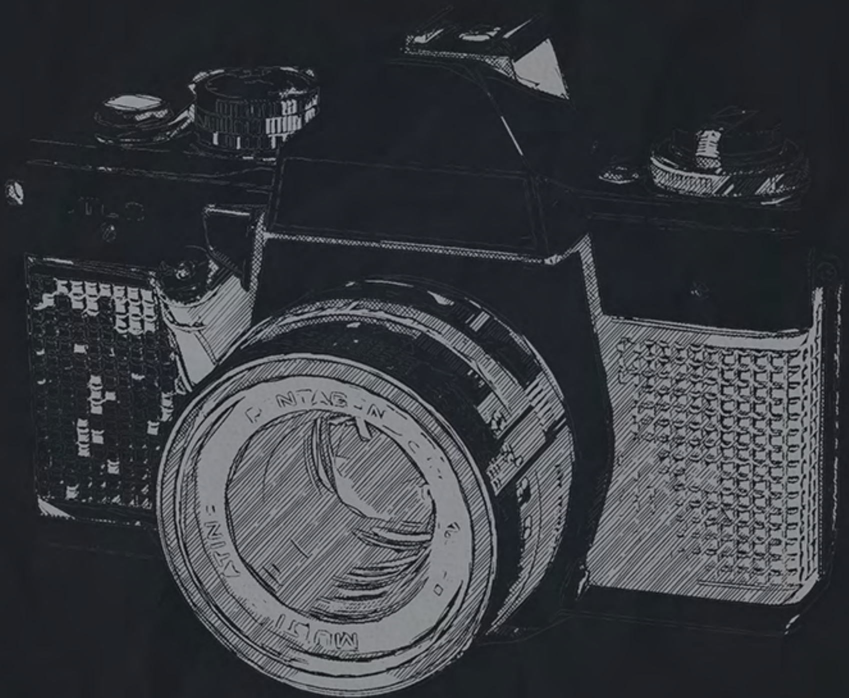
RAREȘ BEURAN

REVOLUȚIA DIN 1989, CLUJ-NAPOCA
REFLECȚII FOTOGRAFICE

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ
2020

Rareș Beuran

Revoluția din 1989, Cluj-Napoca

Reflecții fotografice

Presa Universitară Clujeană
2020

Centrul de Cercetare a Sistemelor și Limbajelor Media
Laboratorul de Comunicare Vizuală în Media Digitală

ISBN 978-606-37-0983-8

Rareș Beuran, *Revoluția din 1989, Cluj-Napoca. Reflecții fotografice*
Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2020

Coperta: Ovidiu Duță
Tehnoredactare: Marius Ion Bența

Universitatea Babeş-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro/

Fiului meu, David

Rareș Beuran *este lector universitar doctor în cadrul Departamentului de Jurnalism și Media Digitală, Facultatea de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. Susține cursuri din domeniul fotojurnalismului, al jurnalismului de televiziune, al jurnalismului european și al comunicării interculturale, respectiv a organizat și coordonează Studioul Media (studio de radio și de TV), începând din anul 2007. A fost coordonator de proiecte cofinanțate prin programul european PHARE, pe teme legate de diversitate și mass-media (în perioada 2002-2007). A fost membru în echipa de implementare în cadrul unor proiecte POSDRU pe axa convergenţei pregătirii universitare cu piața muncii în domeniul jurnalismului (în perioada 2008-2015). De asemenea, a făcut parte din echipa de coordonare locală în proiecte europene care și-au propus să dezvolte jurnalismul și comunicarea europeană la nivel universitar (în perioada 2008-2019). Este absolvent al programelor de studii de licență, de masterat și de doctorat din cadrul Universității Babeș-Bolyai. A efectuat stagii de cercetare la New York University, SUA; la Central Library of the European Commission, Bruxelles, Belgia; și la Universitatea Ludwig Maximilians din Munchen, Germania, respectiv a fost visiting journalist la postul NBC Rochester, SUA. A participat la seminarii, conferințe și programe de training media în Anglia, Belgia, Bosnia și Herțegovina, Franța, Germania, Israel, Portugalia și Spania. A urmat cursuri de fotografie și artă fotografică în cadrul Școlii Populare de Artă din Cluj-Napoca (în perioada 1988-1989). Totodată, deține experiență practică în fotojurnalism și în jurnalism de televiziune – între 1996 și 2002, a fost fotojurnalist la publicații din Grupul de presă RINGIER (Ziarul de Cluj), Grupul de presă Media PRO (ProSport Ediţia de Transilvania, Mediafax, Clujeanul), respectiv redactor la Televiziunea regională Cinemar Broadcasting Network. A realizat expoziții personale și colective de fotografie în țară și în străinătate, expoziții multimedia și a participat la realizarea albumului foto Alter Image, un documentar fotografic despre minoritățile naționale din România.*

Cuprins

Prefață: Scriere cu lumină. O istorie locală

De câte ori mă gândesc la fotografie, îmi amintesc încântarea cu care am descoperit cândva etimologia grecească a cuvântului. Iar acum, mi se pare firesc să mă refer la volumul pregătit să apară în decembrie 2020, la 31 de ani de la Revoluția din 1989, ca la o încercare reușită de a *scrie cu lumină* istoria evenimentelor petrecute atunci la Cluj. Este un omagiu adus deopotrivă celor care au avut curajul să ia atitudine față de încercarea de înăbușire a revoluției și celor care au fixat pe peliculă și, implicit, în memoria noastră, a momentelor tensionate din acel final de decembrie.

Volumul *Revoluția din 1989, Cluj-Napoca. Reflecții fotografice*, PUC 2020 coordonat de Rareș Beuran se înscrie în încercările de a configura un fragment de istorie locală, istoria orașului Cluj într-un moment de cumpănă: Revoluția din Decembrie 1989, așa cum s-a desfășurat ea la Cluj. Fotojurnalist cu experiență în presa print și online și cadru didactic la Departamentul de Jurnalism și Media digitală a Universității Babeș-Bolyai, Rareș Beuran a demarat în urmă cu trei ani un proiect de identificare a documentelor vizuale referitoare la revoluția din 1989 în orașul nostru. Proiectul a avut trei etape. În primul rând s-a încercat identificarea fotografilor profesioniști sau amatori care au participat ca martori la evenimente și a fotografiilor realizate de aceștia. Această etapă presupunea analiza fotografiilor și organizarea lor în funcție de evenimentele imortalizate pe peliculă.

A doua etapă a constat din realizarea interviurilor video cu fotografii. Clar exprimată prin întrebările adresate, intenția interviurilor era aceea de completa informațiile oferite de imagini cu relatările pline de emoție și atitudine reflexiv-critică privind circumstanțele care au concurat la realizarea fotografiilor. Aceste două etape au fost urmate de realizarea unui film documentar care folosea în manieră creativă fotografiile și

fragmente din interviurile filmate. În ultima etapă au fost transcrise interviurile, pentru a fi cuprinse într-un volum, alături de fotografii.

Informațiile adunate prin intermediul acestui proiect de istorie orală sunt informații de primă mână, care se referă la oamenii și evenimentele petrecute în cele câteva zile ale revoluției în Cluj. În acest caz, este vorba de adunarea instantaneelor realizate de fotografii profesioniști sau amatori care au fost martorii evenimentelor din acele zile. În volum sunt cuprinse fotografiile realizate de 17 fotografi clujeni care au avut curajul să iasă în stradă și să imortalizeze pe peliculă întâmplări, oameni simpli, preoți, soldați sau ofițeri care au participat la momentele din Decembrie 1989 la Cluj. Îi amintim aici: Adorjáni László, Septimiu Bizo, Dan Bodea, Mircea Căucean, Victor Cutcan, Essig József, Feleki Károly, Ovidiu Guran, Kántor László, Vasile Luca, Peter Mercea, Eugen Moritz, George Mureşan, Radu Mureşan, Răzvan Rotta, Remus Rusu, Vas Géza.

Este vorba de fotografi profesioniști, angajați la instituțiile de presă din oraș, dar și fotografi amatori care aveau meserii diferite, dar învățaseră fotografia la universitatea de arte vizuale, la cluburi foto sau la Școala populară de artă; erau studenți, preoți, profesori, medici, călători pasionați. Din interviurile realizate după 30 de ani de la revoluție, reiese uimirea că totul s-a schimbat atât de mult în 30 de ani: atmosfera, culorile, tehnica fotografică, aparatele. Este cu atât mai notabilă inițiativa lor de a fixa pe pelicula alb-negru, în condiții de nesiguranță și teamă, cu aparate destul de rudimentare, aspecte ale evenimentelor care au contribuit la cucerirea libertății. Surprinzător a fost faptul că unii dintre fotografi nu au făcut cunoscute publicului aceste imagini decât mult mai târziu, prin postarea lor pe rețelele de socializare, după exemplul altor utilizatori, în vreme ce alții le-au publicat în primele ediții ale ziarelor libere, domnul Remus Rusu chiar înainte de fuga dictatorului, sau, în cazul domnului Răzvan Rotta, pozele au fost trimise în străinătate și au apărut în revista Paris Match. Iar domnul Rareș Beuran și-a pus, cu modestie, fotografiile chiar la finalul volumului. Ele surprind momentele în care revoluționarii împart pâine populației.

Inițiativa lui Rareș Beuran, de a aduna toate fotografiile găsite în alte cărți, la autorii lor sau postate pe site-urile de socializare, au permis constituirea unei arhive care să cuprindă documente vizuale menite să

reconstituie momentele revoluției de la Cluj. În afară de fotografii, volumul prezintă mărturiile fotografilor despre teamă, precauție, curiozitate. Mai mult decât atât, testimonialele mărturisesc despre curajul de a-și face meseria în condiții periculoase, când nu se știa dacă se va schimba ceva sau dacă nu vor fi urmăriți și trași la răspundere pentru curajul lor. Din interviuri înțelegem că în piețe și pe străzile pline de oameni și soldați, erau fotografi care lucrau pe față, pentru a înregistra pe peliculă participanții la proteste. Era o situație tensionată, iar fotografiile realizate sunt o mărturie a unui complex de sentimente, amestec de teamă, frustrare, dar și de curaj.

Trebuie să recunoaștem că fotografiile pot oferi o cheie de lectură a evenimentelor prin faptul că imaginile ne apropie de înțelegerea evenimentelor trecute, nu atât pe catea rațiunii, cât, mai ales, prin apelul la emoții. Iar faptul că fotografiile realizate atunci erau alb-negru nu impietează asupra întâietății sesizării intuitive a realității. Se știe că perceperea realității prin imagini beneficiază de procesele cognitiv intuitive, care ne oferă informații de formă, culoare, mărime și despre particularitățile specifice ale obiectelor reprezentate în imagini; acestea sunt urmate imediat, aproape simultan de procesele cognitiv raționale, care oferă înțelegerea, reprezentarea și integrarea verbală a realității reprezentată în imagini. Iar emoțiile stârnite de imagini dau culoare și profunzime înțelegerii realității.

Pe de altă parte, interviurile realizate evidențiază faptul că factorul cheie în realizarea imaginilor a fost raportarea fotografilor la evenimente. Interviurile explicative folosite au tocmai rolul de a provoca și a consemna opinia și atitudinea intervievaților față de evenimentele relatate. Este vorba despre teama de a folosi aparatele, de a face fotografii, îndoiala că vor putea folosi aceste imagini, că lucrurile se vor schimba. Totuși, instinctul i-a mânat pe acești jurnaliști profesioniști sau amatori să folosească aparatele și să ne ofere informații, emoții, atitudini care se nășteau și evoluau sub ochii lor. Practic, ei ne-au oferit calea de a relaționa cu trecutul și a înțelege acel moment istoric.

Interviurile video, fotografiile și transcrierea interviurilor permit valorificarea memoriei, apariția sentimentului de apartenență la comunitate și configurarea identității indivizilor care aparțin spațiului în care s-au desfășurat evenimentele. Este vorba, mai exact, de exprimarea atitudinii față de evenimente, de efectuarea unei selecții în alegerea

momentelor și cadrelor surprinse în fotografii, manifestarea emoției și a semnelor stresului și presiunii psihice la care au fost supuși intervievații în acele zile. Pe de altă parte este vorba de manifestarea unei atitudini critic-reflexive și evaluatoare față de evenimente, atitudine care permite reașezarea și reordonarea realității evocate, deopotrivă potrivit criteriului cronologic permis de perspectiva temporală și potrivit criteriului critic-evaluator permis de experiența de viață trăită în ultimii 30 de ani de la revoluție, cu toate bunele și „relele" observate de martorii întâmplărilor dramatice din acele zile. Important mi se pare faptul că parcurgerea interviurilor și vizualizarea imaginilor configurează cele trei momente importante ale evenimentelor din Decembrie 1989 de la Cluj. Sunt clar prezentate momentele de solidaritate ale cetățenilor cu evenimentele de la Timișoara, tensiunea produsă de intrarea soldaților și a tancurilor în piețe și pe principalele artere de circulație și apoi, preluarea puterii de către revoluționari exprimate prin agitarea euforică a steagurilor fără stemă, împărțirea de alimente sau rugăciunile din fața Catedralei Ortodoxe.

Simpla relatare a acestor întâmplări, nu ar fi fost suficientă pentru a asigura veridicitatea faptelor și atitudinilor observate de martori. Prezența documentelor vizuale nu lasă însă nici o îndoială asupra autenticității momentului istoric evocat. Documentele scrise și cele vizuale adunate în volum permit valorificarea memoriei și exprimarea apartenenței autorilor la comunitatea și la spațiul investigat. Putem spune că acest volum s-a născut din nevoia de a restitui și a structura aceste informații într-un loc care să ne permită accesul la amintirile, experiențele și trăirile celorlalți, ale celor care au participat la evenimente nemijlocit. Mai adăugăm că acest proiect de istorie orală permite evidențierea forței de evocare a fotografiei prin imortalizarea pe peliculă a unui moment semnificativ din viața noastră.

Elena Abrudan

Cuvânt înainte

Acestea sunt poveștile fotografilor clujeni care la Revoluția din Decembrie 1989, dintr-un reflex născut din pasiune, şi-au luat aparatul de fotografiat şi au ieşit, curajoşi, în stradă pentru a imortaliza istoria oraşului. Imaginile scrise de aceştia, cu lumină pe filmele fotografice, au rămas singurele mărturisiri vizuale ale unui nou început...

Într-o eră a comunicării digitale, naraţiunile vizuale pot fi de interes atunci când vorbim de evenimente istorice importante precum Revoluţia din 1989. Mai mult decât narațiunile orale sau cele scrise, imaginile fotografice, care supraviețuiesc subiecților lor, funcționează ca niște prezențe dintr-o lume trecută iremediabil și pierdută (Hirsch, 2012). Fotografiile analogice, în special, sunt dovezi ale prezenței în trecut și dobândesc o semnificație simbolică, iar legătura cu trecutul, definită ca post-memorie, este mediată nu de amintire, ci de investiții imaginative, proiecție și creație (Hirsch, 2012). Memoria revoluției este, așadar, mai degrabă produsul unei comunități care o conturează prin amintiri individuale (Young, Light, 2016).

Volumul de față constituie începutul unui demers de reconstrucție vizuală a unor file de istorie fotografică locală. Pentru a le înțelege peste timp, este nevoie să lărgim cadrul.

Anul 1989 este unul de referință pentru fostele state comuniste din Europa Centrală şi de Est. Majoritatea au trecut în mod pașnic de la totalitarism la democraţie. Cu o excepție – România, care a fost singura ţară în care trecerea la un regim democratic s-a făcut prin violenţă şi în care conducătorii vechiului regim au fost executaţi. Ieșirea României din socialismul de stat în 1989 a fost extrem de complexă și din punct de vedere politic (Young, Light, 2016). Revoluția Română a avut loc între 16 și 25 Decembrie și a cuprins demonstrații și lupte de stradă, care au avut ca rezultat căderea dictatorului Nicolae Ceaușescu și a regimului comunist. Între 16 şi 20 Decembrie 1989 a avut loc „Revoluţia de la

Timişoara", iar din 21 Decembrie Revoluția începea în București, în Cluj-Napoca și în restul ţării.

Și mai este nevoie ca o parte dintre noi să-și aducă aminte de aspecte ce construiau viața de zi cu zi de atunci. Fără Internet. Fără telefon mobil. Unii, mai norocoși, aveau un telefon fix acasă, cu disc. Fără un smart TV cu diagonală de minim 81 cm. Televizorul era alb-negru, iar singurul canal de televiziune disponibil emitea două ore de program zilnic, de la ora 20 la ora 22. Majoritatea emisiunilor erau închinate *celui mai iubit fiul al poporului,* Nicolae Ceaușescu, și consoartei acestuia, *academicianului de renume mondial* Elena Ceaușescu. Cei mici aveau dedicate doar zece minute de desene animate, înainte de Telejurnal, principalul buletin de știri al zilei. La ora 19:50. Ziarele prezentau aproape în totalitate marile realizări ale Epocii de Aur – veritabile studii de caz despre dezinformare, manipulare și *fake news.* Media alternativă pentru români erau posturile de radio „imperialiste": Radio Europa Liberă sau Vocea Americii, ascultate, în mare secret, acasă. Excursiile în străinătate erau doar în vederile primite de la cei care aveau șansa să primească o viză pentru a face turism extern. Cele mai noi echipamente sau haine, doar în revistele Neckermann. Limitările se regăseau și la nivelul mobilității – achiziționarea unui autoturism personal însemna plata în avans (85.000 lei, în condițiile în care salariul mediu era de două-trei mii de lei), era de așteptat ani buni până la livrarea acestuia, după care era permisă cumpărarea a douăzeci de litri de benzină în fiecare lună. Transportul în comun era o altă provocare – autobuze și troleibuze învechite circulau cu ușile deschise pentru pasageri care călătorea înghesuiți până pe trepte. Iarna, în locuințe, temperatura era în jur de 18 grade Celsius (în destule cazuri chiar mai mică), iar cetățenii apelau la numeroase improvizații electrice pentru a se încălzi. La școală, în timpul orelor, elevii și cadrele didactice rămâneau îmbrăcați cu haina groasă și cu mănuși. Accesul la alimente era raționalizat. Dar, dincolo de toate acestea, exista o certitudine: că viața noastră urma să nu se schimbe vreodată și că, în aceeași liniaritate perfectă, societatea va merge continuu *pe cele mai înalte culmi ale progresului și civilizației*... Până a venit ziua de 17 decembrie 1989 – ziua masacrului de la Timișoara, cu zeci de morți, aproape două sute de răniți și alte câteva sute de persoane reținute. După cinci zile, reverberația ajungea și la Cluj-Napoca.

Joi, 21 decembrie, 1989, Piața Unirii, ora 15:40. Armata deschide focul. Urmează Hotelul Astoria, Fabrica de Bere și Sensul giratoriu din Cartierul Mărăști. 27 de morți și 57 de răniți.

De unde ideea acestui demers de a cercetare legat de fotografii clujeni ai Revoluţiei? În ultimii ani, din dialogul cu studenţii din cadrul cursurilor de fotojurnalism de la Departamentul de Jurnalism și Media Digitală al Universităţii Babeș-Bolyai, am înţeles că le este greu să-şi imagineze cum a fost atunci, cum se realizau fotografiile, cât dura procesul tehnologic până la momentul în care imaginea era transpusă pe hârtie fotografică, câte persoane aveau tehnic posibilitatea să realizeze o fotografie sau câte persoane aveau un aparat de fotografiat la dispoziţie zilnic. Generația tânără, ca parte a erei digitale de comunicare, își construiește în mod semnificativ memoria prin experiențe reproduse mediatic. Datorită tehnologiei avansate și accesibile, fotografia și conținuturile vizuale fac parte nu doar din rutina consumului mediatic zilnic, dar și din cel de creare sau de diseminare, ceea ce face, într-adevăr, dificil de înțeles paradigma din urmă cu trei decenii dintr-o Românie cenușie. Şi, nu în ultimul rând, a mai existat un motiv – acea emoţie unică, puternică și de neuitat, pe care am trăit-o la rândul meu, fotografiind câteva imagini în data de 22 decembrie 1989, în timpul revoltelor de la Cluj-Napoca.

De aici ideea realizării în anul 2019 a unui film documentar despre cei care au fotografiat Revoluția din Decembrie 1989 de la Cluj-Napoca cu titlul „Mărturii fotografice de la Revoluție". În timpul documentării filmului, în procesul de analiză al imaginilor, fiul meu David, atunci în vârstă de 7 ani, văzând fotografiile listate, m-a întrebat: „Tată, dar pe vremea lui Ceauşescu, aşa era viaţa – în alb şi negru?" Şi din acest motiv m-am bucurat şi mai mult atunci când am identificat fotografii color de la Revoluţie. Proiectul vizual a pornit ca un demers de cercetare istorică a presei locale. La începutul anului 2019 am realizat o cercetare a presei locale și am inventariat fotografiile de presă publicate în ediţiile din decembrie 1989 de către cele două cotidiene locale de atunci, Szabadság[1] şi

[1] Ziarul cotidian de limbă maghiară. Până în data de 21 decembrie 1989, denumirea acestuia a fost Igaszag (Adevărul în limba română). Începând cu data de sâmbătă, 23 decembrie, apare cu noua denumire Szabadság.

Adevărul de Cluj[2]. M-a surprins numărul redus al fotografiilor, respectiv că unele ediţii nu aveau chiar nicio imagine. Da, în general, nu se acorda importanţă altor imagini decât celor care prezentau cuplul Ceauşescu sau *realizările măreţe ale Epocii de Aur*, dar acum era altceva. La acea dată, cele două publicaţii aveau un singur angajat care realiza fotografiile pentru ambele redacţii. În perioada 23 decembrie – 31 decembrie 1989 cele două cotidiene au publicat un număr de 27 de imagini ale evenimentelor din decembrie 1989. Am extins cercetarea și la publicațiile din anul 1990. În continuare, imaginile erau puține, iar multe dintre acestea nu aveau semnătura fotografului. Am continuat cu alte resurse – arhive personale, bloguri, social media.

În vederea documentării producției video, am contactat jurnalişti cu experiență, asociații de revoluționari și membri ai fotocluburilor de atunci. Am reușit să identific și să colectez imagini și mărturii și din rândul comunității maghiare. Pas cu pas, am ajuns la cei care au fotografiat evenimentele din decembrie 1989 din Cluj-Napoca. Pe unii îi cunoșteam, dar niciodată nu avusesem ocazia să discutăm despre imaginile Revoluției.

În decembrie 2019, a avut loc o avanpremieră a documentarului video „Mărturii fotografice de la Revoluție. Cluj-Napoca, Decembrie 1989" în cadrul Universității Babeș-Bolyai, în Amfiteatrul principal al Facultății de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării. Cu doar câteva zile înainte, identificasem și alți fotografi care nu-și făcuseră publice colecțiile de fotografii timp de treizeci de ani. Am considerat că este important să fie incluși și aceștia în documentar, ceea ce m-a determinat să continuăm filmările și să amânăm lansarea publică a documentarului. Astfel, de-a lungul anului 2020, am continuat realizarea interviurilor, respectând toate măsurile sanitare și de protecție impuse în perioada pandemiei COVID-19. Ne-am adaptat și tehnicile audio-video – întrebări adresate online prin intermediul platformelor video intervievatului aflat în Studio și altele. Nivelul inițial de optimism ne făcea să credem că urma să fie posibilă o premieră cu publicul clujean în prezența fotografilor în luna decembrie

[2] Ziarul cotidian de limbă română. Până în data de 21 decembrie 1989, denumirea acestuia a fost Făclia. Începând cu data de sâmbătă, 23 decembrie, apare cu noua denumire Adevărul, numerele din 26 decembrie 1989 apar sub denumirea Adevărul în libertate. Actual se numeşte Făclia de Cluj.

2020. Contextul pandemiei nu a permis acest eveniment, însă a determinat un element nou în demersul nostru – publicarea unui volum cu interviurile fotografilor Revoluției de la Cluj-Napoca. A fost realizată transcrierea și prelucrarea interviurilor video, iar pentru o mai bună documentare, au fost reluate și discuțiile cu cei șaptesprezece intervievați. Au fost zeci și zeci de telefoane, de e-mailuri și de resurse accesate.

Până în prezent, am reușit să identific și să intervievez șaptesprezece fotografi care au fotografiat evenimentele din 21 și 22 decembrie 1989 din Cluj-Napoca. Vom continua.

Cei care au fotografiat încă din prima zi revoltele din Cluj-Napoca, în data de 21 decembrie, când dictatorul Nicolae Ceușescu încă nu fugise, au fost puțini. Patru la număr. Aceștia au creat mărturiile vizuale cu morţi, răniţi şi cu tehnica de luptă desfășurată pe străzile Clujului. În acele momente riscul de a fi „descoperit" cu un aparat de fotografiat era foarte mare, iar posibilele consecințe (în cazul în care evenimentele nu ar fi avut deznodământul cunoscut azi) ar fi fost grave la adresa fotografilor. Majoritatea au fotografiat de sub hainele groase de iarnă. Reglau aparatul de fotografiat dinainte, aproximând lumina şi distanţa, şi apăsau pe declanşator. Fiecărei apăsări pe butonul declanşator i se putea răspunde cu o apăsare pe trăgaci. Fiindcă era stare de război[3]. Acesta este motivul pentru care unii dintre fotografii intervievați mărturisesc în cadrul interviului că, deși în ziua de 21 decembrie aveau aparatul de fotografiat la ei, le-a fost teamă să apese declanşatorul.

În 22 decembrie, numărul persoanelor cu aparate de fotografiat și cu camere video a crescut. Principalele locaţii care au fost surprinse de fotografi au fost legate de desfăşurarea evenimentelor din acea zi: zona centrală – Piața Unirii (fosta Piaţa Libertății) şi Piaţa Avram Iancu (fosta Piaţa Victoriei); Hotel Astoria și strada Horea – zona fostului Restaurant Metropol și podul Horea de peste Someș; sediile fostelor organe de conducere ale orașului și județului – Consiliul Local, Comitetul Județean de Partid (Județeana de Partid, actualul sediu al Prefecturii de pe Bulevardul 21 Decembrie, fost Bulevardul Lenin), Balconul Sfatului Popular (actualul

---

[3] Începând cu data de 17 decembrie 1989, după ora 19, s-a dat indicativul de luptă „Radu cel Frumos", iar în România s-a trecut la starea de război. Toate forţele armate, de securitate, de miliţie şi gărzile patriotice au ieşit cu muniţia de război.

sediul al Serviciului de Taxe și Impozite din cadrul Primăriei Cluj-Napoca, situat în Piața Unirii nr. 1); sediul Miliției de pe fosta strada Karl Marx (în prezent, strada Decebal) și sediul Securității de pe strada Traian nr. 27; respectiv Calea Mănăştur.

La ora 10.21 a.m., crainicul TV George Marinescu anunță pe singurul post de televiziune că „trădătorul Milea s-a sinucis" (Vasile Milea, fostul Ministru al Apărării Naționale în decembrie 1989). În Cluj-Napoca, coloane de muncitori de pe platformele industriale ale orașului, ce poartă drapele tricolore (cu stema Republicii Socialiste România, conform fotografiilor), ajung în centru. Mulțimea se adună și în Piața Victoriei (actuala Piață Avram Iancu). Părintele Dumitru Pintea iese în faţa Catedralei Ortodoxe şi ridică crucea. În acel moment, marea de oameni s-a adunat în faţa Bisericii, a îngenuncheat pe treptele Catedralei şi a început să se roage... O imagine cu un impact emoțional extrem de puternic într-un regim comunist care descuraja practicile religioase.

În acest timp, Nicolae Ceauşescu conducea ultima ședință a Comitetului Politic Executiv în sediul Comitetului Central al Partidului Comunist din București.

La ora 12.07 p.m., Nicolae şi Elena Ceauşescu decolează cu elicopterul de pe acoperișul sediului Comitetului Central al Partidului Comunist Român. În paralel, la Cluj-Napoca, Doina Cornea, împreună cu mai mulți revoluționari, organiza Consiliul Frontului Salvării Naționale, în sala festivă a Arhiepiscopiei Clujului. Despre Doinea Cornea și dizidența ei anticomunistă din România mulți dintre clujeni știau de la Radio Europa Liberă, deci doar pe cale audio, fără a-i cunoaște chipul. Atunci o vedeau pentru întâia oară. Printre primii revoluționari clujeni care au recunoscut-o pe stradă, se află Ștefan Popescu, la acea dată prim tenor al Operei Naționale Române din Cluj-Napoca. Acesta i-a fost alături în multe din momentele zilei de 22 decembrie – la mitingul din Piața Mihai Viteazul, nefiind disponibil niciun sistem de amplificare, i-a repetat discursul, având o voce puternică de tenor, pentru a putea fi auzit de miile de participanți. Urmează asediul Comitetului Județean de Partid, al Miliței și al Securității.

Începând cu ziua de 21 decembrie 1989, pasionații de fotografie au ieşit în stradă şi au fotografiat evenimentele. Azi ar putea fi considerat fotojurnalism cetățenesc (*citizen photojournalism*). Despre mişcarea fotografică din ultimii ani ai comunismului trebuie menționat că aceia care

doreau să înveţe arta fotografică nu aveau foarte multe opțiuni educaţionale. La nivel universitar, cursuri de fotografie erau predate doar studenţilor de la Institutul de Arte Plastice „Ioan Andreescu”, de la Specializarea Design şi Grafică. De asemenea, studenţii de la Secția de Arhitectură au mai avut cursuri de fotografie, dar Secţia de Arhitectură s-a desfiinţat în 1987. Majoritatea universităţilor din Cluj-Napoca aveau fotocluburi studenţeşti unde activau cei care aveau statutul de student. Pasionaţii de fotografie puteau frecventa cursurile de fotografie la Casa Pionierilor (cu profesor Vlad Chiriţă), la Şcoala Populară de Artă (cu profesor Maria Lukáts) sau la Casa Tineretului (cu profesor Mircea Albu). Unele fabrici aveau aşa numitele formaţiuni fotografice – *Cluburi foto ale întreprinderilor*. O altă componentă a mişcării fotografice era formată din cei care munceau în domeniul cooperativelor, independentă de cei care erau angajaţi la ateliere de prestări de servicii foto.

Pentru cei mai mulți dintre fotografi istoria personală pare comună: au primit cadou un aparat foto de fabricație sovietică (Smena), și-au transformat baia într-un laborator foto, iar pentru developările mai speciale color sau diapozitivele color se adresau celor care realizau developări „neoficiale”. Aceștia erau fotografi cu experiență care aveau acces la reactivi chimici cumpărați din străinătate (din Ungaria sau din țări din Europa de Vest). După ani de experiență, se făcea trecerea de la Smena spre un Zenit tot de fabricație sovietică, sau Practika made in RDG (n.a. – Republica Democrată Germană, înainte de unificarea Germaniei), iar cei mai norocoși aveau șansa unui aparat de fotografiat din „occident”.

Demersul actual arată că fotografii amatori clujeni au avut un rol important în păstrarea memoriei vizuale a evenimentelor din Decembrie 1989. Echipamentele pe care le-au avut cei mai mulți dintre aceștia erau de slabă calitate, fiind produse în fosta U.R.S.S. (Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste) sau în Europa de Est. Unii dintre ei, aşa cum declară în interviuri, au avut şansa ca, prin relaţii de familie, să-şi achiziționeze aparate de fotografiat mai performante din Occident. Dificultatea achiziționării materialelor fotosensibile, a reactivilor chimici pentru developare, alături de calitatea acestora în anii în care conducerea Partidului Comunist Român a stopat toate importurile pentru substanțele chimice de bază au constituit principalul impediment în existența unui număr mai mare de imagini din acele zile și de o calitate mai bună.

Tehnicile de fotografiere utilizate în respectiva perioadă, când aparatele încă fotografiau pe film, presupuneau reglarea manuală sau semi-manuală a tuturor parametrilor tehnici (diafragmă, timp de expunere, ISO şi claritate), ceea ce întârzia cîteva secunde momentul declanșării propriu-zise. Cu siguranță, acești factori au avut repercusiuni asupra numărului de fotografii realizate și a calității acestora.

De ce unele fotografii nu au fost făcute publice decât târziu – după zile, luni sau chiar după treizeci de ani în unele cazuri? O provocare serioasă în developarea și transmiterea lor către tipar (evenimentele au avut loc în era pre-Internet) a fost și contextul schimbărilor politice și sociale majore de după Decembrie 1989, alături de obligațiile și provocările profesionale sau personale ale acestor fotografi. De-a lungul acestor interviuri, am încercat să aflu care a fost principalul motiv care i-a determinat pe fotografii amatori și profesioniști, deopotrivă, să-și ia aparatul de fotografiat și, asumându-și riscuri mari, să documenteze fotografic evenimentele din Decembrie 1989 de la Cluj-Napoca. De multe ori cei care fotografiau au fost considerați securiști sau chiar puteau deveni ei înșiși ținte ale Securității în cazul în care nu ar fi căzut regimul comunist (prin recuperarea filmelor și pe baza acestora s-ar fi efectuat identificarea cetățenilor care s-au ridicat împotriva sistemului).

Pasiunea pentru fotografie a fost răspunsul unanim, alături de *un simț al datoriei* – acela de a-și lua aparatul de fotografiat, de a merge pe teren și de a reține vizual pentru totdeauna dovada unui sfârșit, a unui început și emoția unei întregi comunități. Evenimentele erau prea importante ca să treacă pe lângă obiectivul aparatului de fotografiat fără a fi imortalizate pe film. Pe baza fotografiilor am reconstituit locațiile și momentele în care aceştia au realizat fotografiat – mulți dintre ei se aflau în același loc și în același moment, uneori la distanță de doar câțiva metri. Atunci au format o comunitate. Nu la modul declarativ, ci prin fapte concrete, având ca rezultat peste două sute cincizeci de imagini și optsprezece povești diferite care recreează, cadru cu cadru, puzzle-ul original.

În cadrul interviurilor i-am întrebat și dacă s-au mai întâlnit cu alți fotografi în acele momente. Majoritatea au răspuns că nu. Atunci erau concentrați să decupeze din cadru ceea ce nu era important. Își focalizau atenția pe imaginile care vor rămâne peste timp. Emoțiile erau mari,

timpul se comprima. Aveau de fotografiat o Revoluție. Fotografii adevărați nu sunt eroii principali ai unei fotografii. Ei sunt creatorii memoriei vizuale a unei întregi comunități.

•

Doresc să mulțumesc Facultății de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării din cadrul Universităţii Babeş-Bolyai, respectiv Departamentului de Jurnalism și Media Digitală; Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj-Napoca; Mitropoliei Clujului, Maramureșului și Sălajului; Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei; Redacției Ziarului Szabadság și Cinematografului Victoria din Cluj-Napoca.

Mulţumesc echipei cu care am lucrat în mod voluntar sau care mi-a acordat consultanță științifică pentru realizarea acestui volum – studenţi (Sebastian Duca, Ștefania Moldovan, Alexandru Nistor), masteranzi (Emanuel Turbuc), doctoranzi (Alexandra Boierean, Ovidiu Duță) și cadre didactice (Prof. univ. dr. Elena Abrudan, Prof. univ. dr. Ilie Rad, Conf. univ. dr. Zoltán Tibori Szabó și Lect. univ. dr. Péter Árpád) de la Departamentul de Jurnalism și Media Digitală FSPAC, UBB, respectiv profesionişti media (Marius Bența, Adrian Chircă, Victor Lungu, Claudiu Moisescu, Cătălin Nunu, Pálfi Áron).

Rareș Beuran,
decembrie 2020

Cronologie

În 21 Decembrie, în Piața Libertății (actuala Piața Unirii), între orele 15:47-15:55 au fost ucise prin împușcare 12 persoane și au fost rănite grav alte 26 (printre care și un copil în vârstă de doar 6 ani).

Câteva momente mai târziu, în zona fostului Anticariat din piața Libertății (actuala Piața Unirii), militarii au deschis focul ucigând încă un manifestant și rănind alte 6 persoane.

Tot în 21 Decembrie, după ora 16, în zona fostului Hotel Astoria, actuala Cameră de Comerț și Industrie Cluj, au fost ucise prin împușcare încă 4 persoane și au fost rănite 10.

În seara zilei de 21 Decembrie, în urma actelor de represiune din zona Calea Moţilor – Fabrica de Bere, au fost ucise prin împuşcare 9 persoane şi rănite alte 13.

În seara aceleiaşi zile, în Piaţa Mărăşti a mai fost ucis un manifestant şi răniţi alţi doi.

În Cluj-Napoca, în timpul Revoluției din Decembrie 1989, au fost ucise 27 de persoane și rănite grav alte 57.

Sursa: Împușcați-i că nu-s oameni!*, ediția a II-a, Victor Eugen Mihai Lungu, Tit-Liviu Domșa, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016.*

Adorjáni László
„Oamenii au îngenuncheat și s-au rugat pentru victime”

Adorjáni László este preot paroh la Biserica Reformată din Orașul de Jos, cunoscută de clujeni drept Biserica Reformată cu Două Turnuri de pe Bulevardul 21 Decembrie. Provine dintr-o familie de teologi – bunicii, tatăl și mama au fost pastori. Are experienţă şi în mass media, fiind redactorul emisiunilor reformate la Radio Cluj, în perioada 1990-2001. În anul 1992, Adorjáni László înfiinţează studioul de radio Agnus, devenind directorul acestuia timp de şaisprezece ani, până în 2018. A fost implicat şi în activitatea organizaţiilor nonguvernamentale începând din anul 1992, fiind președintele fondator al Fundației Bethania.

În timpul studenției, la Teologie, și-a fotografiat în secret profesorii în timpul cursurilor. Crede că a fost o lucrare „colosală”. „Eu am pus aparatul pe masă, am setat în mare distanța, timpul de expunere, și, după aceea, ascunzând sunetul declanşatorului prin tuse sau alte zgomote, am apăsat butonul de expunere. Și așa am realizat multe, multe fotografii cu profesorii mei. Din aceste fotografii am realizat și câte o caricatură când le măream. Povestesc acest lucru ca să explic: în fotografii am încercat să introduc și ceva (idei) în plus. De aceea mi-a plăcut să fotografiez”. Astăzi, în condiții de libertate, acest gest este greu de înțeles. O simplă căutare pe internet va demonstra câte imagini dintr-o sală de clasă există din acea perioadă, făcând abstracție de cele propagandistice sau cele legate de evenimentele festive.

În data de 21 decembrie nu a fotografiat evenimentele, îi era frică, avea trei copii acasă. „M-am gândit de multe ori: dacă se întâmplă ceva cu mine, cine o să-i crească?”. Făcuse cunoștință cu sistemul de represiune, pentru că fusese anchetat de Securitate.

Dar mai era și un alt motiv. În anul 1980, Congregația Reformată Biserica cu Două Turnuri a primit o instalație de sonorizare ca donație din Anglia. Au trecut nouă ani până s-a reușit obținerea tuturor avizelor pentru importarea și montarea ei, deoarece autoritățile comuniste erau într-o continuă prigoană împotriva Bisericii. Deoarece, când în mijlocul lunii decembrie, după atâțea ani de așteptare, au preluat sistemul de sonorizare, s-au grăbit să-l monteze drept cadou de Crăciun

pentru enoriași, și trebuia profitat de fiecare oră avută la dispoziție. Comuniștii nu agreau contactele cu persoanele și instituțiile din vest și au afirmat suspiciunea lor, ca echipamentul va fi folosit pentru radiotransmisie. Firma Philips trebuia să proiecteze instalația acustică, iar pentru aceasta aveau nevoie de planurile bisericii. Era imposibil în acele timpuri să transmiți asemenea documente, era un risc enorm. László a făcut parte din echipa de preoți care au transmis în secret planurile bisericii. „A trebuit să facem acest lucru atunci când oamenii abia putea să primească pașapoarte, deci a fost foarte riscant pentru cineva să întreprindă acest fapt curajos. Acum putem considera că a fost un lucru simplu, dar pe vremuri nu era".

În data de 22 decembrie a fotografiat în Piața Avram Iancu în fața sediului Partidului Comunist, în jurui Bisericii Ortodoxe, în Piața Mihai Viteazul și în fața clădirii Securității, dar nu a avut curajul să intre. „M-am temut foarte mult de clădirea respectivă, pentru că, fiind studenți la Teologia reformată, am participat la multe acțiuni, care par ridicole acum, dar pe vremuri erau foarte-foarte periculoase. Din această cauză am fost citați la Securitate pentru a fi audiați și intimidați, și nu ne duceam cu plăcere în acele împrejurimi, pentru că am fost plini de frică. În acele vremuri cine a primit o citație, în care scria că trebuie să te prezinți la ora cutare, nu putea fi sigur că se întoarce nevătămat de acolo, sau dacă se mai întoarce. De aceea eu m-am bucurat și de faptul că am văzut că unii intră, se deschid ferestre, și, ca să spunem așa, clădirea Securității este ocupată".

Prima zi: 21 decembrie. Care a fost atmosfera acestei zile?

În 21 decembrie cei care lucram la montarea echipamentului de sonorizare în incinta bisericii (n.a. Biserica Reformată) ne-am dat seama că se întâmplă ceva afară. Desigur, știam că sunt manifestații la Timișoara și că se întâmplă lucruri serioase, dar la noi în congregație, în Biserica Reformată cu Două Turnuri, se desfășura o lucrare foarte importantă. Cu nouă ani înainte o congregație din Anglia ne-a făcut o donație. O stație de amplificare a sunetului – biserica fiind foarte mare, are o acustică foarte rea – și a fost nevoie cam de nouă ani ca autoritățile din Cluj și din București să autorizeze transportul amplificatorului de sunet și a câtorva microfoane, câteva sute de metri de cabluri și boxele. Acestea trebuiau instalate în locurile potrivite, dar cea mai interesantă parte, înainte de sosirea aparatelor, a fost faptul că noi a trebuit să le transmitem celor din Anglia – pe cale ilegală! – planul clădirii bisericii, pe hârtii mărimea A1. A trebuit să

facem acest lucru atunci când oamenii abia putea să primească pașapoarte, deci a fost foarte riscant pentru cineva să întreprindă acest fapt curajos. Acum putem considera că a fost un lucru simplu, dar pe vremuri nu era. Aceste planuri au ajuns, dacă îmi aduc bine aminte, la firma Philips, care a stabilit tehnic unde trebuie amplasate echipamentele. În zilele acelea din decembrie se desfășura montarea acestor aparate, pentru că noi doream ca în data de 24 decembrie, în seara Crăciunului, funcționarea noilor echipamente să fie un cadou pentru congregația noastră – și am și reușit acest lucru!

Am simțit, știind că în blocul comunist deja sistemele se prăbușeau unul după celălalt, că acum urmăm noi. Acest lucru era aproape sigur, nu știam însă cum se va întâmpla acest lucru, dar am simțit că acum este momentul. Și de aceea mă gândesc că erau unii care erau foarte curajoși.

Eu nu am fost foarte îndrăzneț pentru faptul că aveam deja trei copii, și m-am gândit de multe ori: dacă se întâmplă ceva cu mine, cine o să-i crească? Eu eram singurul salariat din familie pe atunci. Asta a fost una dintre cauzele faptului că am îndrăznit să ies numai în data de 22 decembrie. Îmi amintesc că în data de 21 decembrie mulți spuneau că degeaba am porni spre centru, pentru că accesul este închis.

Cum au decurs evenimentele în 22 decembrie 1989?

Am îndrăznit să ies pe stradă ca să fotografiez în data de 22 decembrie. Evenimentele au început așa: eu eram pastor reformat asistent în Biserica Reformată cu Cocoș din cartierul Mănăștur. A trebuit să mă duc la lucru, deci dimineața m-am suit pe bicicletă și am pornit, traversând locurile cunoscute. Primul punct a fost în Mănăștur, unde mai multe persoane au fost ucise, și am intrat și printr-o poartă unde erau duși cei căzuți. După aceea, la birou ne-am dat seama că azi nu va fi de lucru, și așa m-am întors în centru, unde, de pe pământ, am luat o bucată de craniu, de pe trotuarul de lângă Continental.

Cum aţi realizat fotografiile?

În aparatul de fotografiat am introdus filmul diapozitiv, pe care l-am păstrat pentru ocazii speciale – pentru că de obicei eu lucram în alb-negru. Prima fotografie din data de 22 decembrie am făcut-o din casă, când am văzut că oamenii se adună, vin mașinile mari și oamenii pornesc spre Centru. Aproape era o probă – voiam să imortalizez cum aleargă mulțimea

și începe să protesteze. Și eu mi-am spus: dacă se poate, atunci aceste întâmplări trebuie documentate.

Cea mai memorabilă întâmplare s-a desfășurat în jurul Catedralei Ortodoxe. La ferestrele Seminarului Teologic, un profesor de acolo ținea un discurs încurajator care era transmis prin boxele așezate pe geamuri. La un moment dat mulțimea adunată la protest a îngenuncheat și a rostit rugăciunea „Tatăl Nostru". Dacă-mi amintesc bine, acest lucru a avut legătură cu faptul că s-au comemorat eroii căzuți în ziua precedentă, oamenii au îngenuncheat și s-au rugat pentru victime. Poate că a fost numai un moment, dar este un moment plin de însemnătate pentru mine – acest gest al protestatarilor.

Mașinile blindate – TAB-urile, cum se mai spune – se adunau deja în jurul sediului Partidului și soldați cu scuturi apărau intrarea. Ca să văd mai bine, am intrat la Teologie (n.a. – Institutul Teologic Protestant din Cluj-Napoca), unde, fiind student, m-au și lăsat să intru. Și am încercat să realizez câteva fotografii de la fereastră și după aceea din mulțime.

Pentru mine părea un lucru straniu faptul că unii îndrăzneau să realizeze fotografii sau să filmeze în așa fel că se vede ce făceau, puteau fi observați în mulțime, iar eu suspectam că ei sunt oameni oficiali, că realizează fotografii sau filme pentru cineva. Neliniștea și frica erau mari, se combinau cu sentimentul: „Acum, ori niciodată!".

Momente emoționante au fost și cele în care mulțimea a căpătat deja așa un curaj, încât au intrat cu forța în sediul Partidului. Aceasta s-a întâmplat când s-a aflat că Ceaușescu încearcă să fugă, deci atunci oamenii au prins curaj. Și au început să arunce lucrurile prin ferestre. Se aruncau sloganurile comuniste, așa cum se vede într-una dintre fotografiile mele, și se mai aruncau portretele lui Ceaușescu, atât din Seminarul Ortodox, cât și din sediul Partidului. Erau oameni, care nu au avut răbdare – nu se putea intra prin ușă din cauza mulțimii, deci unii au încercat să intre în sediul Partidului prin ferestre, au fost unii îndrăzneți care s-au cățărat pe zid și așa au intrat cu forța, pentru că atunci era o furie: trebuiau distruse toate cărțile Partidului, toate textele, toate hârtiile – hârtii care se pot referi și la noi. Partidul și Securitatea erau conectate în mințile oamenilor, deci toate acestea trebuiau nimicite, furia trebuia revărsată peste aceste obiecte.

Poate că era foarte satisfăcător să vedem că documentele și cărțile Partidului încep să ardă pe trotuar – despre aceasta foarte mulți au făcut

fotografii, inclusiv eu, pentru că am simțit că așa trece o perioadă de timp care ne-a fost foarte grea...

După aceea, ducându-mă spre centru, mulțimea s-a dus spre Piața Mihai Viteazul. Și acolo a fost un discurs. Nu-mi amintesc persoanele care au vorbit lângă statuie, nici nu se puteau auzi pe atunci multe lucruri, numai dacă eram aproape. Și de acolo mulțimea s-a dus la clădirea Securității. La Securitate ne-am temut. Doina Cornea era deja acolo și rostea discursuri încurajatoare. Și eu nu știu, din ce cauză au deschis ei porțile din interior. Eu nu am îndrăznit să intru. M-am temut foarte mult de clădirea respectivă, pentru că, fiind studenți la Teologia reformată, am participat la multe acțiuni, care par ridicole acum, dar pe vremuri erau foarte-foarte periculoase. Şi am fost citați la Securitate pentru a fi audiați și intimidați, și nu ne duceam cu plăcere în acele împrejurimi, pentru că am fost plini de frică. În acele vremuri cine a primit o citație, în care scria că trebuie să te prezinți la ora cutare, nu putea fi sigur că se întoarce nevătămat de acolo sau dacă se mai întoarce...

De aceea eu m-am bucurat și de faptul că am văzut că unii intră, se deschid ferestre, și, ca să spunem așa, clădirea Securității este ocupată.

La finalul desfășurărilor din ziua de 22 decembrie am fotografiat și un moment mai vesel de care îmi aduc aminte și din cauza situației haioase: am văzut un bărbat la marginea străzii, în fața porții Bisericii Adventiste (n.a. – str. Cuza Vodă) care cerșea, nefiind deranjat în „exercitarea meseriei” nici de trecerea mulțimii. Noi am protestat, nu ne-am dus la lucru, el, în schimb, și-a „făcut meseria”. Dar nu știu ce „rezultat” a avut...

Probabil am o fotografie unică pe care am realizat-o în centru, la colțul Bisericii Evanghelice: s-a schimbat numele străzii „Lenin” în strada „21 Decembrie” (nu știu de către cine...), și în sus scria „Bulevardul”, iar în jos „Sugárút”, în limba maghiară. Această tăbliță însă a fost luată jos și locul i-a fost luat de un alt indicator – care a fost scris într-o singură limbă.

Era periculos să aveţi aparatul de fotografiat la dumneavoastră?

M-am temut când fotografiam și declanșam aparatul de fotografiat pe ascuns. Nu îndrăzneam să mă apropii de locurile unde se întâmplau evenimente de anvergură, pentru că atunci încă nu se știa în ce direcție vor evolua protestele. Și din această cauză se vede pe fotografiile mele că sunt făcute la distanță de evenimente.

Care a fost istoria imaginilor? Când ați developat filmele?

Filmele au rămas pentru mai multă vreme în aparat, pentru că, fiind diapozitive, am încercat să le folosesc cu mare considerație și foarte probabil numai pe la sfârșitul lunii ianuarie1990 am reușit să le dau la developat, pentru că eu nu mă pricepeam la developarea filmelor în culori, eu aveam laborator numai pentru filmele alb-negru.

La Cluj diapozitivele erau developate de un domn foarte competent, la care am ajuns printr-o cunoștință, dacă-mi amintesc bine prin Essig József, și foarte probabil ca și aceste diapozitive el le-a developat, iar acolo şi-au început fotografiile viața.

Ați mai arătat cuiva aceste fotografii?

Diapozitivele le-am proiectat în primul rând familiei mele, iar după aceea oaspeților noștri olandezi care după aceea se întorceau de mai multe ori la noi, aducând transporturi cu ajutoare. Ei erau curioși, ne întrebau: „Ce s-a întâmplat?”. Eu: „Haideți, să vedeți!”. Am scos diapozitivele și, evident, le-am povestit și întâmplările în timpul proiecției. După aceea diapozitivele au reintrat în cutie și cred că de 25 de ani tot așteaptă ca să fie „descoperite”.

De ce aveați aparatul de fotografiat la dumneavoastră în ziua respectivă?

Aceasta a fost o întâmplare aparte și cine avea cât de cât instinct de fotograf în mod sigur ducea cu el aparatul. Știam că acesta este un moment semnificativ și trebuie să păstrăm ceva pentru timpurile ce urmează.

Deci chiar dacă ne-am temut, am scos aparatele și am fotografiat. Pe mine acest lucru m-a motivat – și anume că o fotografie bună trebuie realizată cu orice preț.

Ce înseamnă fotografia pentru dumneavoastră?

Pe de o parte, îmi place să imortalizez realitatea, pe de cealaltă parte... nu să transform, dar să încarc această realitate cu idei, cu gânduri... În acest spirit am realizat acasă fotografiile de familie: o parte ca și documente, dar sunt și fotografii încărcate cu idei. Mi-am fotografiat – în secret! – și profesorii mei de la Teologie, în timpul cursurilor. A fost o lucrare colosală, pentru că în timpul orelor eram numai zece, cincisprezece persoane în săli. Ceaușescu, care nu prea știa să învingă Biserica, a decis ca în locul a douăzeci şi cinci de studenți, cum era înainte, el a hotărât ca într-un an de studiu să fie numai opt studenți la Teologie. Noi eram primul an în care au

redus atât de drastic numărul de studenți la Teologie, deci eram foarte puțini în sala de curs. Eu am pus aparatul pe masă, am setat în mare distanța, timpul de expunere, și, după aceea, ascunzând sunetul declanşatorului prin tuse sau alte zgomote, am apăsat butonul de expunere. Și așa am realizat multe, multe fotografii despre profesorii mei. Din aceste fotografii am realizat și câte o caricatură când le măream. Povestesc acest lucru ca să explic: în fotografii am încercat să introduc și ceva (idei) în plus. De aceea mi-a plăcut să fotografiez.

Ce rol a avut fotografia în viața dumneavoastră?

M-am simțit întotdeauna foarte aproape de lumea imaginilor și de foarte multe ori chiar văd așa. Ca și pastor protestant, de foarte multe ori folosesc imaginile în predicile mele. După aceea, fotografiatul m-a ajutat foarte mult să realizez o carte care să facă cunoscută clădirea bisericii noastre. Ca să reușesc să realizez fotografiile corespunzătoare, a trebuit să fotografiez cam timp de un an clădirea bisericii – atât din interior, cât și din exterior, ca lumina să cadă în locul potrivit și în timpul potrivit, repet atât în interior, cât și în exterior.

Deci fotografiatul m-a ajutat și în realizarea unor așa-numite lucrări. După aceea, am trecut mai ales la desenat, la realizarea caricaturilor. Pentru mine a vedea este un cadou incredibil de mare. Este o parte importantă a vieții mele. Este un „picior" al meu, ca să zic așa.

Care este fotografia pe care o considerați cea mai relevantă din cele pe care le-ați realizat în decembrie 1989?

Poate, ca și fotografie, acelea sunt cele mai interesante în care cineva se cațără pe zid și încearcă să intre – asta din perspectivă de fotograf. Sau sunt interesante și cele despre cum se aruncă afară din sediul Partidului „imaginile și textele sacre", pentru că acestea, în vremurile respective, erau de neatins. Eu găsesc că imaginea cu pâinile este emoționantă, pentru că spune multe despre faptul că noi am fost înfometați, dar a fost cineva care s-a gândit și la acest lucru – să aducă mâncare, pâine acestor oameni.

Și fotografia cu rugăciunea este foarte importantă și simt că și în zilele noastre acest gest, de a îngenunchea, ar trebui să rămână o parte foarte importantă a protestelor din zilele de azi – așa nu ar fi atât de multe distrugeri în timpul protestelor.

Ce aparat de fotografiat ați avut atunci?

Am avut un Praktica L2, cumpărat cu ceva vreme în urmă, de la Budapesta, cu un obiectiv de 50. Atâția bani a avut un student pe vremuri – cel mai simplu aparat, dar a fost unul cu oglindă, de fabricație germană, în vremurile în care în România se putea cumpăra numai aparatul Zenit. Al meu era cu un grad mai bunicel. Și îmi plăcea să fotografiez cu acest aparat. M-am obișnuit să setez din experiență expunerea, lumina etc. Și m-am dus pe stradă cu acest aparat.

Cum a început pasiunea pentru fotografie?

Eram adolescent când vărul meu a început să practice fotografiatul și de la el am învățat totul. Acasă mi-am creat un laborator propriu, iar acolo am lucrat. Am developat filmele, le-am mărit, așa cum îmi plăcea mie, și mi-a plăcut foarte mult să realizez peisaje, dar și fotografii despre oameni. Am acasă foarte multe fotografii alb-negru. Materialele fotosensibile le-am putut procura atunci în magazine și cel mai îmbucurător era faptul că am avut posibilitatea să scot tot ceea ce a fost mai bun din fotografie, ceea ce mi-a plăcut mie. Să le editez, să le tai, să le fac mai întunecate sau să mai deschid culorile acolo unde consideram că era importantă intervenția mea.

Adorjáni László a documentat fotografic un eveniment major din viața Bisericii Reformate tot în decembrie 1989. A dorit să-l împărtășască cu noi în cadrul acestui interviu.

Evident, nimeni altul nu poate să aibă astfel de fotografii, este documentarea unui mic protest, în curtea Eparhiei Reformate. Studenții s-au întors din legațiile de Crăciun, pentru că, la sărbătorile mari, studenții de la Teologie se duceau în practică, să predice, în diferite orașe, sate, unde au fost primiți. Și a venit sesiunea de examene. Atunci ne-am dus în curtea Eparhiei, să protestăm. Episcopul de dinainte, Nagy Gyula, demisionase deja și s-a creat un vid. A fost chemat Csiha Kálmán, de la Târgu Mureș, ca și suplinitor al episcopului, și el a fost ales primul episcop de după Revoluție al Bisericii Reformate.

Studenții de la Teologie au protestat scandând lozinci de genul: „Vrem conducători de care nu trebuie să ne fie rușine!”, și altele asemănătoare. Și au depus la Eparhie și o petiție în scris, cu un conținut asemănător. Desigur, acești protestatari au fost primiți cu bucurie – ei fiind un semn intern că nu numai în politică, dar și în cadrul Bisericii este nevoie de o schimbare.

22 decembrie 1989, rugăciune la Catedrala
Ortodoxă din Piața Victoriei
(în prezent Piața Avram Iancu)

22 decembrie 1989, Revoluționar escaladând
clădirea Comitetului Județean de Partid

Septimiu Bizo

„Să văd cum, de pe hârtie albă, la întuneric, începeau să apară imaginile...”

Septimiu Bizo este medic stomatolog, iar de peste 35 de ani are ca pasiune fotografia. De-a lungul acestor ani a fotografiat câteva sute de mii de cadre pe film alb negru, pe film color, pe diapozitiv și pe digital. Este foarte cunoscut ca și fotograf de wild life. A început în România, cu fotografierea animalelor sălbatice și consideră că cele mai spectaculoase sunt fotografiile de la boncăluitul cerbilor, rotitul cocoșului de mesteacăn și a cocoșului de munte. Din păcate, arealul animalelor sălbatice este în pericol prin defrișările masive care au loc în România. Sunt păduri pe care Septimiu Bizo nu le mai regăsește acolo unde le-a lăsat anul trecut...

A călătorit zeci de mii de kilometrii pentru a surprinde momentul decisiv. De două ori a ajuns și la „capătul Pământului”, în Patagonia. „Am căutat să merg în cele mai renumite locuri cu sălbăticie. Pașii m-au dus de vreo două ori în Patagonia, m-au dus în Siberia, în Kamceatka, în Namibia, în Amazonia. Exact în locurile care sunt recunoscute ca și paradis de animale. În India am căutat tigrul, dar nu l-am găsit... În alte părți însă, treaba a mers mai bine”.

Dacă revine în același loc după ani de zile, Septimiu Bizo nu uită să le ducă câteva fotografii celor cu care a interacționat. „Întotdeauna unde am fost într-un loc a doua oară, le-am dus fotografiile și au fost deschiși”.

În 21 decembrie s-a întâmplat ceva nemaiauzit: „În după-masa zilei de 21 decembrie au început să apară niște sunete pe care nu le știam, precum salve de mitralieră. După care s-a răspândit foarte repede vestea că se întâmplă ceva”. La două, trei zile după evenimente a ieșit să facă fotografii. Septimiu Bizo a simțit primele zile de libertate și după modul total schimbat în care putea să își aleagă subiectele de fotografiat. „Era prima dată când puteam să fotografiez tancul și TAB-ul (n. a. – Transportor Amfibiu Blindat), subiecte care erau tabu înainte de 1989 ca să te uiți sau să le fotografiezi”.

Un vecin de pe scara blocului unde locuia atunci a fost împușcat la Revoluție. Septimiu Bizo i-a recunoscut numele pe lista eroilor și a fotografiat-o. „Era lista cu

cei care erau împușcați și era pusă în vitrina de la Librăria Universității. Ce știu e că un vecin de-al nostru de pe scară, un tânăr, a fost unul dintre eroii Revoluției de la Cluj".

Care era atmosfera din decembrie 1989?

Hai să încep un pic pe scurt. În perioada aceea mă mutam cu părinții mei în Grigorescu, undeva în spate la Napoca. Ne-am dat seama că este momentul unei schimbări. Vremea era apăsătoare, era ternă. Nu era cea mai frumoasă vreme. Era un pic noros, aș spune și cu ceață. Atmosfera orașului era aparent liniștită. Fiecare era cu treaba lui.

Când ați făcut dumneavoastră fotografiile?

La două sau trei zile după evenimente, când apele s-au mai limpezit în centru. După mintea pe care o aveam eu atunci, la 20 de ani, aș fi ieșit cu aparatul foto chiar atunci. Mama a avut mintea să nu mă lase afară. Dar în primele zile, când toată treaba a fost oarecum liberă, atunci am fost să fac poze. Era prima dată când puteam să fotografiez tancul și TAB-ul, subiecte erau tabu înainte de 1989 ca să te uiți sau să le fotografiezi. Puteai să fotografiezi militarii care păreau ca niște persoane intangibile înainte. Atunci am ieșit prima oară. Am mers în centru, unde este acum Prefectura, pe Eroilor, pe lângă Tribunal, unde era toată lumea adunată, toate forțele de ordine comasate.

Unde și ce anume ați fotografiat atunci?

Sunt 30 de ani de atunci. Ce simțeam la momentul respectiv, după niște fotografii, nu știu.

Sunt într-adevăr câteva imagini de la Prefectură, unde e mulțimea și în care lumea fraterniza cu Armata. Probabil începeau primele promisiuni ale noilor conducători ai României. Ce m-a impresionat foarte mult e apariția primelor mașini cu ajutoare din Ungaria, care erau încărcate cu alimente, medicamente și cu tot ce era nevoie într-o situație de criză.

Am fotografiat un cadru cu mulțimea în fața statuii lui Matei Corvin. Era punctul zero în care lumea se aduna și se punea la cale probabil noul start al României. Mi-aduc aminte că traficul era absolut normal în Cluj. Lumea era un pic mai posomorâtă, mai cenușie, ceea ce acum s-a schimbat radical. Era Clujul liber, că era parcare pe strada Eroilor. În principiu, nu pot să vă spun acum ce am simțit atunci. Sunt totuși 30 de ani. Sunt o viață de om. Fotografiile parcă sunt din altă viață... Deja dinamica pe care o are

acum viața sau câte se întâmplă acum în unitatea de timp față de ce se întâmpla atunci, când evenimentele se petreceau la câteva zeci de ani probabil... Acum, în fiecare zi ai câte un eveniment. Toate se întâmplă mult mai rapid decât atunci.

Era o listă cu cei care erau împușcați și era pusă în vitrina de la Librăria Universității. Am un astfel de cadru. Ce știu e că un vecin de-al nostru de pe scară, un tânăr, a fost unul dintre eroii Revoluției de la Cluj.

Care este istoria fotografiilor? Cum le-ați developat și ce-ați făcut cu acestea mai departe?

Fotografiile acestea au fost făcute atunci. Developam câte un film de diapozitiv la câteva săptămâni sau o lună. Le-am văzut și le-am arhivat. Întâmplător, acum doi ani m-am apucat să scanez toată arhiva mea de fotografii și ce moștenisem de la tatăl meu și am ajuns și la acestea. Le-am postat pe o rețea socială și de acolo am văzut că prezintă interes. Dar au fost făcute exact numai pentru mine. Amintiri dintr-un moment al vieții mele.

Ce aparat și ce film ați utilizat când ați realizat fotografiile?

Cred că era film de diapozitiv ORWO UT18, aparatul foto fiind un Zenit 11 adus pe sub mână de cei care mergeau în excursii în Rusia. Era cu sigla Jocurilor Olimpice din 1980. Era un model un pic mai evoluat decât Zenit E.

Ați mai întâlnit și alți fotografi care erau cu aparatul de fotografiat pe teren?

Sincer, nu am văzut. Apăruseră informațiile despre fotografiile din Piața Libertății făcute de domnul Răzvan Rotta, pe care de altfel le-am văzut eu în Paris Match. Apăruseră în premieră. Corespondam cu un francez și primul plic care a venit de la el în primii ani din 1990 a fost plicul cu revista Paris Match cu fotografiile din Piața Libertății, actuala Piața Unirii.

Dacă ar fi să alegeți o imagine pe care să o publicăm în carte, una care v-a impresionat foarte mult, care ar fi aceasta?

Probabil cea mai de impact e cea în care sunt lumânările puse la Librăria Universității. Și ar mai fi cea în care recunoaștem Clujul acelor ani, în care e strada Eroilor, fostă Dr. Petru Groza, unde se vede lumea strânsă în jurul Statuii Lupoaicei.

Ce înseamnă fotografia pentru dumneavoastră?

Înseamnă pasiune. Înseamnă viața mea din clipa în care am pus mâna pe un aparat foto, undeva pe la 12-13 ani, undeva în 1980. Primul aparat îl „furam” de la tata. Era un Smena 2. A urmat un Smena 8, după care am avut un Fed adus undeva din Rusia și când aveai Fedul tindeai oarecum la o vizare prin obiectiv și atunci a urmat Zenitul. Fotografia înseamnă peste 30 de ani de asociere a tot ce înseamnă viața mea, excursiile mele, tinerețea, copilăria, școala și aparatul foto care a fost lipit totdeauna și care a surprins fiecare moment de acolo. Înseamnă câteva sute de mii de cadre pe film alb negru, pe film color, pe dia, pe digital în ultimii aproape 20 de ani.

Pasiunea pentru fotografie am moștenit-o de la tatăl meu care făcea poze cu noi, le developa în baie. Totdeauna era o chestie foarte frumoasă să văd cum de pe hârtie albă, la întuneric, începeau să apară imaginile. Poate că de acolo treaba s-a lipit de mine. Când am avut și eu primul aparat foto, a fost companionul meu în școală. După aceea, în excursie, când căram un rucsac imens în spate și aveam mereu la gât și aparatul foto, chiar de era destul de greu să-ți faci rost de ce era nevoie la vremea respectivă, începând de la substanțe, hârtie, filme, absolut tot. Era greu și trebuia să fotografiezi cu foarte multă cumpătare.

Cum se obțineau acele substanțe și materiale?

Hârtie se mai găsea. Erau două magazine foto. Unul era la Magazinul Central (n.a. – raionul Foto de la etajul 3), unde era o doamnă pe care o chema Stela (n.a. – Stela Crişan), care mai știa persoanele care fac fotografii și mai primeam și filme de diapozitiv. Se mai găseau, mai primeam mai pe sub mână, mai făceai rost de la cei care plecau în excursii, ba în RDG (n.a. – Republica Democrată Germană, înainte de unificarea Germaniei), ba în Rusia și îți mai aduceau filme. De multe ori aveai surpriza să ți le aducă și să fie trecute prin roentgen-ul de la aeroport și erau deja gata expuse și nu le mai puteai face nimic. Soluții se mai găseau. Era acel raion de foto unde le mai găseai. Soluții se găseau și în România la Azo. Erau soluții care erau făcute și în RDG la ORWO. În principiu, te descurcai. Când chiar nu puteai, mai mergeai cu cerșitul la Institutul de Chimie, făceai rost de o hidrochinonă, de câte ceva ca să îți faci soluțiile și învățai să le faci acasă cu mensura dată, vase de sticle și te descurcai. Munceai mult mai mult pentru o fotografie decât acum.

Ce rol a avut pasiunea pentru fotografie în viața dumneavoastră?

A avut rolul poate de a putea să țin memoriile și amintirile și să pot să arăt și altora ceea ce am făcut și pe unde am umblat.

Între timp, pasiunea dumneavoastră a devenit fotografia cu animale în natură.

Da, într-adevăr. Este pasiunea mea pentru fotografia cu animale. Am căutat să merg în cele mai renumite locuri cu sălbăticie. Pașii m-au dus de vreo două ori în Patagonia, m-au dus în Siberia, în Kamceatka, în Namibia, în Amazonia. Exact în locurile care sunt recunoscute ca și paradis de animale. În India am căutat tigrul, dar nu l-am găsit... În alte părți însă, treaba a mers mai bine.

Ce echipamente aveți acum?

Paradoxal, nu am nici Nikon și nici Canon. Am un Olympus. Pe Olympus lucrez, cel puțin digital, de vreo 20 de ani și am rămas fidel acestei mărci cu niște lentile absolut normale. Ce îți trebuie la acest tip de fotografii e răbdarea și să cunoști locuri, să cunoști oameni care să te ducă în locurile respective. Poate aici informația face mai mult decât echipamentul.

Ne povestiți o întâmplare din aceste colțuri ale lumii unde ați fotografiat?

Sunt foarte multe. Mi-e greu să aleg una. Poate că îmi vine în minte o întâmplare pentru că am povestit-o recent – despre o zi în Siberia cu un vânător de blănuri, iarna. A fost o mare experiență să plecăm de dimineață cu un vânător care părea îmbrăcat cu haine de acum două secole. Hainele erau făcute de el. Am fost pe schiuri din lemn cu piele de vacă pe ele și o zi întreagă am colindat prin taigaua siberiană, undeva pe la minus 25 de grade. A fost fabulos, chiar dacă nu am văzut mare lucru. Am văzut însă cum acel om, care era unul dintre cei mai renumiți vânători de blănuri din zona aceea a Lacului Baikal, își trăiește traiul. A fost foarte interesant.

Mai mențineți relațiile cu acele persoane din Siberia?

Nu, nu. Fiecare a vorbit pe limba lui. Totul a fost numai prin semne. Deci nu prea ai cum să ții legătura cu ei. Rușii – având o țară atât de mare – nu sunt obligați să învețe o altă limbă, pentru că sunt ruși peste tot în partea aceea. În principiu, sunt foarte deschiși. Natura Rusiei este absolut fabuloasă. Este natura în stare pură și foarte puțin alterată. Și cred că acolo

este cea mai mare populație de animale sălbatice. E un pic mai dificil totuși să păstrezi legătura cu ei.

În general, mai țineți legătura cu cei pe care-i fotografiați? Le-ați trimis subiecților dumneavoastră imagini?

Da. De exemplu, mai țin legătura cu cei la care am stat prima dată în Patagonia. Întotdeauna unde am fost într-un loc a doua oară, le-am dus fotografiile și au fost deschiși. Când am fost în Patagonia a doua oară și cu fiecare cu care m-am reîntâlnit le-am dus fotografiile făcute cu cinci ani de zile înainte. S-au deschis și mai mult decât prima oară.

Cum vedeți rolul rețelelor sociale pentru fotografi sau fotografii?

Cred că sunt și părți bune și părți rele. Categoric poți să vezi ce fac alții și alții pot să vadă ce faci tu. Poți să înveți de la alții anumite trick-uri sau locuri. Pe de altă parte, există, însă, foarte multă invidie. Sunt foarte mulți cârcotași care nu caută neapărat frumusețea imaginii, cât anumite imperfecțiuni care sunt. Însă în viața animalelor nu poate fi totul perfect. Nu poți să pui animalul să stea cum vrei tu și să-l fotografiezi. Deci sunt și părți bune și părți rele. E bine să ignori orice răutate și să-ți vezi de treaba ta. Prima tură în natură numai înveți. După aceea începi să strângi roadele. Am fost plecat recent într-un loc de lângă Chișinău Criș, unde merg al 11-lea an la cerbi lopătari. De abia acum am scos cam ce aș fi vrut...

Decembrie 1989,
Piața Unirii (fosta Piața Libertății)

Decembrie 1989,
lumânări la Librăria Universității

Dan Bodea

„Am văzut prima dovadă că s-a tras în oameni – sânge amestecat cu laptele vărsat de la o sticlă spartă pe trotuar"

Dan Bodea este seniorul fotoreporterilor clujeni de la publicațiile de limba română. (Decanul de vârstă este Rohonyi Demkó Iván de la cotidianul de limbă maghiară Szabadság.) Pentru Dan Bodea,„pasiunea pentru fotografie a început înainte de a avea primul aparat de fotografiat". Erau vremuri în care pe cele mai bune aveai șansa să le privești doar în revistele care veneau pe căi neoficiale din Occident.

Pe Dan Bodea l-am cunoscut în primăvara anului 1999, urmând ca alături de el să fotografiez numeroase competiții sportive pe Stadionul de fotbal „Ion Moina" și în Sala Sporturilor „Horia Demian". El are două pasiuni mari – fotografia și sportul, pe care a avut șansa să le reunească în meseria de fotoreporter de sport. De-a lungul interviului, Dan Bodea ne conduce atât prin istoria zilelor din decembrie 1989, ca angajat la cea mai mare întreprindere din orașul Cluj-Napoca (n. a. CUG – Combinatul de Utilaj Greu), cât și prin istoria unor publicații locale și regionale unde a lucrat ca fotoreporter, dar și ca redactor sportiv, specializat, în special, pe sportul local – Mesagerul Transilvan, Știrea, Jurnalul de Cluj, Monitorul de Cluj, Prosport – ediția de Transilvania, Sport 80, Sport Cluj, Adevărul de Cluj / Făclia, Servus Cluj, Mesagerul de Cluj (săptămânal), citynews.ro și din 2012, la Transilvania Reporter – cotidian, săptămânal, online (publicație unde lucrează și în prezent). Astfel, avem totodată și șansa să înțelegem schimbările prin care a trecut fotojurnalismul în ultimii 22 de ani și modul în care această profesie a trebuit să se adapteze de la imaginea pe film negativ la formatul digital. Fotoreporterii s-au adaptat la a utiliza nu doar echipamentele foto din ce în ce mai performante și mai complexe din punct de vedere tehnic, ci și cuvintele, prin redactarea explicațiilor foto, respectiv tehnicile de promovare a fotografiilor în

social media. Continuitatea lui Dan Bodea în această profesie se datorează și faptului că el a reușit să facă față acestor schimbări și provocări.

În data de 21 decembrie 1989, la ora 14, Dan Bodea încheia primul schimb la Combinatul de Utilaj Greu (CUG). La ieșire pe poarta fabricii a fost surprins de numărul mare de tramvaie încolonate și și-a dat seama că s-a întâmplat ceva neobișnuit. S-a urcat în tramvai cu direcția spre cartierul Mănăștur.

Prima întâlnire cu forțele de represiune a avut-o în Piața Karl Liebknecht, după fabrica de porțelan IRIS. Aici era un cordon format din militari, milițieni și civili. A venit și directorul general al CUG-ului, Mihai Tălpeanu, care i-a îndemnat pe oameni să meargă liniștiți acasă și să fie cuminți. În fața Gării Mici, tramvaiul s-a oprit, circulația fiind blocată. Coloanele de oameni ai muncii se deplasau, pe jos, spre centrul orașului.

Pe strada Horea, Dan a văzut că au fost împușcați oameni – „am ajuns în dreptul fostului Restaurant Metropol. Am văzut cu ochii mei prima dovadă că s-a tras în oameni – sânge amestecat cu laptele vărsat de la o sticlă spartă pe trotuar. Era clar că cineva a fost împușcat acolo. Când am ajuns în dreptul Astoriei (n. a. – astăzi Camera de Comerț și Industrie, strada Horea nr. 3) am văzut cordonul de soldați lângă sau chiar pe Podul Horea. Iar pe turela unuia dintre tancuri, am văzut un ofițer, nu-mi dau seama ce grad avea, cu pistolul, nu știu dacă îndreptat în sus sau spre mulțime, care striga la un megafon: „Părăsiți carosabilul, treceți pe trotuar, altfel vom trage!"

Care era atmosfera acelor zile de decembrie 1989 la Cluj-Napoca?

Țin minte că era o atmosferă foarte apăsătoare în acele zile. Noi auzisem ce se întâmplase la Timișoara pentru că ascultam Europa Liberă sau aveam colegi care ascultau și povesteam la serviciu că e posibil să apară schimbări și la noi, așa cum se întâmplase în RDG, în Ungaria, în Cehoslovacia. Eu în aceea perioadă locuiam în gazdă, în Mănăștur, în zona BIG (n. a. actual BIG Winmarkt din Mănăştur, strada Mehedinți). Cum începeam serviciul de la ora 6, trebuia să pornesc înainte de 5.30 să ajung la timp la serviciu, intrarea fiind monitorizată pe bază de cartele de pontaj, iar la 2-3 întârzieri pe lună, nu mai știu exact, erai penalizat. Tramvaiele și autobuzele circulau destul de rar, era înghesuială, porneau și cu ușile deschise, pentru că erau oameni care stăteau pe scări. În aceea zi de 21 decembrie 1989, îmi aduc aminte că am luat tramvaiul, afară era întuneric beznă, străzile nu erau luminate ca și

acum, oameni supărați, împovărați de griji, cu priviri plecate, lumea nu prea vorbea, mulți oameni încă dormitau pe scaune.

Am ajuns în fabrică. Programul s-a desfășurat în mod obișnuit, până la ora 14. Țin minte că la un moment dat, dar nu mai știu dacă în data de 21 sau de 22 decembrie, a venit unul din directorii fabricii în secția noastră și ne-a spus să stăm liniștiți, să ne vedem de treabă, să nu facem propagandă. Ne povestise că undeva într-o hală din combinat, pe o ușă din acea mare de tablă, cineva din schimbul de noapte, stilizase o zvastică din secera și ciocanul, emblema PCR-ului (n. a. – Partidul Comunist Român).

În fine, s-a făcut ora 14, și ne-am îndreptat spre ieșirea principală din fabrică, spre Bulevardul Muncii. Era coadă mare la pontat cartelele și lume multă afară, în stradă, cum nu mai văzusem până atunci, pentru că nu circulau nici tramvaiele, nici autobuzele.

Am văzut un șir lung de tramvaie până spre Facultatea de Mecanică și atunci mi-am dat seama că se întâmpla ceva deosebit, pentru că nu am mai văzut atâtea tramvaie înșiruite. M-am urcat într-un tramvai, am văzut că nu pornește. M-am urcat în altul mai în față și am tot înaintat. Îmi amintesc că am văzut doi oameni, pe unul îl știam din vedere – era un inginer care lucra la serviciul Proiectare – care îndemnau lumea să meargă în centru, că s-a tras. Habar nu am de unde au aflat ei așa de repede că s-a tras în oraș.

În fine, cam după o oră și ceva de stat, șirul de tramvaie s-a pus în mișcare. Era deja destul de multă lume, cei mai mulți muncitori din zona industrială, de la CUG, Unirea, Sinterom... Nu am înaintat prea mult, tramvaiele se mișcau foarte încet, iar în zona Fabricii Iris, ne-am oprit din nou. Cum eram în primele tramvaie, am văzut un cordon de soldați, milițieni, dar și civili. Acolo l-am zărit pe directorul mare de la CUG, Mihai Tălpeanu (n.a. – a fost și primar al Clujului pentru o scurtă perioadă), care îndemna lumea să stea liniștită, să fim cuminți, să mergem la casele noastre și așa mai departe. Să știți că lumea era liniștită. Nu știu cât am stat la Iris, dar într-un târziu s-a dat drumul din nou la la circulație și am ajuns în zona gării, pe strada Căii Ferate, unde tramvaiele s-au oprit de tot. Când am coborât în zona Gării Mici, am văzut deja o coloană mare de oameni formată pe strada Horea care s-a pus în mișcare după ce s-au alipit la ea și muncitorii veniți de pe platforma industrială. Am văzut câteva femei cu ochii în lacrimi, care spuneau că s-a tras în centru și că au murit oameni.

Am înaintat încolonați. Toată strada, era ocupată din trotuar în trotuar, iar când am ajuns în dreptul fostului Restaurant Metropol (în prezent Strada Horea nr 5, Pizzeria Gente și Restaurantul Marty) am văzut cu ochii mei prima dovadă că s-a tras în oameni – sânge amestecat cu laptele vărsat de la o sticlă spartă pe trotuar. Era clar că cineva a fost împușcat acolo. Când am ajuns în dreptul Astoriei am văzut cordonul de soldați lângă sau chiar pe Podul Horea. Iar pe turela unuia dintre tancuri, am văzut un ofițer, nu-mi dau seama ce grad avea, cu pistolul, nu știu dacă îndreptat în sus sau spre mulțime, care striga la un megafon: „Părăsiți carosabilul, treceți pe trotuar, altfel vom trage!". A repetat acest avertisment de două, trei ori. Eu am mers pe trotuar, recunosc. Vreau să precizez de la început că nu am fost un participant activ la evenimentele din Decembrie. Poate cel mult un martor al acelor evenimente.

Știu că am luat-o pe lângă fostul Hotel Astoria, azi sediul Camerei de Comerț și Industrie, am mers pe strada Dragalina și până la Stadionul Municipal, cum se numea atunci cel mai mare stadion al Clujului, nu m-am oprit. Frecventam în aceea perioadă sala de haltere care era sub Tribuna a II-a a fostului Stadion Muncipal. Îi cunoșteam pe sportivii și antrenorii secției de haltere de la CSM Cluj și le-am povestit ce am văzut în oraș. Țin minte că pe drumul spre stadion se auzeau din când în când împușcături. Nu pot să precizez dacă de pe strada Horea sau din Piața Libertății (azi Piața Unirii). După aceea, m-am dus acasă. Tot drumul acesta l-am făcut pe jos. Practic de la Gară până în Mănăștur, acel drum l-am parcurs pe jos.

Seara am auzit că se formau coloane în Mănăștur, dar n-am plecat în oraș, am rămas acasă. Nu știu ce s-ar fi întâmplat dacă m-aș fi dus. Nu, nu aveam aparatul foto la mine în ziua de 21 decembrie, pentru că în aceea perioadă nu purtam aparatul foto cu mine. Mai târziu, pe la mijlocul anilor '90, când făceam fotografii mai des îl purtam aproape zilnic.

Trebuie să precizez că încă de la repartiție ca tehnolog de secție am avut norocul să fiu coleg de birou cu fotograful, pot să-i spun așa, oficial al fabricii, regretatul inginer Ștefan Chitta, de la care am învățat multe. Îl întrebam zilnic câte ceva, deja ceilalți colegi mă tachinau „Mă, Dane, asta l-ai întrebat și ieri pe Fănică", atunci când repetam întrebările. Vorbeam despre tehnica de fotografiere, unghiuri, expuneri, procesul de developare şi altele și-mi răspundea mereu cu amabilitate. Iar peste ani, când drumurile noastre s-au despărțit, și țineam legătura mai mult prin telefon,

am avut o mare satisfacție când mi-a spus că am fost cel mai bun elev al său. Revenind la evenimentele din 21-22 decembrie – a doua zi dis de dimineață am mers normal la serviciu. Întuneric beznă, liniște de înmormântare, atmosferă sumbră. Lumea era la fel de tristă, aproape că nu vorbea nimeni în tramvai. Eu tot drumul din Mănăștur până pe Bulevardul Muncii mă uitam pe geamurile aburinde ale tramvaiului, chiar dacă afară era încă întuneric. Am ajuns în secție, liniște totală, nu era pornit nici un utilaj.

I-am văzut pe oameni adunați, în sectoarele lor, în jurul șefilor de echipe, iar pe la ora 7, s-au adunat toți muncitorii din secție lângă biroul nostru și au spus că azi nu vor lucra.

„Noi nu muncim azi, ieri s-a tras, au murit oameni" a spus unul dintre șefii de echipă. E drept, nici în celelalte secții nu se lucra. Oamenii stăteau de vorbă pe lângă standurile de lucru. Eu aveam acasă un televizor sport și m-am învoit să merg să-l aduc. Așa am văzut pe un ecran mic, cam cât dispay-ul unui laptop obișnuit din zilele noastre, evenimentele transmise de Televiziunea Română Liberă. La finalul schimbului, muncitorii au plecat acasă, dar noi, tehnologii și șeful de atelier am mai rămas. Știu că ne-am dus în sala de consiliu, la un televizor mai mare și am urmărit evenimentele și fuga lui Ceaușescu. Atunci am auzit, de la unul dintre ingineri, nu mai țin minte de la cine, pentru prima dată de Ion Iliescu și că e posibil să fie el următorul șef al statului. Se făcuse deja seară și când mă pregăteam să merg acasă, a venit un ordin de la direcțiune că trebuie să rămânem în fabrică. Apăruseră zvonurile despre teroriști și că trebuie să stăm de planton, să apărăm fabrica. Pe platforma CUG-ului erau câteva puncte strategice, fabricile de oxigen, de azot și alte produse inflamabile, oțelăria, fabrica de utilaj greu, fabrica de cazane și recipenți sub presiune... Erau atunci acele gărzi patriotice care aveau misiunea să apere bunurile comunismului și averea proletariatului. Ne-au dat cocarde tricolore și la un moment dat se punea problema să ne dea și arme. Până la urmă nu a fost cazul, misiunea noastră de apărare rezumându-se la patrulări în perimetrul nostru de activitate. Am stat toată noaptea până dimineața când ne-a venit schimbul. Probabil dacă mergeam acasă la ora 14, nu stăteam peste noapte, puteam să merg în oraș. Dar așa a fost situația.

Vreau să mai spun că în fața fabricii noastre (n.a. – Fabrica de Mașini Termoenergetice / FMT), care mai târziu a devenit Termorom Cluj, era un

chioșc de ziare, iar în acele zile se făcea coadă la ziare. Producția s-a reluat treptat, era final de an trebuiau onorate câteva comenzi.

Ce anume ați fotografiat? Unde? Cum?

Pozele respective sunt realizate undeva în perioada 23-25 decembrie 1989. În aparatul foto Pentax am pus un capăt de film color și apoi un film tip diapozitiv, iar în aparatul foto Seagull cred că atunci am făcut al doilea sau al treilea film lat alb negru. Am fost mai mult în zona centrală a orașului și am lucrat în paralel cu ambele aparate. Nu m-am mai uitat peste negative ani de zile. Le-am revăzut acum datorită inițiativei voastre. Nici nu țin minte dacă le-am pus pe hârtie. Album foto cu fotografiile din acea perioadă nu am pentru că l-aș fi găsit.

Cum am mai spus, fotografiile sunt făcute în perioada 23-25 decembrie și în general în Piața Unirii, punctul zero al evenimentelor de la Cluj. În acele zile se aprindeau lumânări, se depuneau coroane, erau comemorați cei căzuți. Lumea era tristă... Cam asta era în general activitatea din acele zile. Revăzând fotografiile acum văd că pe una din clădirile din zona Pieței Unirii, era lozinca „Citiți zilnic Scânteia". Am și uitat de ea. Inscripția cu anul 1828 / MDCCCXXVIII în cifre romane a rămas.

Sunt câteva fotografii realizate la intrarea în Librăria Universității, unde se vede arborat un steag negru, cu inscripția „Jos dictatorul Ceaușescu". Se văd oameni care aprind lumânări pe pervazul ferestrelor Librăriei Universității. Se mai vede o tonetă loto unde se vindeau lozuri în plic.

Tot în Piața Unirii, probabil pe latura de la intrarea principală a Catedralei Romano-Catolice Sfântul Mihail am fotografiat o mașină de unde se împărțea pâine oamenilor adunați în centrul Clujului. Țin minte că era înghesuială și nu apucau toți. Era pe principiul, primul venit, primul servit.

De asemenea, am câteva fotografii făcute în fața vechii Primării, unde până la mijlocul anilor 2000 era Ofițerul Stării Civile. Se observă că aici era amplasat monumentul Lupa Capitolina, denumit generic Lupoaica, statuia care și-a schimbat de vreo 4-5 ori „domiciliul" în Cluj. Se vede și celebrul balcon, cu inscripția „Trăiască România Liberă", unde se țineau cuvântările de către conducerea FSN-ului din acea vreme. Se pare că inclusiv actualul primar Emil Boc a fost la un moment dat în acel balcon în decembrie 1989.

Am fotografiat un tanc vizavi de Teatrul Național, unde în acele zile erau amplasate mai multe tancuri. Cred că două, trei. Lumea putea pur și simplu să se urce pe ele, cum se întâmplă și acum la paradele militare de

Ziua Națională a României. Am văzut copii urcați pe turelă cu acordul militarilor și ofițerilor care deserveau aceste tanchete. Doar era la modă atunci strigarea „Armata e cu noi". Într-o fotografie se vede un alt fotograf care are în vizor tancheta și un cetățean care ține piciorul pe șenilă. Era o atmosferă deja de libertate. Am lucrat în paralel cu cele două aparate, dar din păcate diapozitivele nu le-am găsit să le expun aici. Cred că le-am expus cu alt prilej și le-am separat de restul diapozitivelor.

Posibil că am făcut și câteva fotografii color. Trebuie să spun că din cauza crizei de filme, lucram și cu capete de film, pe care le developam personal. Aveam o geantă foto specială, o mai am și acum, îi ziceam, în termeni populari, „geantă cu mânecuță", dotată cu un compartiment special, unde puteam încărca aparatul cu capete de filme care să nu fie expuse la lumină.

Cred că filmele color folosite atunci erau de fabricație Kodak, iar cele două filme late alb-negru, de la AzoMureș. Nu am lucrat niciodată cu filme color rusești, pentru că nu erau de calitate.

Cum am mai spus, filmele alb negru și color le-am developat eu, iar diapozitivele le dădeam lui Doru Selișcan, un foarte bun fotograf clujean, cu care eram coleg la Clubul foto „Napoca" al Casei Municipale de Cultură. A fost o onoare pentru mine să fiu primit membru în acel club, unde am fost coleg cu foarte buni fotografi de la care am învățat foarte multe. În special, l-aș menționa aici pe domnul Szabó Ferenc, de care eram mai apropiat, cu care mergeam în diverse excursii și drumeții și de la care am „furat" meserie.

Am fost, deci, mai mult prin centru, în locurile unde era lumea. Nu cred că se poate spune de vreo fotografie mai deosebită sau mai reprezentativă. Sunt poze obișnuite, mărturii ale acelor zile, fotografii martor făcute de un începător.

Când le-ați developat? Le-ați pus pe hârtie?

Legat de developare, depinde de cum terminam filmul. Cu siguranță cele din perioada 23-25 decembrie le-am developat imediat. Le-am pus pe hârtie, dar fotografiile de atunci nu le-am mai găsit în timp util să le prezint aici. Eu m-am mutat de vreo două ori, am trecut și printr-o renovare a apartamentului, cu siguranță sunt undeva pentru că nu le-am aruncat, dar nu am reușit să dau de ele.

În decembrie 1989, atunci când ați fost pe teren și ați făcut fotografiile, vă aduceți aminte să fi întâlnit alți fotografi pe teren?

Nu-mi aduc aminte. Se vede în aceea fotografie făcută în fața Teatrului Național că mai e cineva care fotografia tancul din fața Teatrului, dar nu știu cine e. Singurul pe care-l recunosc din fotografiile făcute de mine în acele zile e Nicu Dragoș, coordonatorul Clubului Foto de la Casa Studenților, cu care țin legătura și azi.

Cum a început pasiunea dumneavoastră pentru fotografie?

Pasiunea pentru fotografie a început înainte de a avea primul aparat de fotografiat. Am avut șansa să am acces încă de prin anii ‘80 la reviste de sport, de genul Kicker Sport (n.a. – aveam un coleg de etnie germană care le primea de la un frate de-al lui din RFG) și de modă, reviste bogat ilustrate care m-au atras foarte mult. Mai era o revistă, să spun, cu de toate, Neckermann se numea, care avea o secțiune specifică aparatelor de fotografiat, la care mă uitam admirativ. Chiar mă gândeam dacă o să apuc să am vreodată unul asemănător în mână, ceea ce chiar s-a întâmplat peste câțiva ani.

Care a fost primul aparat de fotografiat pe care l-ați avut?

Am început, ca majoritatea, cu cele simple. Chiar din primul salariu primit, deci în primăvara anului 1985, mi-am luat un aparat Smena 8M, costa în jur de 400 de lei, cu care am lucrat un an sau doi, până am reușit să îmi iau un Zenit second-hand, cu care am lucrat tot cam un an-doi. După care, am avut șansa să cumpăr de la un coleg fotograf un aparat Pentax de producție japoneză, original. Era o raritate în acelea vremuri în România, cel mai bun aparat din Europa de Est în anii ‘90 fiind considerat Praktica, de fabricație est-germană. Pe acest Pentax țin minte că am dat preț de vreo două salarii în condițiile în care salariul meu era de aproape 3.000 de lei, un salariu puțin peste media de atunci. Am mers acasă și l-am arătat părinților mei care m-au întrebat cât am dat pe el. Le-am spus că doar vreo 2000 de lei. Iar ei eu exclamat: „Atât de mult? Ai dat aproape un salariu!”. Peste numai un an, deja începusem să merg la câteva evenimente, gen nunți și botezuri, în general la neamuri și prieteni, pentru că tot lucrând am învățat din mers și am prins ceva experiență. După ce mi-am recuperat banii le-am spus alor mei că de fapt am dat peste 5000 de lei pe aparat, însă văzând că mi-am recuperat investiția și-au dat și ei seama că am făcut un lucru bun.

Pasul următor a fost să-mi fac acasă un laborator foto. Mi-am luat tăvi, tancuri de developat, lămpi de culoare roșie și galben-verzui, un cântar de farmacie și, desigur, aparate de mărit, unul de tip valiză de fabricație rusească și unul de tip Krokus, cred că din Polonia. Developam negative și puneam efectiv fotografii pe hârtie. Sigur, am început cu cele în alb negru și mai târziu cu cele color.

Al patrulea aparat foto, în ordine cronologică, a fost unul chinezesc, pe film lat. La finalul anilor '80 apăruseră pe piața românească aparatele Seagull, made în China. Țin minte că inițial prețul lor era între 1600-1800 de lei, destul de scumpe. Însă, pentru că era criză de filme foto pe piața internă, producția de la Azomureș fiind axată doar pe export, prețul aparatului a tot scăzut,până a ajuns la 700-800 de lei. Cum eu mergeam destul de des pe la magazinele foto – nu erau multe atunci în Cluj, la Central și la BIG în Mănăștur se găseau produse foto, am văzut că erau tot mai puține aparate Seagull pe raft, semn că lumea începea să le cumpere. Așa că în cele din urmă mi-am luat aparatul, cu aproximativ 700-750 de lei, deci, la jumătate din prețul inițial. Printre primele fotografii realizate cu acest Seagull au fost cele din Decembrie 1989 prezentate aici.

De unde vă cumpărați materialele fotosensibile?

Cum am zis, lucram la Combinatul de Utilaj Greu. Fac o paranteză cu o glumă care circula pe atunci în Cluj, CUG-ul fiind caracterizat ca marele consumator de energie neproductiv al Clujului. Dar așa cum era considerat, CUG-ul a dat de lucru multor oameni. Era cea mai mare fabrică din Cluj, care se întindea pe o suprafață cam cât un sat mai mare, și cred că avea în jur de 10.000 de angajați.

Am avut șansa să am un coleg cetecist, (n.a. – lucra la serviciul CTC/ Control Tehnic de Calitate), originar din Târgu-Mureș și care avea cunoștințe la fabrica Azomureș. Periodic, el îmi făcea rost de seturi de filme la un preț bun, atât de filme normale, 24x36 mm cât și de filme late 6x6 cm. Având astfel materialul asigurat mi-am permis să-mi iau acel aparat pe film lat de care am vorbit mai înainte.

Tot datorită unor relații din fabrică, mi-am făcut rost și de substanțe de developare. Lucrând ca tehnolog într-o secție unde se fabricau construcții sudate, colaboram des cu specialiștii în controale nedistructive Rx. Acele construcții sudate, cazane și recipienți sub presiune, erau construcții iscirizate (n. a. – ISCIR înseamnă Inspecția de Stat pentru controlul

cazanelor, recipienţilor sub presiune și a instalaţiilor de ridicat, ale căror suduri necesitau controale cu raze X/RX/Roentgen). Se introducea produsul într-o incintă căptușită cu plăci din plumb, incinta fiind dotată cu aparate de filmat Rx, iar pe circumferința sudată se montau, cu ajutorul unor magneți, filme fotografice de dimensiuni 10x24 cm, filme care apoi erau developate și negativele interpretate de acești specialiști. În funcție de mărimea defectelor, aceștia dădeau verdictul de admis sau respins. După remedierea defectelor, produsul intra din nou la control, până era declarat admis și abia apoi se trecea la următoare etapă tehnologică.

Ei bine, cum soluțiile de developare și fixare se preparau la fața locului, am reușit să-mi procur substanțele chimice necesare preparării soluțiilor în laboratorul personal de acasă. Sigur, soluții de developare și fixare se mai găseau în comerț, dar având substanțele, puteai să jonglezi cu gramajul în vederea realizării unui contrast mai bun, ca să dau doar un exemplu. Mai am o parte din laboratorul de acasă, sigur, e dezafectat acum, dar încă mai am tăvi, pensete, role, aparatele de mărit. Chiar am rememorat cu prilejul acestui interviu una din rețetele folosite, amintindu-mi câteva din substanțele componente, cu ar fi metol, sulfit de sodiu, hidrochinonă, borax etc.

Negativele le arhivam pe evenimente, în ordine calendaristică, păstrate în coli de hârtie de format A4, iar mai apoi în folii transparente pe care le primeam de la laboratoarele dotate cu aparate automate de developat și de făcut fotografii, apărute după 1990.

Ce înseamnă fotografia pentru dumneavoastră?

Acum pot spune că pasiunea de la mijlocul anilor ‘80 a devenit o a doua meserie. Dacă îmi spunea cineva, nu înainte de ‘90, ci mult mai târziu, pe la mijlocul anilor ’90 că voi fi fotograf la ziar, nu l-aș fi crezut. Îmi plăcea de mic sportul, citeam des ziarele și revistele ilustrate, dar și cărțile cu subiecte de sport. Simțeam că aici pot să mă afirm și să bucur oamenii cu fotografiile mele. Așa am ajuns să o și practic. Am avut șansa să dau proba de lucru chiar cu echipa mea preferată, Universitatea Cluj. Prietenul și colegul meu, Dorin Galoș, pe care-l știam de la clubul foto de la Casa Studenților, era fotograf la Mesagerul Transilvan. Ne-am întâlnit odată în oraș și povestind, i-am zis ce tare mi-ar plăcea să merg la meciurile de fotbal de la stadionul Municipal sau la meciurile de baschet și volei de la Sala Sporturilor. I-am și zis „vezi că eu termin serviciul la 14, și pot să merg după masă la antrenamente și în weekend la meciuri”.

Văzând că sunt așa de hotărât a zis că o să vorbească cu șefii lui de la ziar și că mă anunță. Zis și făcut! Eu mi-am văzut în continuare de serviciul meu din fabrică, iar în weekend mergeam la meciuri ca spectator. De la Dorin nici o veste, îmi și luasem gândul. Dar cum, vorba aia, speranța moare ultima, cam după o jumătate de an de la întâlnirea noastră, mă sună Dorin Galoș și mă întreabă dacă am aparatul la mine, să-l ajut să facă niște fotografii cu fotbaliștii Universității Cluj.

Cum eu deja începusem să mai fac fotografii la diverși colegi sau prin oraș după orele de serviciu, purtam zilnic aparatul cu mine. Așa că m-am dus direct la stadion. Cei de la departamentul Sport de la Mesagerul Transilvan doreau să facă un supliment cu lotul Universității Cluj, înainte de începerea returului Diviziei A la fotbal. Universitatea avea atunci o foarte bună echipă, de primele locuri în România. Am avut mari emoții pentru că fotbaliști pe care îi vedeam până atunci doar din tribună, Maier, Brătianu, Pojar, Falub, Popescu, Dican, erau acum la câțiva pași în fața mea și stăteam de vorbă cu ei. Antrenor era regretatul Dan Anca, unul din simbolurile clubului, care, foarte amabil, ne-a dat voie să facem fotografiile, dar să ne grăbim că trebuia să înceapă antrenamentul. Țin minte că în timp ce Alex Greta și Sorin Râșnoveanu au vorbit cu Dan Anca, eu și cu Dorin Galoș am făcut fotografii la toți cei în jur de 20 de fotbaliști. Așa, pe repede-înainte, nu știu dacă totul a ținut mai mult de un sfert de oră. Dar a ieșit totul ok și am trecut cu bine proba de lucru. Apoi am început să merg la meciuri, printre primele fotografii publicate în Mesagerul Transilvan fiind cele de la meciurile de volei, baschet și fotbal.

Decembrie 1989,
Cluj-Napoca, Librăria Universității

Decembrie 1989,
Piața Libertății (în prezent Piața Unirii)

Mircea Căucean

„Nu îndrăznea nimeni să spună așa ceva decât în bancuri”

Pe Mircea Căucean l-am cunoscut în anul 1999, când eram șef de departament foto la Ziarul de Cluj. El avea un laborator de developat filme color și de transpus fotografiile pe hârtie foto vis-a-vis de magazinul Sora de pe strada 21 Decembrie.

Cotidianul Ziarul de Cluj aparținea trustul de presă Ringier și a fost unul dintre primele ziare locale care a avut un departament foto foarte bine dezvoltat pentru acea perioadă și cu un buget consistent. Un merit în dezvoltarea acestui proiect l-a avut regretatul coordonator de proiect Dieter Mittler. Pentru că ziarul trebuia să apară și în ziua de luni cu imagini de calitate, am negociat cu Mircea Căucean să ne sprijine cu deschiderea laboratorului fotografic și în ziua de duminică, pentru a developa negativele color. Am reușit să asigurăm din bugetul Ringier o sumă suplimentară pentru acest serviciu și în fiecare duminică un angajat venea în mod special pentru a ne asigura aceste servicii. A fost un pas important pentru ca imaginile de la evenimentele și competițiile sportive care se desfășurau în weekend să apară în ziar în ziua de luni.

Trecând peste avantajele financiare ale firmei, sunt convins și acum că Mircea a dorit să sprijine foarte mult presa din Cluj. În scurt timp, de aceste servicii din ziua de duminică au beneficiat și alte publicații clujene. De altfel, el a lucrat ca și fotoreporter la ziarul Transilvania Jurnal alături de Eugen Olariu, Dorin Galoș și Florica Guiaș.

Așa cum declară și în interviu, el a reușit ca să-și întrețină pasiunea și să o transforme chiar într-o afacere, poate printre puținele afaceri din acest domeniu care au rezistat în acești 30 de ani postdecembriști. Din această afacere a reușit să-și crească copiii, să-și construiască o casă și să rămână și în acest moment pe piață adaptându-se la ceea ce cere piața în anii 2020. Acasă are peste 100 de aparate foto și aparate de mărit vechi și numeroase colecții ale publicațiilor foto

și despre fotografie încă din anii ′60-′70, peste 2000 de diapozitive alb negru și color și peste o mie de filme negative pe care le-a realizat în cei peste 45 de ani de fotografie.

Despre momentul în care a făcut prima imagine din decembrie 1989 și acum își aduce aminte cu mare emoție. „Îmi aduc aminte că am ieșit pe strada Horea de la serviciu. Urma să plecăm spre centru mai mulți colegi. Strada începea să se umple de oameni. Am auzit scandări precum: „Jos comunismul!", „Jos Ceaușescu!", „Trăiască România!". Dinspre gară venea un camion plin de muncitori. Nu știu de unde veneau respectivii oameni. Scandau. Am scos repede aparatul din geantă. Am încercat să fac clar manualul cum se făcea atunci și să fotografiez camionul respectiv. A fost o senzație de eliberare și de ușurare. Nu îndrăznea nimeni să spună așa ceva decât în bancuri. Să vezi pe stradă treaba asta era ceva."

Care era atmosfera acelor zile din decembrie 1989?

Eu lucram în perioada aceea. Am terminat Facultatea de Mecanică, lucram ca și inginer la Combinatul Minier Cluj. M-am transferat cu vreo 2 ani înainte de la Exploatarea Minieră Aghireș. Aveam birourile pe strada Horea. Cu câteva zile înainte, cred că în 17 decembrie, făceam școala de șoferi și aveam ultima zi de condus, traseul de noapte. Am mers cu instructorul și cu încă trei colegi până lângă Gherla, la Băile Băița, dus-întors.

În următoarea săptămână, lunea, trebuia să ne întâlnim cu instructorul auto să depunem dosarul și să dăm examenul cu miliția. Instructorul nu mai apărea. Toată noaptea a stat la miliție să dea declarații pentru că la întoarcerea de la Băile Băița, unde am oprit noi să-l lăsăm pe unul dintre colegi, lângă fabrica Napochim, pe un zid era scris „Jos Ceaușescu!". Știam că ceva s-a întâmplat, dar nu știam prea multe. Unii colegii mai în vârstă ascultau Europa Liberă. Se auzea că ceva s-a întâmplat la Timișoara. Toată săptămâna aceea am așteptat să se întâmple ceva. Mergeam la lucru, povesteam în colțuri de birou, până când am auzit că veneau muncitorii de la CUG ca să meargă în Piața Libertății.

În 21 decembrie eu am mers mai repede acasă, ne-au dat drumul mai repede. Probabil se știa ceva, poate aveau informații că muncitorii se pregătesc să meargă spre centru. Pe noi ne-au lăsat să plecăm pentru că eram puțini, nu cred că eram 80 de oameni în tot sediul. Ne-au lăsat să

plecăm mai repede acasă, undeva pe la ora 14.00. Am plecat să iau copiii de la grădiniță, să nu mai meargă soția și am ajuns acasă. Cred că pe la ora 15.30 am auzit rafale de Kalashnikov.

A doua zi mi-am luat aparatul cu mine. În prima zi nu îl aveam. De obicei îl luam cu mine când plecam într-o delegație. Aveam unități miniere în toată Transilvania și îl luam cu mine pentru că știam că sunt subiecte de fotografiat. A doua zi l-am luat cu mine și ne-am întâlnit cu mai mulți colegi la serviciu. Nimeni nu a stat în birou. Am plecat spre centru. Acolo am făcut câteva fotografii, pe care le-am făcut în centru pe lângă Statuia Memorandiștilor. Atunci acolo era statuia Lupoaica cu puii. Acolo am fotografiat un cadru de care-mi aduc aminte. M-a impresionat pentru că nu am mai văzut niciodată Lupoaica cu tricolorul în gură.

Un tânăr s-a urcat și a pus acel tricolor în gura Lupoaicei și mi-a plăcut imaginea. Păcat că nu am avut un teleobiectiv în momentul respectiv ca să pot face o fotografie mai bună.

În faţa la librăria Universităţii era foarte multă lume adunată acolo unde au fost împușcați... Totul era curățat. Nu se mai vedea nimic. Florile și gardul viu era rupt. După vreo 2-3 ore, am plecat spre casă, am mai fotografiat în zona Moților înspre Fabrica de Bere. Era lume adunată acolo unde s-a tras cu o seară înainte. Erau flori, lumânări.

De asemenea, am fost la înmormântarea Eroilor, cred că era data de 26 decembrie, atunci am mers mai mulți la înmormântare și am făcut mai multe fotografii. A fost o atmosferă sumbră. Era ceață. Erau mii de oameni. Ceva copleșitor. Foarte multă lume. De abia mi-am găsit un loc pe niște cruci sau pe un copăcel, nu mai țin minte. Aici am mai văzut oameni care aveau aparate foto, l-am recunoscut pe un coleg de fotoclub, Feleki Károly, actualmente profesor la UAD (n.a. Universitatea de Artă și Design).

Care e istoria fotografiilor dumneavoastră? Când ați developat filmele?

Le-am developat după 2-3 luni. Atunci eram prinși cu televizorul, cu știrile, cu ce se întâmpla în acele zile fierbinți. Mai apoi a venit mineriada. Cred că am pus câteva pe hârtie. Sunt puse în sertar împreună cu altele, pentru că nu le-am pus în albume.

Câte imagini ați făcut pe filmul din decembrie și ce s-a întâmplat cu acestea în ultimii 30 de ani?

Cred că am până în 30 de imagini. Am folosit un film german ORWO NP22. Perioada de tranziție și-a spus cuvântul. Prins de dimineața până seara

cu munca, copiii în creștere, casa în construcție, afacerea susținută și așa au stat în arhivă cum stau mii de alte fotografii și așteaptă să fie scanate.

Și acum, după 30 de ani, le-ați scanat?

Am vrut acum doi ani și am zis că „hai să le las până la 30, să fie o cifră rotundă”.

Cum a început pasiunea dumneavoastră pentru fotografie?

În liceu, în primul an, în 1977, aveam un coleg de clasă pe nume Mircea Mercean care făcea fotografie. Am fost o dată la el acasă și mi-a arătat cum developează filmele. După vreo lună de la această experiență, mă aflam la repetiții, la dansuri populare pe Calea Mănăștur. Era un cămin care aparține de Primărie în spate la Școala Generală. Acolo am găsit în dulap, în vestiar, niște reviste foto. Era primul salon de fotografie al județului Cluj din 1962 și 1963. Erau cataloage de expoziție, așa cum era atunci, alb-negru și cu pagini puține. M-au fascinat imaginile respective și i-am spus tatălui meu să îmi cumpere un aparat foto. De ziua mea, în 1978, mi-a cumpărat un Smena 8M cu care am început să mă joc, să fotografiez, după care filmele le duceam la developat la studioul din fosta Piață a Libertății (în prezent Piața Unirii). Încet, încet mi-am cumpărat și eu tancuri de developare. Mă închidea mama în dulap ca să bag filmul în doză și developam singur filmele și le multiplicam după aceea tot la studio.

Astfel, în primul an de studenție mi-am cumpărat un aparat de mărit. Puneam păturile în geam și noaptea măream poze. M-am dus la Casa Municipală de Cultură, unde m-am înscris la fotoclub în anul 1982. A trebuit să aduc un portofoliu cu fotografii. M-au acceptat ca membru și am activat până la începutul anilor 1990, când acesta s-a desființat.

Ce aparat foto aveați atunci?

Un Zenit TTL cu obiectiv Helios de 58 mm.

Cum se obțineau materiale precum filmele, revelatorul etc?

Se găseau. Era totuși orașul Cluj. Găseam la Magazinul Central, la etajul trei era un magazin foto destul de bine aprovizionat. Mai duceam o ciocolată fetelor de acolo. Puneau deoparte hârtie, filme. Știu că de aici puteam să cumpăr inclusiv filme Agfa, foarte rar, dar găseam. Produsele Azopan fabricate la combinatul Azomureș erau disponibile tot timpul, de asemenea, se mai aduceau și Orwo din RDG (n.a. – Republica Demcrată Germană).

Ce înseamnă fotografia pentru dumneavoastră?

Fotografia pentru mine înseamnă un mod de viață. Mi-a schimbat un pic destinul, să zic așa. Până în 1998 am lucrat la Combinatul Minier. După aceea am demisionat și am început propria afacere în domeniul foto. De atunci practic lucrez în continuare și în acest domeniu.

Ce rol a avut pasiunea pentru fotografie în viața dumneavoastră?

Pasiunea pentru fotografie a avut un rol hotărâtor și ca meserie, dar și ca mod de viață. Îți face viața mai frumoasă. Vezi cu alți ochi lumea. Vezi frumosul. Vezi urâtul. Vezi bucurie. Vezi tristețe. Ceea ce poate altfel te-ar determina să treci pe lângă evenimentele respective fără să le observi așa de bine. Aici, în fotografie, rămân.

22 decembrie 1989,
Strada Horea din Cluj-Napoca

26 decembrie 1989,
Cimitirul Eroilor din Cluj-Napoca

Victor Cutcan

Faţa zilei de 22 decembrie. O oglindă peste timp.

Victor Cutcan a fost angajat ca tehnician al Universității Babeș-Bolyai timp de cinzeci de ani, din 1964 și până în 2014, asigurând sonorizarea celor mai importante evenimente ale Universității – în Aula Magna și la Casa Universitarilor, în Auditorium Maximum. Ani la rând l-am întâlnit la astfel de evenimente, de fiecare dată observând precizia, priceperea și discreția acestuia. În anul 1972, Universitatea Babeș-Bolyai a primit o stație de amplificare de fabricație GELOSO, foarte modernă pentru acea vreme. Victor Cutcan s-a ocupat de montarea și punerea ei în funcțiune în Aula Magna a Universității. În 2003, i-a consiliat din punct de vedere al instalațiilor acustice pe cei care au modernizat sistemul de sonorizare din Auditoriul Maximum. Pasiunea pentru fotografie a îmbinat-o cu munca în domeniul sunetului prin multiplele diaporame[4] pe care le-a realizat alături de grupul ProNatura (n.a Grupul PRO NATURA a fost iniţiat de cercetătorul biolog şi om de cultură Alexandru Filipaşcu, la începutul anilor şaptezeci şi a realizat o suită de diaporame pe teme din natură, pe care le-a proiectat în Cluj şi în alte localităţi.)

În data de 22 decembrie 1989, Victor Cutcan a adus stația de amplificare de la Casa Univesitarilor și cu aceasta a asigurat sonorizarea pentru revoluționarii care se aflau în balconul fostului Consiliu Popular al Municipiului Cluj-Napoca (actuala Primărie, Piața Unirii nr. 1). A trebuit să se asigure că nivelul de sunet este bun, că nu se face microfonie. Dintre cei despre care își aduce aminte că au luat cuvântul atunci au fost scriitorul Augustin Buzura și preotul Matei Popovici. Din acest balcon,Victor Cutcan a avut șansa să fotografieze de sus câteva imagini cu mulțimea. Fotografia mulțimii realizată de către acesta, prezentată la finalul interviului,

---

[4] Montaj fotografic sonorizat, în cadrul căruia sunt proiectate cu acompaniament muzical o suită de diapozitive (DEX, ***dexonline.ro*** accesat în noiembrie 2020)

amintește de cea a lui David C. Turnley care în decembrie 1989 a fotografiat revoluționarii de la București, câștigând un Premiu Pulitzer pentru fotografie în 1990. Din fotografii incluși în acest volum, doar Victor Cutcan, Eugen Moritz și Radu Mureșan s-au aflat în balcoane alături de revoluționari, imaginile lor aducând, astfel, o altă perspectivă asupra evenimentelor din Cluj-Napoca.

În seara zilei de 21 decembrie, a fost sunat de către vărul său, inginerul Mircea Vasian, care i-a povestit cum au fost împușcați oameni în Piața Unirii. Câțiva dintre răniți au primit primul ajutor chiar de la Mircea Vasian. Acesta l-a invitat pe Victor Cutcan să fotografieze mărturiile vizuale rămase în urma acelor răniți. „În dimineaţa de 22 decembrie mă aflam, deci, în cameră şi fotografiam scaunul pe care au stat răniţii, podeaua cu sânge şi un garou făcut dintr-un tub de cauciuc din laborator. În timpul acesta au apărut, venind prin faţa bisericii Sf.Mihail, primii manifestanţi care au intrat în Piaţă. De unde eram aveam o vedere generală a Pieţei şi un loc ideal de fotografiere. Am început să fotografiez. După ce a mai venit un val de manifestanţi pe strada Napoca şi un altul dinspre Teatru, Piaţa s-a umplut de oameni. Atmosfera era de aşteptare, tensiunea creştea. Am coborât şi ne-am despărţit, vărul meu pornea spre morgă să vadă rezultatul confruntării din ajun". Victor Cutcan a fotografiat și adevăratele pelerinaje care se făceau la locurile unde au fost împușcați oameni, locuri numite, în mod simbolic de către acesta, altare.

Care era atmosfera acelor zile precedente Revoluției din decembrie 1989?

Era o perioadă întunecată la propriu, opririle ştiute ale curentului electric, oraşele luminate ca într-un război, frigul din case, cozile la alimente erau prezente zilnic. Am făcut rost de un acumulator auto şi becuri de 12 Volţi ca să asamblez o instalaţie electrică la care copiii să-şi poată face lecţiile în serile fără curent. Lumea ştia, a auzit, că în jurul nostru erau mari schimbări politice, astfel că şi cei apatici au început să devină mai atenţi şi să spere, chiar dacă la noi încă situaţia părea nemişcată. Apoi, odată cu Timişoara, lucrurile s-au accelerat şi oamenii aşteptau schimbarea.

De ce aveaţi aparatul de fotografiat la dumneavoastră în ziua respectivă?

În albumul domnului Rotta, printre fotografiile făcute în 21 decembrie, apare clădirea cu coloane, din Piața Libertății (a doua după cea din colţul cu monumentul „Stâlpi împuşcaţi"), unde la un geam de la etajul doi apare un bărbat ce priveşte în Piaţă. Iar textul întreba bănuitor cine e şi ce urmăreşte acesta. Persoana era inginerul Mircea Vasian care se afla într-un laborator de cercetare pentru seminţe şi unde lucra. Eram veri primari; în

seara de 21 decembrie m-a sunat şi mi-a spus că încerca, de la geam, să facă semn celor ascunşi după gardul verde să-i aducă pe cei răniţi la el ca să le dea primul ajutor. A reuşit şi m-a chemat să merg a doua zi acolo ca să fac câteva fotografii locului. În dimineaţa de 22 decembrie mă aflam, deci, în cameră şi fotografiam scaunul pe care au stat răniţii, podeaua cu sânge şi un garou făcut dintr-un tub de cauciuc din laborator. În timpul acesta au apărut, venind prin faţa Bisericii Sf. Mihail, primii manifestanţi care au intrat în piaţă. De unde eram aveam o vedere generală a Pieţei şi un loc ideal de fotografiere. Am început să fotografiez. După ce a mai venit un val de manifestanţi pe strada Napoca şi un altul dinspre Teatru, piaţa s-a umplut de oameni. Atmosfera era de aşteptare, tensiunea creştea. Am coborât şi ne-am despărţit, vărul meu pornea spre morgă să vadă rezultatul confruntării din ajun.

Când aţi fotografiat imaginile din decembrie 1989?

Imaginile sunt din ziua de 22, în marea majoritate, şi câteva în 23 şi 24. Am facut aproape cinci filme de 35 mm.

Unde aţi fotografiat?

La început, de la etajul doi al unei clădiri din Piaţa Libertăţii, apoi am coborât şi am ajuns în diferite momente în faţa Librăriei Universităţii, la Continental, în faţă la Librăria Noastră, în zona Lupoaicei, la intrarea în Primărie, din balconul Primăriei, după ce am dus acolo staţia de amplificare. Ulterior am făcut fotografii în faţa Teatrului, la Catedrală, în faţa Prefecturii şi pe Bulevardul Eroilor. Dacă era cazul, nu o dată se întâmpla să revin într-un loc.

Ce anume aţi fotografiat? Ce s-a întâmplat?

Am fotografiat ceea ce aveam în faţa mea, ceea ce se petrecea cu iuţeală în jur, încercam să văd, să reţin cât mai multe. Îmi dădeam seama că nu pot fi la un moment dat decât într-un singur loc. Îmi amintesc că mă mişcam spre locurile care îmi atrăgeau atenţia.

Cum aţi reuşit să realizaţi aceste fotografii?

Când mă aflam cu aparatul printre oameni, lucrurile decurgeau firesc, eram şi eu unul din mulţimea ce se bucura. Alteori, văzând aparatul, îmi adresau direct expresia de participare la sărbătoare, ca, de exemplu, în imaginea luată din balconul Primăriei, sau cea cu salutul în „V”.

Cum a început pasiunea dumneavoastră pentru fotografie?

Aveam 16 ani, eram elev în Cluj-Napoca, la internat. Am văzut în Consignaţia un aparat foto Kodak Box 6x9 şi am dorit mult să-l am. Cred că în acel moment interesul, pasiunea mea pentru fotografie exista deja, iar aparatul venea ca urmare. Atunci, cu banii primiţi să-mi plătesc cantina pe o lună am decis să cumpăr aparatul. Şi l-am luat.

De unde cumpăraţi materialul fotosensibil înainte de 1989?

Înainte de 1990 se găsea în comerţ, la magazinele de specialitate, film negativ alb negru, film negativ color, film reversibil color (diapozitiv) în formate de 35 mm şi 60 mm. Exista hârtia foto produsă la Combinatul Chimic Târnăveni numită FOTOCHIM, cea produsă la Combinatul Azomureş, în Târgu Mureş, numită ARFO (uşoară aluzie, zic eu, la Agfa) şi mai târziu AZO, toate într-o gamă destul de largă de mărimi. Mai era hârtia FORTE maghiară, AGFA germană, FOMA cehoslovacă, FOTON poloneză. În Germania era o firma AGFA, în RDG la Bitterfeld, unde era fosta fabrică, şi o firmă AGFA în Vest, la Leverkusen, unde era o fabrică nouă cu specialiştii lor. Cei din Federală au intentat un proces celorlalţi pe motiv că având acelaşi nume, dar produse de calitate mai slabă decât ale lor, se creează confuzii din care cei din vest pot pierde. După analize, teste şi dezbateri au câştigat cei din Germania Federală şi, astfel, ceilalţi au fost obligaţi să-şi schimbe numele. Şi astfel a apărut firma ORIGINAL WOLFEN-ORWO. Pentru că lucram în color cu filme diapozitive şi ne interesa calitatea, ştiu că după o perioadă cu produse mai mediocre numite ORWO COLOR, au apărut pe piaţă filmele ORWO CROM, de o calitate mult mai bună. Cei interesaţi, profesioniştii, îşi puteau procura şi de „afară", dacă doreau, materiale pe măsură. Ştiu că pe la sfârşitul anilor optzeci, din motive financiare, în comerţ se aduceau doar filme reversibile expirate, evident mai ieftine, dar de o calitate slabă.

Ce fel de aparat foto aveaţi atunci?

Aveam un aparat german Praktica MTL.

Ce s-a întâmplat cu fotografiile realizate de Dumneavoastră?

Le-am ales pe cele care socoteam că merită şi le-am pus atunci pe hârtie foto în formatul 13x18 cm. Au rămas într-un plic toţi anii de atunci, timp în care au fost văzute şi de altcineva, dar, aş zice, nu mai mult de cinci ocazii. Şi iată cum rotundul unei întâmplări mai aparte leagă, exact după treizeci

de ani, două momente ale istoriei acestor fotografii. În decembrie 1989 Vasian Mircea mă cheamă să merg cu aparatul pentru a fotografia, iar în 2019, fratele său Vasian Lucian, într-o discuţie, pomeneşte despre fotografii domnului Ucu Bodiceanu custode la Centrul de Cultură Urbană (Turnul Croitorilor). Acesta doreşte să le vadă şi decide să le vadă şi decide să facă o expoziţie la împlinirea celor treizeci de ani din Decembrie 1989. Le-am scanat, au fost puse pe hârtie în formatul 40x60 cm şi expuse începând cu 16 decembrie 2019.

Mai cunoașteți alți fotografi care au fotografiat evenimentele din decembrie în Cluj?

Personal, nu cunosc.

Ce înseamnă fotografia pentru Dvs.?

Să definesc semnificaţia fotografiei pentru mine..., am trăit-o şi asta a fost suficient. Acuma că mă întrebaţi, aş zice, pe scurt, că a fost un camarad care m-a ajutat şi mi-a adăugat împlinire în multe momente, un camarad căruia i-am rămas ataşat.

Ce rol a avut pasiunea pentru fotografie în viaţa dumneavoastră?

Pot spune că, fiind prezentă continuu, fotografia mi-a influenţat felul în care am răspuns la ceea ce lumea din jur îmi oferea privirii. Profesorul Gheorghe Ghiţescu are o lucrare „Antropologia artistică" şi acolo el citează un pictor care spunea: „Nimic nu te ajută să vezi mai bine un lucru decât desenându-l!". Ştiu, am făcut şi eu desen, dar pot să adaug că e valabil cumva şi pentru fotografie. După un timp în care ai trăit privind şi prin obiectivul aparatului foto, adică făcând decupaj, ai developat filmele, ai lucrat la aparatul de mărit, îţi schimbi, îţi îmbogăţeşti perceperea imaginilor, a lucrurilor. Şi, în acelaşi sens, albumele de artă, albumele foto, expoziţiile, cărţile în domeniu (este, de exemplu, o carte întitulată „Fotografia şi muntele") adaugă informare şi sensibilitate în ceea ce se numeşte „civilizaţia ochiului". Fără să fiu profesionist, în familie, în călătorii, la lucru, aparatele îmi erau alături şi cei din jurul meu erau obişnuiţi cu asta.

Cum vedeți aceste imagini acum, după 30 de ani?

Cum am spus, nu le văd doar acum, după 30 de ani. Însă e deosebit sentimentul acestei distanţări în timp dat de numărul rotund al anilor.

Totodată imaginile mă apropie cumva din nou de evenimentul, acţiunile la care am fost martor şi la care ele sunt „stop cadru”.

Care este cea mai reprezentativă fotografie realizată de dumneavoastră în decembrie 1989?

Dacă ar fi să aleg ca reprezentativă o singură fotografie din cele făcute atunci, deşi nu e uşor, (ar putea fi şi altele), aş opta pentru cea făcută din balconul Primăriei şi pe care am numit-o „Faţa zilei de 22 decembrie”. Un câmp de feţe ridicate ce exprimă, fiecare în felul propriu, acelaşi lucru: bucuria pe care atunci o trăia toată lumea. La deschiderea expoziţiei, în decembrie 2019, am spus că, de ar fi fost posibil, aş fi făcut-o la mărimea unui panou publicitar, să-l ofer clujenilor să se revadă ca într-o oglindă peste timp.

„Faţa zilei de 22 decembrie",
din Balconul Primăriei,
în prezent Bulevardul Eroilor

22 decembrie 1989,
Piața Libertății (în prezent Piața Unirii)

Essig József

„Am îndrăznit să mă duc în fața mulțimii, singur, singur...”

În ziua de 22 decembrie 1989, Essig József a avut la dispoziţie două aparate de fotografiat, unul cu un obiectiv superangular, iar celălalt cu un obiectiv normal, logistică impresionantă dacă ne gândim la resursele tehnice foarte limitate existente la acea vreme. Essig József a învăţat tehnica fotografiei color de la un om care nu vedea aproape deloc „Ceea ce m-a ajutat la dezvoltarea mea a fost faptul că am făcut cunoștință cu un om bătrân, aproape complet nevăzător, care acorda piane și făcea fotografii. Și pe mine m-a surprins foarte mult faptul că el, în starea lui, lucra pe filme color, pe care le și developa. Dacă un om orb face acest lucru, atunci și eu o să încerc!”.

Una dintre fotografiile făcute de Essig József la Revoluție, care avea să devină faimoasă, are și o puternică încărcătură emoțională, povestește fotograful: „Una dintre cele mai vestite fotografii de-ale mele, la realizarea căreia am simțit și o presiune sufletească mare, a fost când am ajuns pe strada Securității (n.a. – strada Traian). Clădirea Securităţii era la câteva sute de metri, iar eu, singur, am fugit înainte ca să pot fotografia din față primul tanc (n.a. – este vorba despre transportoare blindate) apropiindu-se. În acel moment, m-am gândit: dacă la Timișoara s-a tras deja, dacă pretutindeni au tras deja, iată că eu sunt aici, în faţa tancului, cu spatele la Securitate. Iar după aceste câteva minute, în care ne-am dat seama că ei (n.a. – securiştii) au fugit de acolo, că nimeni nu a rămas acolo și că demersul nostru s-a terminat cu bine, am răsuflat uşurat. Ulterior, m-am eliberat sufletește.

Dar acele câteva minute pe care le-am petrecut acolo, singur, cu tancul în faţă, sunt de neuitat în viața mea. Și așa am trăit unul dintre cele mai solicitante momente din punct de vedere sufletesc, când am simțit că este numai o chestiune de secunde între viață și moarte. Atunci am crezut că am

realizat ceva eroic prin faptul că am îndrăznit să mă duc în fața mulțimii, singur, singur...".

Essig József a urmat cursuri de grafică la Școala Populară de Artă în anii 1961-1962, iar în anul 1977 a absolvit Școala Populară de Artă la specializarea Sculptură. A lucrat în 1961 ca pictor de sigle la întreprinderea Alimentara din Arad, iar în perioada 1962-1990, a fost angajat la Biroul de Proiectare al Combinatelor de Industrie Chimică. După Revoluție, timp de douăzeci de ani, a fost redactor şi cameraman la Studioul teritorial de televiziune publică TVR Cluj, redacția în limba maghiară. Din 1977, a fost membru al Clubului de Fotografie din Cluj-Napoca, iar ulterior al Asociației Artiștilor Fotografi din România (AAFR). În cadrul Biroului de Proiectare, a organizat mai multe expoziții de fotografie, mai întâi la Cluj-Napoca, iar după aceea la București. Activitatea sa a fost răsplătită cu 18 premii și ordine În România și în străinătate. Dintre acestea, menționăm: Premiul pentru activitatea de cameraman oferit de Uniunea Jurnaliștilor Maghiari din România (1992), Premiul „Janovics Jenő" (denumit și „Premiul Oscar al Transilvaniei") din partea Societății pentru Cultura Maghiară Transilvană (2017 și 2019), precum și Ordinul Crucea de Aur pentru Merit ce i-a fost oferit în 2019 de statul ungar „pentru activitatea sa depusă în slujba culturii, a păstrării tradițiilor și a comunității". Essig József ne-a acordat acest interviu, realizat în variantă video pentru documentarul intitulat „Mărturii fotografice de la Revoluție. Cluj-Napoca, Decembrie 1989", în 22 noiembrie 2019. Iar la data de 23 noiembrie 2020, Essig József, cel care a desenat cu lumini o viață întreagă, a plecat spre lumina veșnică...

Care era atmosfera în ziua de 21 decembrie 1989?

În 21 decembrie 1989, eu, care locuiesc foarte aproape de centrul Clujului, aud dintr-o dată bubuituri de arme de foc. Toată casa a început să se întrebe: oare ce poate fi acesta, oare ce fel de pușcă se aude? Eu mi-am luat aparatele foto și m-am decis să mă duc să fotografiez evenimentele. Am pornit. Și am ajuns până la mijlocul drumului, când am observat că vecinul meu împreună cu soția mea aleargă după mine; și m-au împiedicat cu forța să merg mai departe. Eu nu am acceptat această situație. A doua zi, la ora opt, am ieșit pe stradă, iar oamenii au început să se adune. Se vede și în primele mele fotografii că sunt numai câteva persoane pe stradă.

Prima fotografie pe care am realizat-o, în data de 22 decembrie dis-de-dimineață, înfățișează un moment de așteptare a victoriei, când doi tineri s-au cățărat pe un stâlp înalt cu afișe și de acolo au arătat semnul victoriei. Dar în acele momente încă nu se putea vorbi de victorie și erau foarte puțini oameni în piață. Dar, după o vreme, au venit foarte mulți și toată piața s-a umplut de oameni. Acest lucru am putut să-l redau numai prin trei imagini succesive, compuse ca o panoramă. Ultima fotografie ne prezintă piața din fața Operei Române. Cu aceasta se încheie acest șir de imagini.

La „Judeţeana de Partid" (n.a. – sediul Comitetului Județean al P.C.R.) am mai multe fotografii. Ceaușescu a fugit în data de 22 decembrie – atunci poporul a luat cu asalt clădirea Partidului Comunist – și am fotografii din momentul în care au aruncat portretul lui Ceaușescu. Au fost numai câteva secunde în care am putut să captez aceste imagini. Acesta a fost un moment important. Apoi au sosit tancurile, oamenii erau fericiți, au intrat în clădirea Partidului și mi se pare că stema deja lipsea din mijlocul steagului. După aceea, manifestanţii au dat foc cărților omagiale. Am fotografiat un om bătrân cum căuta printre cărți – poate că găsește ceva bun pe-acolo. În alte imagini oamenii se uită la ce se întâmplă mai sus, în balconul fostei „judeţene de partid".

După aceea, sunt imagini cu defilarea mulțimii, cu oameni care s-au cățărat pe tancuri. Un om ridică steagul în sus și se vede masa de oameni, tancurile și oamenii pe tancuri, bucuroși: „Haideți, să ne ducem la Securitate" (n.a. – la sediul Securităţii din Strada Traian nr. 27). Această plecare am fotografiat-o în mai multe cadre. Au fost patru tancuri și le-am fotografiat pe fiecare în poziții specifice – dar în fotografie este numai unul. Aici eu mă aflu în spatele mulțimii, dar în fața mea sunt patru tancuri. Am început să alerg. Am fost foarte mult în spate, iar podul (n.a. – podul Traian) este încă departe.

Mulțimea a defilat foarte lent. Și atunci, fiind tânăr, am reușit să ajung în fața mulțimii. Și așa ne-am dus, cu tancurile, spre Securitate.

A trebuit să ajung din urmă primul tanc. Una dintre cele mai vestite fotografii de-ale mele, la realizarea căreia am simțit și o presiune sufletească mare, a fost când am ajuns pe strada Securității (n.a. – strada Traian). Clădirea Securităţii era la câteva sute de metri, iar eu, singur, am fugit înainte ca să pot fotografia din față primul tanc apropiindu-se. În

acel moment, m-am gândit: dacă la Timișoara s-a tras deja, dacă pretutindeni au tras deja, iată că eu sunt aici, în faţa tancului și cu spatele la Securitate. Și după aceste câteva minute, în care ne-am dat seama că ei (n.a. – securiştii) au fugit de acolo, că nimeni nu a rămas acolo și că demersul nostru s-a terminat cu bine, am răsuflat uşurat. Ulterior, m-am eliberat sufletește. Dar acele câteva minute pe care le-am petrecut acolo, singur, cu tancul în faţă, sunt de neuitat în viaţa mea. Și așa am trăit unul dintre cele mai solicitante momente din punct de vedere sufletesc, când am simțit că este numai o chestiune de secunde între viață și moarte. Atunci am crezut că am realizat ceva eroic prin faptul că am îndrăznit să mă duc în fața mulțimii, singur, singur...

S-a desfășurat și asediul Securității. Au început să arunce afară cărțile și să le dea foc. Au dat foc steagului rusesc, steagului roșu, iar eu am reușit să fotografiez momentul când flăcările nu-l mistuiseră încă în întregime și consider că aceasta e una dintre cele mai frumoase fotografii de-ale mele. Totul s-a desfășurat într-un singur moment, pentru că după aceea au aruncat steagul jos și nu a mai prezentat interes. Ulterior, am avut ocazia să fotografiez scene importante, spre exemplu pe Doina Cornea când s-a adresat poporului. Nu-mi amintesc bine ce a spus, dar sunt sigur că a transmis lucruri frumoase. Acesta a fost un moment remarcabil, care s-a și filmat. Am și eu câteva fotografii cu dânsa, în timp ce vorbește acolo. Deci, aceste lucruri s-au desfășurat la Securitate.

Ați intrat și în clădirea Securității să fotografiaţi?

Nu am intrat în nicio clădire pe care am fotografiat-o. Am văzut cum se aruncau cărți, multe cărți și cum le aprindeau: vedeam flacăra pe cărți. Acum cred că au devenit foarte prețioase cărțile acelea, pentru că nu se mai găsesc. Se dau milioane pe cărțile lui Ceaușescu.

După ce s-au calmat lucrurile la Securitate, ne-am dus înapoi la clădirea Partidului Comunist (actuala Prefectură), iar acolo actorul Vișan a vorbit poporului. Toți s-a bucurat. Tinerii l-au privit cu admirație pe Dorel Vişan în timp ce se adresa poporului. Aici se văd oamenii cât de fericiți sunt și că aprobă ce le spune Vișan. Tot aici, în fața Prefecturii, mai am o fotografie cu un băiat și o fetiță care sunt copiii unei colege de-ale mele; de aceea i-am fotografiat.

Am şi o imagine cu mine: iată, așa am arătat eu acum 30 de ani... Am pus și această fotografie...

Iar aici se văd momentele de închidere, când totul s-a sfârșit; după aceea, ne-am dus toți acasă. Cam atât a fost, așa s-a încheiat această zi în care am reușit să fac peste 100 de fotografii. Am spus totul...

Cum a început pasiunea dumneavoastră pentru fotografie?

Fratele meu mai mare a terminat Facultatea de Inginerie și a cumpărat un aparat de fotografiat marca Orizont, care a fost foarte scump la vremea lui. Eu nu mi-am putut permite să cumpăr unul. El mi l-a dat și mie să fotografiez și cu acesta am făcut primele mele fotografii. Dar cu acest aparat am făcut și măriri de fotografii pe hârtie foto, pentru că nu aveam aparat de mărit. Am folosit, deci, aparatul foto pe post de aparat pentru mărit montând o lampă pe el și astfel mi-am transferat imaginile pe hârtie fotografică folosind acest aparat, într-un mod neobișnuit. Dar atât de bine au ieșit, încât chiar și vecinii din satul meu natal, Fazekasvarsánd (n.a. – azi Olari, jud. Arad), m-au rugat să le fac și lor fotografii. Am realizat pentru ei portrete frumoase – nu gratis, dar foarte-foarte ieftin; am avut atât de mult de lucru și le-a plăcut atât de mult, încât, în trei luni, din banii câştigaţi, am putut să-mi cumpăr o haină din stofă englezească.[5] Acest lucru avea însemnătate pe vremea respectivă.

Ceea ce m-a ajutat la dezvoltarea mea a fost faptul că am făcut cunoștință cu un om bătrân, aproape complet nevăzător, care acorda piane și făcea fotografii. Și pe mine m-a surprins foarte mult faptul că el, în starea lui, lucra pe filme color, pe care le și developa. Dacă un om orb face acest lucru, atunci și eu am să încerc. Așa s-a întâmplat că m-am orientat spre

[5] Achiziționare hainelor și a altor produse în anii cinzeci până în anul 1960, se făcea pe baza unor cartele individuale. Era un document la purtător și punctele acordate fiecărui salariat erau în funcție de locul de muncă al acestuia. Atunci industria era împărțită pe ramuri. În funcție de importanța economică a ramurii din care făcea parte numărul de puncte era diferit, în ordine descrescătoare importanța era: industria grea, industria ușoară, agricultura și serviciile. În domeniul serviciilor numărul de puncte era atât de redus încât devenise o practică ca prin tragere la sorți salariații să-și împrumute punctele unui coleg și prin însumarea acestora acesta să-și cumpere o piesă vestimentară. Urmând ca luna viitoare cel care și-a cumpărat o haină să returneze punctele de la cei de la care le primise împrumut. Penuria de alimente și haine era foarte mare în anii cincizeci majoritatea magazinelor erau goale. (n.a.)

rolele de film color, iar pentru a le developa am cumpărat chimicale speciale. Erau niște filme fotografice diapozitive expirate. Eu le-am developat și m-a cucerit miracolul faptului că imaginea de pe film „știa” de undeva că trebuie să fie albastră sau verde. Pentru mine acest fapt a fost un miracol. Și în acest fel m-am dezvoltat singur citind cărți de fotografie pe care le-am primit de la acest moș care se pregătea foarte mult în domeniul fotografiei. Apoi mi-am cumpărat și un aparat de filmat, cu film de 8 milimetri – gen cinema. În fiecare an am făcut cam cinci role de film cu durată medie de cinci minute despre excursii, despre copii. Și eu am început să fac fotografiile mele cu adevărat bune avându-i ca subiect pe copiii mei. Le-am dus la locul de muncă și colegii mei le-au apreciat foarte mult. Acest lucru m-a ambiționat foarte mult. După acesta, m-au tot chemat să le fac fotografii și lor și așa am devenit fotograful întreprinderii. La un moment dat, a venit la mine, de la clubul foto al orașului, un fotograf care era un vechi membru al clubului. El a văzut fotografiile mele și mi-a zis: „Jóska, vino și adu fotografiile la club, pentru că acestea îmi plac. Hai, adu-le odată...”. Și m-am dus la clubul foto. A fost o competiție și, din prima, am câștigat cinci premii cu diapozitivele și fotografiile mele. Și așa m-am „lipit”acolo.

Am frecventat Fotoclubul Casei Municipale de Cultură până în anii 1990. Am câștigat premii, 16 premii pe țară. Mi-a plăcut. Am concurat și la competiţii din străinătate cu imagini, mai ales cu diapozitive, și am participat întotdeauna la expozițiile de grup. Prietenul meu Csép Sándor, care a fost colegul meu, a făcut un film, sau mai bine zis un spectacol de teatru, iar eu am făcut fotografii la acest eveniment. În 1989, când s-a redeschis televiziunea din Cluj (n.a. – Studioul Teritorial Cluj, redacţia maghiară), Csép Sándor m-a chemat şi m-a angajat pe post de cameraman, pentru că văzuse fotografiile mele la expoziții. Deci așa am ajuns eu la televiziunea din Cluj, datorită lui Csép Sándor, care m-a luat lângă el.

Ce rol a avut în viața dumneavoastră pasiunea pentru fotografie?

Pentru mine a fost foarte importantă. M-a ambiționat faptul că am avut fotografii selectate pentru expoziţii. Am trimis fotografii la concursuri în toată țara, dar și în străinătate. Îmi amintesc de faptul că eu am câștigat un premiu în Portugalia pe vremea aceea. În Singapore au plecat 150 de diapozitive numai din România, iar din toată echipa doar un singur

diapozitiv, de-al meu, a fost selectat. Deci am avut și succese. Am lucrat pe diapozitive in culori cu mulți ani înainte de 1989.

După aceea mi-am cumpărat un aparat Lubitel, un aparat rusesc 6x6. A urmat un aparat Smena, iar în anii șaptezeci mi-am cumpărat un Asahi Pentax care a avut trei obiective: un superangular, un teleobiectiv și un obiectiv normal. Cu acesta am putut să realizez fotografii și diapozitive de calitate foarte bună. Pentru acest aparat am plătit destul de mult – estimativ, m-a costat salariul pe două luni. Dar cu acesta am putut să fac fotografii de calitate.

Cu ce aparat ați fotografiat în Decembrie 1989?

La vremea respectivă am avut două aparate la fel. De la un coleg de al meu mi-am cumpărat cu cincizeci de mărci germane un corp de Asahi Pentax, eu având obiectivele. Aşa am reușit să am două aparate de fotografiat la fel: pe unul dintre aparate am avut un obiectiv superangular, iar pe celălalt un obiectiv normal. Așa am reușit să realizez diapozitive color și imagini alb-negru, deci în două variante despre evenimentele din decembrie. Atunci am folosit două filme diapozitiv color rusești și trei filme ORWO alb-negru.

Ce s-a întâmplat cu fotografiile dumneavoastră?

Cu fotografiile mele? Hmm... Nimeni nu m-a întrebat de ele! După douăzeci de ani, în 2009, am avut o expoziție la etajul Operei Maghiare. Atunci am expus aproape 100 de fotografii. A fost prima expoziție dedicată acelor evenimente după ce fuseseră publicate câteva dintre ele în ziarul Szabadság în decembrie 1989. Fotografiile au apărut în ziar pentru că le-am arătat prietenului meu Csép Sándor; fiind în relații bune cu ziariștii, el a dus câteva fotografii de-ale mele la redacție, iar acestea au și apărut în presă chiar în următoarea zi.

Nu am dorit să mă laud cu realizarea acestor fotografii. Dar, ulterior, am auzit că aceia care au aruncat fotografiile și cărțile afară din sediile PCR sau de la Securitate au devenit toți mari revoluționari și au avut parte de mari avantaje. Eu nu am primit niciodată nimic pentru fotografiile mele, dar nici nu m-a interesat. Am fost acolo, am fost prezent la acest eveniment care a fost o schimbare mare. Am avut speranțe că totul va fi bine, dar și acum cred că ar putea să fie și mai bine... viața. Dar Revoluția a fost un eveniment major pentru mine.

Când ați fost în stradă, ați întâlnit alți cunoscuți din Cluj care au făcut fotografii?

Nu am întâlnit. Eu nu am văzut alți fotografi atunci, în ziua aceea, și am fost foarte surprins că am fost lăsat să fotografiez. N-am văzut acolo, în ziua respectivă, pe nimeni. A fost așa de multă lume, că nu s-au uitat la mine că fotografiez.

Era un pericol să fiți acolo cu aparatul de fotografiat?

Da. Dar am ieșit alături de popor. Poporul a fost lângă mine și cred că nu mi-a fost frică. Au fost clipe de mare bucurie.

De ce ați luat aparatul de fotografiat cu dumneavoastră?

Eu am vrut să fotografiez și în prima zi. Pe vremea aceea, fotografiam tot ce îmi plăcea. M-am pregătit, dar nu m-a lăsat nevasta în prima zi să fac fotografii. Și atunci, hai, a doua zi, am luat filmele și aparatura și mi-am zis, hai să vedem ce mai pot să fac, dacă în prima zi nu am reușit.

Ce a însemnat fotografia pentru dumneavoastră?

Pentru mine fotografiatul a fost un lucru foarte important în viața mea, pentru că eu m-am pregătit pentru a fi proiectant, iar asta a trebuit să fac timp de treizeci de ani. Munca de proiectant este așa: omul stă pe scaun lângă masa de desen. Şi aproape toată viața lui se desfășoară așa. Nu are timp pentru nimic altceva. Prin fotografiile mele, am ajuns membru la clubul de fotografie, s-a realizat o concurență între mine și colegii mei: cine face fotografii mai bune. Datorită acestui fapt, am citit mult și m-am documentat despre fotografie. Și succesele au fost importante pentru mine. Dacă locul meu de muncă a fost așa încât nu mi-a furnizat succese, că nu am putut să mă ridic, pentru că am fost doar proiectant, nu am fost inginer, nu am avut un salariu mare, faptul că am fotografiat a fost o experiență inedită pentru mine, pentru că mi-a adus multe succese prin fotografiile mele. Am avut o fotografie color care a câștigat trei premii pe țară. Îmi amintesc că o fotografie de-a mea, la o expoziție cu vânzare de la Târgu Mureș, a fost cea care s-a vândut. Evident, nu eu am primit cele 50 de mărci germane, dar pentru mine a fost un succes că fotografia mea le-a plăcut. M-am bucurat că mi-au apreciat opera.

Eu am încercat să realizez fotografii frumoase, peisaje frumoase, portrete frumoase. Fotografiile mele nu sunt „filosofice”, ci am căutat mai degrabă imaginile frumoase, culorile frumoase, contrastele – pe acestea le-

am apreciat. De asemenea, copiii: am avut fotografii foarte frumoase cu copii și mi-a plăcut să le realizez.

Mai este un lucru pe care trebuie să îl povestesc legat de Institutul de Proiectare pentru Industrie Chimică București. Eu eram deja membru al Fotoclubului Casei Municipale de Cultură și pentru că mulți dintre colegii mei fotografiau, eu întotdeauna trebuia să le developez filmele și să le transpun pe hârtie fotografică pozele. Într-o zi, le-am spus colegilor: „Să-mi aduceți filme și vom alege câteva fotografii mai bune ca să facem o expoziție de-a noastră”. Astfel, noi am realizat, la sfârșitul anilor şaptezeci și începutul anilor optzeci, la întreprindere, o expoziție în care fiecare a avut expusă câte o fotografie frumoasă. Expoziția a avut așa un succes, încât cei de la sediul central din București au aflat și m-au chemat la București, unde am dus expoziția. Acolo, a fost considerat un eveniment extraordinar faptul că o întreprindere de proiectare face așa ceva. De atunci, am vrut eu să realizez expoziții. Acum organizez și tabere de fotografie. Cred că a fost în genele mele. Mi-a plăcut să-i introduc și pe alții în fotografie, să le arăt profesia.

Am noroc că soția mea este profesoară de desen. Tatăl ei a fost pictor și am fost apropiați de artă și pot să spun că și ei m-au influențat – în compoziția imaginilor, în culori, precum și din alte puncte de vedere. Soției mele i-a plăcut tot ce am realizat eu și m-a lăsat să fotografiez; s-a bucurat de succesele mele. Eu o apreciez foarte mult pentru acest lucru.

22 decembrie 1989,
Strada Traian

22 decembrie 1989,
Catedrala Ortodoxă, Piața Victoriei
(în prezent Piața Avram Iancu)

Feleki Károly

„Când developezi hârtia foto în tăvi, te infectezi cu virusul fotografiei”

Feleki Károly este profesor universitar doctor la Universitatea de Artă şi Design din Cluj-Napoca. A fost șeful Secţiei Foto-Video-Procesare Computerizată a Imaginii de la Universitatea de Artă şi Design din Cluj timp de doisprezece ani. Împreună cu Eugen Moritz și Dorel Găină, înființează pentru prima dată în România un departament în cadrul căruia se asigură învățământ la nivel universitar în domeniul fotografiei și a imaginii video. În tot acest demers au avut sprijinul fostului rector Ioachim Nica și al profesorului Ioan Horvath Bugnariu. A coordonat Programul European Tempus S-Jep 9122 în care au fost implicate (1995-1998) nouă universități din România, Franța, Belgia, Olanda și Marea Britanie. Prin acest proiect Secţia a fost conectată la internet (în 1996) și Compartimentul Computere a fost echipat cu calculatoare competitive.

L-am cunoscut pe Feleki Károly în cadrul proiectului Alter-Image (documentar fotografic despre minorităţile din România) finanţat de Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj. El a fost coordonatorul echipelor de artiști fotografi pentru întreaga țară. Expediţiile de fotografie s-au finalizat cu realizarea unui album fotografic, a unui calendar, a unui şir de expoziţii de fotografie, respectiv cu o expoziție grandioasă la Muzeul de Istorie din București.

Feleki Károly era designer la biroul de proiectare al Întreprinderii de Prelucrare a Lemnului Libertatea din Cluj-Napoca în 1989. Pe lângă activitatea de proiectare, făcea și fotografii de produs. A înființat un laborator foto unde realiza imaginile pentru reclama produselor proprii. „Când developezi hârtia foto în tăvi, te infectezi cu virusul fotografiei”, crede Feleki Károly. La cererea lui, fabrica a cumpărat un aparat foto profesionist Kiev 80, pe film lat, copie fidelă după Hasselblad. Tot în 1989, un set de mobilier proiectat de el a fost expus la Tokio (Japonia): Mic mobilier urban cu caracteristici specifice japoneze, a fost selectată și trimisă în Țara

Soarelui Răsare. În comunism doar patru proiecte de mobilă pe an aveau șansa de a fi expuse la competiții internaționale. „Atâția bani avea țara atunci", spune Feleki.

Aflase ce s-a petrecut la Timișoara, văzuse imagini la televiziune. „Știam din data de 16, 17 decembrie ce se întâmpla la Timișoara. Urmăream programele TV din țările vecine. Aveam o antenă uriașă pe blocul în care locuiam și cu care vedeam la un televizor alb-negru dotat cu un amplificator rusesc, cumpărat de la talcioc, vedeam imagini de la televiziunile din jur. Budapesta, Belgrad... imagini de proastă calitate". Este printre puținii oameni care o fotografiase pe Doina Cornea înainte de 21 decembrie. „La câteva zile după Timișoara, apare la televizor un scurt reportaj cu Doina Cornea.

Am fotografiat-o pe Doina Cornea, pe ecranul televizorului meu. Se vede că televizorul este de tip vechi, acela de tip bombat. Așa erau toate televizoarele atunci și asta era claritatea pe care am avut-o eu la ora respectivă. Un interviu în care ea condamna ceea ce se întâmplă și eu știam că țara a început o mișcare sângeroasă".

După evenimentele de la Timișoara, în fabrici, Gărzile Patriotice pregătesc armamentul din dotare, sub indicativul „Radu cel Frumos" (alarmă de luptă parțială). Se pregăteau de luptă. Și la Cluj s-au format patrule mixte alături de forțele de Miliție. Feleki Károly avea laboratorul foto lângă depozitul de armament al fabricii Libertatea. „Cu câteva zile înainte de 21 decembrie, s-au curățat toate armele întreprinderii Libertatea. Au fost scoase chiar în curtea fabricii. Scena a fost văzută de muncitorii care în orele respective treceau pe acolo".

În seara de 21 decembrie, și-a luat aparatul și teleobiectivul și a încercat să fotografieze soldații din sensul giratoriu din Mărăști. „De pe blocul de vis-à-vis, de la etajul unsprezece, de pe acoperișul blocului, au început să tragă către Bisericuță și către sensul giratoriu cu trasoare. E glonțul ăla care se vede. Deci eu vedeam perfect profilul celor care erau acolo și trăgeau. Nu era prea multă lumină, dar am reușit să le disting siluetele. Eu locuiesc lângă Bisericuță. Atunci, la insistentele soției m-am convins: Nu fac poze astăzi! Este foarte periculos!".

Care era atmosfera din decembrie 1989?

Pentru mine Revoluția nu e ziua în care se trage, ci e un fenomen menit să schimbe o societate, adică un tip de funcționare. Și aia încă curge. Adică nu prea curge. Dar Revoluția nu și-a îndeplinit rolurile. Eu am semnat punctul ăla 8, în care zice *să nu ia parte din conducerea societății foști securiști și comuniști*. Păi, Parlamentu-i plin. Deci Revoluția nu-i... Aia este o revoltă populară, cu un pic de scenariu regizat.

Destul de simplu de înțeles. Cu câteva luni înainte, în întreaga Europă au avut loc modificări destul de importante. De exemplu, reunificarea Germaniei. Și restul țărilor foste comuniste au încercat să treacă la un fel de comunism... „cu față umană”, i se spunea *perestroika* la ruși.

Ştiam din data de 16, 17 decembrie ce se întâmpla la Timișoara. Urmăream programele TV din țările vecine. Aveam o antenă uriașă pe blocul în care locuiam și cu care vedeam la un televizor alb-negru dotat cu un amplificator rusesc, cumpărat de la talcioc, vedeam imagini de la televiziunile din jur. Budapesta, Belgrad... imagini proaste. După aceea, la câteva zile după Timișoara, apare la televizor un scurt reportaj cu Doina Cornea. Am fotografiat-o pe Doina Cornea, pe ecranul televizorului meu. Se vede că televizorul este de tip vechi, acela de tip bombat. Așa erau toate televizoarele atunci și asta era claritatea pe care am avut-o eu la ora respectivă. Un interviu în care ea condamna ceea ce se întâmplă și eu știam că țara a început o mișcare sângeroasă. Nu țara a început-o, țara a pățit-o.

În 1989 lucram la întreprinderea Libertatea, prelucrarea lemnului Cluj. Eu eram designer, răspundeam și de realizarea imaginilor foto, fiind și fotograf. Eu realizam imaginile foto de reclamă. Laboratorul meu era situat perete în perete cu depozitul de armament care era o cameră cam de trei metri pe trei.

Toate întreprinderile aveau gărzi patriotice care făceau periodic antrenamente undeva la capătul Mănășturului, unde se mergea la trageri. Și eu mi-am lovit bine umărul, pentru că eu n-am făcut armata și atunci am avut prima dată o armă în mână. Gărzile patriotice erau organizate de celula P.C.R. a întreprinderii. Fiecare întreprindere avea un birou al Partidului Comunist Român și unul al U.T.C.-ului, Uniunea Tineretului Comunist, care aduna tineretul din fabrici. Ei, dintre bărbații celor două zone, U.T.C. și P.C.R., erau membrii gărzilor patriotice, coordonate de Biroul P.C.R. și de Biroul Personal. Toate fabricile aveau depozite de arme pentru gărzile patriotice din fiecare întreprindere. După evenimentele de la Timișoara, s-au pregătit armele. Eu aveam laboratorul foto despărțit doar de o ușă de locul unde era depozitat armamentul gărzilor patriotice. Se auzea tot ce se întâmpla acolo. Aceste încăperi erau lângă cabina portarului, la intrarea în fabrică. Cu câteva zile înainte de 21 decembrie, s-au curățat toate armele întreprinderii Libertatea. Au fost scoase chiar în curtea fabricii. Scena a fost văzută de muncitorii care în orele respective

treceau pe acolo. Toată lumea trecea pe acolo, deci toată lumea a văzut treaba aceasta.

Când a pornit coloana muncitorilor către centrul Clujului, cred că era 22 decembrie, veneau dinspre Tehnofrig. Cine cunoaște Clujul identifică ușor locul. Au trecut pe la Armătura, scoteau muncitorii din fabrici. Au ajuns la Libertatea. Au scos muncitorii și de la noi, l-au luat pe șeful Personalului care era atunci privit ca unul din oamenii răi ai instituției, ai întreprinderii, i-au pus steagul în mână și i-au spus: „Ne conduci tu spre centru!”. Iar el, după câteva zile, ne-a spus: „Păi, nu rețineți că doar eu v-am dus către centru să facem Revoluție?”. Deci, iată ce ușor se-ntoarce cartea... cartea de joc. De acolo, către centru. Am ajuns pe Horea, către Astoria. Nu ne-au lăsat să ajungem pe Doja, către Melody. Acolo ne-au deviat către Piață, pe Dacia, parcă așa se numește strada... podul următor... și am ajuns la Piața Agroalimentară Mihai Viteazul. Soldați. Era un fel de baraj de soldați către Estul orașului. De acolo, evident, am ajuns înapoi pe o străduță mică către centru. Soldații m-au făcut să remarc un lucru ciudat: o bună parte din ei nu aveau 20 de ani, cum aveam eu la vârsta de 25 de ani impresia că trebuie să arate un soldat. Erau niște burtoși, cel puțin jumătate, cam de 50 de ani. Adică, ce soldați? Ăștia erau, probabil, comandanți. De acolo nu ne-au lăsat mai departe. S-au auzit – către ora prânzului era – s-au auzit rafale către centru. Aș remarca – în oraș este foarte greu de localizat direcția precisă din care vine sunetul, pentru că poate veni din reflexie dintr-o clădire care stă exact în direcția cealaltă. Am constatat atunci.

Am ajuns la Hotelul Astoria (n.a. – actuala Cameră de Comerț și Industrie). La Astoria a trebuit să ocolim pe strada Dacia și am ajuns în Piața Mihai Viteazul, după ce am trecut de soldații prezenți acolo. Am ajuns în intersecția dintre strada Doja (actual Bulevardul Ferdinand) și intrarea către Piața Agroalimentară, unde era o farmacie, printre altele, și vedeam peste pod Hotelul Astoria. Chiar la capătul care era în fața Hotelului Astoria stătea un TAB. Era într-o poziție încât îi vedeam printre șenile spațiul liber către strada Horea. Și, la un moment dat, când s-au auzit niște împușcături, un individ a căzut dincolo de acest TAB, între șenile, deci eu am văzut pata aia de om căzut între șenile. Aveam aparate foto la mine. Două – un Zenit și un Cosina. Și doi genunchi tremurând, încât n-am îndrăznit să scot aparatul, recunosc. Cred că n-aș îndrăzni nici acum. S-a

mai auzit pe urmă o salvare, dar grupul de oameni din care făceam parte a luat-o iarăși printre străduțe, că nu ne lăsau spre centru.

Mult mai târziu, deja începea să se întunece, am ajuns, totuși, în centru care era blocat de jur împrejur de soldați care arătau la fel. Imaginile lui Rotta arată perfect. Ofițerul de la Armată era un tip foarte bine alimentat. Am văzut soldații, dar n-am ajuns acolo, în colțul respectiv, pentru că nu se putea... Neavând telefon nici eu, nici acasă, telefon mobil nu era... Eu aveam acasă o soție, cu doi copii mici. Am pornit spre casă. Am mers prin Piața Cipariu, strada Pata (actuala str. Titulescu), și acolo unde e Policlinica Interservisan, acolo am luat-o în jos către Mărăști. Pe tot drumul meu pe strada Pata se auzea că se trage. Ulterior am aflat – nu se trăgea. Erau difuzoare pe blocuri care transmiteau senzația de lupte grele. Ajuns în Mărăști, în giratoriu, eu trebuia să intru pe Fabricii. Giratoriul era blocat de soldați, n-am putut intra să trec pe Fabricii, a trebuit să ies pe străzi laterale să ajung acasă. Am urcat la etajul nouă, am intrat în apartament și mi-am liniștit familia. După aceea, am ieșit pe balcon cu un teleobiectiv să fotografiez sensul giratoriu, unde era un cordon de soldați... să fotografiez ce se întâmplă. Soția tot mă trăgea înapoi, deci n-am reușit să fac nimic, pentru că nevasta știe ce vrea. După vreo jumătate de oră petrecută în felul acesta, de pe blocul de vis-à-vis, de la etajul unsprezece, de acoperișul blocului, au început să tragă către Bisericuță și către sensul giratoriu cu trasoare. E glonțul ăla care se vede. Deci, eu vedeam perfect profilul celor care erau acolo și trăgeau. Nu era prea multă lumină, dar am reușit să le disting siluetele. Eu locuiesc lângă Bisericuță. Atunci m-am convins: „Nu fac poze astăzi! Este foarte periculos!”.

Cum au decurs evenimentele în 22 decembrie în Cluj-Napoca?

Am pornit a doua zi acolo unde au murit oameni, la crucea aceea care este în giratoriul din Mărăști. Atunci se spunea că muriseră trei persoane. Acum, dacă te uiți pe plăcuță, scrie două persoane. Am fotografiat locul. Atunci erau numai flori, lumânări și sticle de lapte. Oamenii duceau lapte și franzelă, pentru că atunci nu găseai în magazine aceste produse.

Am ajuns în centru. În fața Librăriei Universității era plin de lumânări, de pâine, de flori țiclam în ghiveci și niște bucățele de creier. Acum, dacă era creier uman sau dacă era pentru regie alt tip de creier, nu știu. Dar nu era plastic. Acolo am făcut fotografii. Pe geamul de la Librăria Universității

a apărut acest afiș, cu ucigașul, criminalul, dictatorul, lipit cu scotch pe geam, și eu am fotografiat asta de mai multe ori.

Tot apăreau adaosuri la desenul respectiv, e un desen de mână. De pildă, svastica nu apăruse în prima zi. Eu am câteva imagini care urmăresc modificările pe care le făceau locuitorii orașului. Apropo de părerea pe care și-au format-o despre perechea Ceaușescu.

Sigur, te temi... adică... este foarte dificil. Nu știam atunci cine trage. La televizor se spunea că sunt teroriști prin țară. Se putea să fie. Noaptea, de exemplu, ni s-a spus ca fiecare scară de bloc să își păzească scara. Și, atunci, noi am făcut ture de noapte cu colegii care locuiesc în bloc, cu bărbații. Femeile ne aduceau cafea să rezistăm. Am auzit pe urmă, a doua zi, că în alte orașe, în ăștia care păzeau scări se mai trăgea și mai cădea câte unul... ca să fie mai mulți participanți la revoluție.

Ați fotografiat la înmormântarea eroilor Revoluției?

Era o zi cu ceață. Era foarte înnorat. Deci, lumina nu era bună, dar eu „am forțat filmul”. (E o posibilitate tehnică ce te ajută să fotografiezi cu lumină insuficientă). A fost greu să fotografiez. Eu nu rezist la coșciug desfăcut nici la moarte normală, darămite aici, unde erau mai multe coșciuge... Se vedea rândul de coșciuge. Am un cadru în care se vede soția tânără lângă coșciug. Dramatic!

A venit foarte multă lume la cimitir. Evident că cei douzeci și șase de morți de la Cluj, dacă nu mă înșel, și cei răniți, nu puteau avea atâtea rude câte persoane s-au adunat atunci. În imaginile mele se vede cum cei care sunt prezenți sunt mișcați de cele întâmplate.

Atunci, în comerțul socialist, pe lângă alte produse de bază, alimente, benzină, nu se găseau nici lumânări. S-au procurat niște lumânări din acelea galbene de la eparhiile din Cluj și s-au rupt bucățele de trei patru centimetri ca să ajungă la cât mai multă lume. Am și ilustrat aceasta într-o fotografie. Într-o fotografie, o mână ocrotește flacăra să nu se stingă. Ceea ce mie mi se pare elocvent pentru un așa eveniment.

A fost o liniște totală, dar totală. Și, din când în când, câte o rafală care se auzea dinspre oraș. Dar nu s-a tras nicăieri. Doar sunet.

Ați realizat singura fotografie cu revoluționarul Călin Nemeș în spital. Cum ați reușit?

În ianuarie 1990 am lucrat o lună de zile la ziarul Szabadság din Cluj. Aveam o legitimație de presă și așa am intrat la Chirurgie. Aici erau

internați răniții Revoluției de la Cluj. Știam povestea morților furați de la Chirurgia din Timișoara. Mai mulți morți au fost furați și duși la București și arși la crematoriu... Am intrat cu rezervă în spital. Pe coridor era un șir de militari cu pistoale mitralieră. Deci am intrat flancat pe două părți, de două șiruri de soldați care păzeau ușile. Nu știu de ce. Să nu fugă ăștia (n.a. – răniții) sau să nu intre cineva la ei. Călin Nemeș, cel care în Cluj-Napoca și-a dezvelit pieptul gol și a spus soldaților „Trageți aici!" era în spital, la Chirurgie, în fața obiectivului aparatului meu de fotografiat.

Cum vedeți aceste imagini acum, după 30 de ani?

A fost o perioadă foarte fierbinte, cel puțin pentru mine, ca persoană care lucrează cu imaginea. Pentru că eu până atunci, să spunem, am exersat un tip de fotojurnalism destul de dur, în sensul că am două serii pe care le consider importante.

O serie cu demolarea satelor, cu case de la țară, cele din chirpici – cu un decor formidabil din lut. Am aceste imagini, cu case care nu mai există pentru că s-a dat cu buldozerul peste ele. Și mai am o altă serie, pe care o consider la fel de importantă: demolarea caselor hoștezenilor din Cluj, care erau răsfirați pe vreo patru străzi. Ei își făceau cumva un fel de mici spații personale ale unei comunități care ocupa câte o stradă întreagă. Strada Pata, Calvaria, Câmpina parcă. Aici urmau să se construiască noile blocuri, dar au fost țintite acele zone unde, de fapt, hoștezenii făceau agricultură pentru Cluj. Eu înțeleg că orașul crește și, vrând-nevrând, mai repede sau mai târziu, se ajunge acolo, dar au fost expropriați de câteva ori și, în ultimii ani, '88-'89 și '87, au fost expropriați și trimiși la bloc. Dacă te duci la bloc nu ai unde ține produsele iarna, nu ai unde pune calul, căruța, și li s-a spus „Vă mutați la bloc pentru că de data aceasta nu vă dăm loc de locuit în afara orașului, să vă băgăm apă, curent, gaz!". Practic, aceștia au fost terminați.

Am nimerit și un personaj care, după ce astăzi i-am făcut fotografie, a doua zi s-a sinucis. Nu pentru că i-am făcut fotografie, ci pentru că era atâta de necăjit, era a treia casă pe care o pierdea... și unde-și duce toate sculele și animalele? Ei, după aceste două exerciții cu demolarea blocurilor și a satelor, imagini pe care le-am publicat scăpând de cenzură – iată că se putea! – ele erau răsfirate în ziare diferite, în perioade diferite, cu titlu asemănător (adică articolul care însoțea imaginea făcea parte, de fapt, dintr-o mică serie). Cenzura putea să se prindă dacă citea toate ziarele și dacă citea pe perioadă lungă, dar cei

care știau își dădeau seama că, iată, cărămijoara următoare pentru mesajul X.

După aceea, ce a fost la Revoluție și după Revoluție mi s-a părut la fel de important, pentru că iată – tu te duci la București și dai foc la două autobuze, ca după aceea să poți eradica Piața Universității. Eu știam că nu-i adevărat.

În 1990 am avut o expoziție în Suedia, cu fotografiile făcute până prin iunie. Inclusiv golaniada din Cluj. Era perioada în care te controlau în bagaje la graniță. Pentru că nu aveam acces la un laborator în Suedia, le-am mărit aici acasă la formatul 30/40 cm. Erau destul de mari ca să fie vizibile dacă îți desface valiza. Cum le-am dus? Am găsit un sac de rafie mare. În anul 1990 apăruse un val uriaș de ziare care au dispărut foarte repede și am umplut plasa aia cu ziare de citit și între ele am pus și aceste fotografii. M-am urcat în tren, în compartiment, am pus sacul pe banchetă lângă mine. Au venit vameșii şi mi-au dat jos bagajele... toate. Le-au verificat, în sacul de rafie au văzut că sunt ziare, așa cum am bănuit, asta și erau la prima vedere. Iată că și vameșul poate fi fentat, dar am transpirat două zile. La stres puternic transpiri puternic.

Acolo, în Suedia, am avut șansa să văd un film realizat de televiziunea suedeză. Era despre 13-15 iunie și vă spun numai o scenă de acolo: o tânără gravidă, burtica așa de vreo 8 luni – acuma eu având doi copii cam pot aprecia luna. Vine un tovarăș miner mai în vârstă, de vreo 50 de ani, deci, nu tânăr, și cu un lanț așa, de un metru jumate, îi trage o lovitură așa, peste burtică, și burtica face niște inele cum face suprafața apei când arunci o piatră. Deci se deplasează inelul ăla... modificarea suprafeței unei curburi. Iar nouă ne spunea Televiziunea Română „Nu am avut condiții să filmăm, nu avem imagini clare!”. Iată un exemplu de jurnalism fals.

Când a început pasiunea dumneavoastră pentru fotografie?

Eram elev cam prin clasa a șaptea. Primisem de la tata, eu și fratele meu István, un aparat foto pe burduf 6 x 9. Deci, performanță mare! Cu un obiectiv foarte bun. Pasiunea a început când primul film a fost zgâriat prin centru la un laborator unde am dus fotografiile la developat. Singurul film alb-negru care pe urmă nu a mai fost developat de altcineva decât de mine. Pentru că așa m-am supărat – adică eu mă chinui, măsor lumina, habar nu aveam, iese aproape perfect și ți se zgârie filmul cu cinci dungi pe toată lungimea... Și atunci cu un unchi am învățat totul despre developarea filmului și a hârtiei. Când developezi hârtia foto în tăvi, te infectezi cu

virusul fotografiei. Adică... e așa o minune că pe o foaie albă apare o imagine chiar extrem de clară, încât nu te mai poți lăsa.

Sigur, eu eram la Liceul de Artă, deci, lucrurile se legau perfect. Desenam, pictam, făceam modelaj, și foto numai bine a venit să completeze. După aceea, rând pe rând mi-am schimbat aparatele: prima dată Smena, pe urmă Zenit, ulterior un Zenit automat, mai apoi un Praktica, iar în final un Praktica automat (100B parcă se numea) cu obiective de luminozitate de 1,2; 1,4; 1,8 – ceea ce azi, la digitale, te costă exagerat de mult.

Călin Nemeș, cel care în Cluj-Napoca
și-a dezvelit pieptul gol și a spus soldaților
„Trageți aici!" (în spital, în ianuarie 1990)

26 decembrie 1989,
Cimitirul Eroilor din Cluj-Napoca

Ovidiu Guran

„Aparatul de fotografiat făcea parte din ADN-ul meu.”

Ovidiu Guran este omul care a trăit doua vieți și este pe cale s-o înceapă pe a treia. În toate cele trei fotografia a ocupat și ocupa în continuare un loc foarte important. După revoluție, modul în care au evoluat lucrurile în România l-a determinat să emigreze, iar în octombrie 1990 a plecat în Franța. În prezent este șef de întreprindere și anumite oportunități de business l-au condus dincolo de ecuator, pe continentul negru. Ovidiu Guran spune că „Africa, pe care am avut șansa extraordinară să o cunosc prin profesia mea actuală, e un lucru aparte – sau îți place sau nu! Nu prea e cale de mijloc. Eu fac parte din cei care s-au îndrăgostit de acest continent.”

În Congo, Ovidiu Guran a început două proiecte fotografice pe care dorește să le dezvolte în următorii ani. Primul este „Village photographer” – în care colindă satele africane și culege mărturii fotografice. Al doilea proiect – mult mai dificil de realizat – este un reportaj despre cel de al doilea plămân al lumii... bazinul fluviului Congo.

În ziua de 21 decembrie 1989, când militarii au deschis focul în centrul orașului și mulți dintre protestatari s-au aruncat pe burtă, alături de ei a fost și Ovidiu Guran. Atunci și-a distrus obiectivul aparatului de fotografiat, iar acesta este unul din motivele pentru care nu are imagini din această zi. Câteva imagini din decembrie 1989 i-au fost publicate în presa germană și în revista de fotografie Minolta Mirror, revistă de fotografie a firmei Minolta.

În ianuarie 1990, împreună cu prietenul lui Nelu, care „obținuse de la Cluj un fel de patalama de presă”, a pornit într-un periplu foto-jurnalistic spre București. Trecând prin Sibiu, l-a surprins faptul că majoritatea clădirilor erau lovite de gloanțe doar într-o parte. După treizeci de ani, își aduce aminte de drumul făcut într-o Dacie 1300: pe ultima parte a autostrăzii Pitești-București

nivelul zăpezii creștea pe măsură ce se apropiau de capitală. Au ajuns la București, unde circulau pe un strat de gheață. În capitală a făcut foarte multe fotografii la Biblioteca Națională, în Piața Romană, la Televiziune, dar ceea ce nu poate uita este imaginea înmormântărilor eroilor revoluției care se făceau „pe bandă rulantă". „În peregrinările noastre, am dat peste un cimitir unde se înmormântau morții revoluției pe bandă rulantă. Era extrem de frig. Gropile, o mulțime, bănuiesc făcute cu un excavator, toate trase la sfoară își așteptau locuitorii. Slujba era și ea pe bandă rulantă. Sicriele soseau cu camioanele, erau puse pe o masă cu drapelul găurit al revoluției, doi preoți țineau o slujbă succintă, iar apoi sicriul cobora în groapa destinată, următorul sicriu luându-i locul pe masa pentru slujba cea din urmă. Este o imagine care nu se poate uita", spune Ovidiu.

Care era atmosfera zilei de 21 decembrie 1989?

Am putea să vorbim dinainte de 21 decembrie. Totul a început cu Timișoara și cu toate veștile pe care le aveam de acolo. Atmosfera era extraordinar de ciudată, începând cu atmosfera de la lucru. Eu începusem să lucrez de un an și jumătate la Institutul de Cercetări și Proiectări Miniere și deja în cadrul Institutului atmosfera era destul de ciudată. Eram convocați într-o sală mare pentru a se dezminți zvonurile și știrile care ajungeau atunci de la Timișoara.

Nu mai țin minte discuțiile, în orice caz, în 21 decembrie am plecat de la institut după o astfel de ședință. Toată adunarea simțea că se întâmpla ceva, ceva ireversibil! Institutul se afla în Baciu pe vremea aceea, pe strada Tudor Vladimirescu, înainte de trecerea la nivel de cale ferată către Tăietura Turcului. Autobuzul ne-a dus, ca de obicei, în centrul orașului, iar eu am coborât în Piața Mihai Viteazul. Imaginea găsită acolo era teribilă, incredibilă, impresionantă... blindate și soldați peste tot.

De ce aveai aparatul de fotografiat cu tine atunci?

Fiindcă pe vremea aceea îmi purtam aparatul tot timpul cu mine. Pe vremea aceea eram, ceea ce îmi spuneam eu, student și fotograf, sau mai degrabă fotograf și student pentru că mai mult făceam poze decât mergeam la cursuri. Același lucru a urmat pentru acel un an și jumătate când am lucrat în România înainte să plec din țară. Aparatul de fotografiat făcea parte din ADN-ul meu.

Ai o poveste interesantă în data de 21 cu aparatul de fotografiat pe care l-ai stricat în față la magazinul Sora...

Da. Asta e mai târziu. Ne-am dus acasă cu viitoarea soție, cu care lucram atunci în aceeași întreprindere și am ieșit înapoi pe stradă, fiindcă eram tineri și entuziaști în vremea respectivă (continui să fiu tânăr și entuziast). Am ieșit, deci, imediat înapoi pe stradă și am nimerit, nu mai știu exact pe la ce oră, era deja bine întuneric, pe fosta stradă Lenin (n. a. – actualul Bulevard 21 Decembrie). Acolo, împreună cu mulțimea care se adunase, am început să mergem cu toții către Piața Unirii (n. a. – pe atunci, Piața Libertății). Aparatul îl aveam în mână și în momentul în care am depășit un pic magazinul Sora, au început să se audă împușcături dinspre Piața Libertății. Absolut toată mulțimea a început să fugă în toate direcțiile, să se trântească pe jos, inclusiv noi. A fost o debandadă teribilă, nu ne-am mai văzut unul cu altul. Ne-am pierdut și ne-am regăsit peste o jumătate de oră în mulțime. Trântindu-mă pe burtă, din păcate mi-am stricat obiectivul de 20 mm. Deci, din păcate, nu am absolut nici o poză din seara de 21 decembrie.

Ce s-a întâmplat a doua zi?

În 22 decembrie am ieșit din nou pe stradă. Îmi pare rău, dar nu mai țin minte ora exactă. Ne-am plimbat prin zona centrală, dar punctul cel mai interesant pe care mi-l amintesc e sediul partidului, unde mi-am petrecut marea majoritate a timpului. Deci am ajuns pe lumină de zi, și am rămas acolo până târziu noaptea.

Lumea intrase deja în sediul partidului și pagini rupte din faimoasele cărți și tratate de partid zburau pe geam, pagini cu portretul lui Ceaușescu, cărți întregi, steaguri. Am făcut poze atunci, în jurul sediului, cu tot ce se întâmpla acolo, cărțile și foile care zburau și care erau aprinse jos pe stradă, steagurile care ardeau, lumânările care începuseră să fie aprinse pe străzi și trotuare, cu blindatele care treceau prin zonă dacă bine țin minte...

La un moment dat am intrat și eu în sediul de partid, am urcat sus la etaj, unde de pe un balcon am recuperat unul din steagurile mari care flancau fațada clădirii. Ambianța din sediu era extraordinară, efectiv atmosferă de revoluție. Așa că am decis să rămân acolo. Aveai inima care îți bătea..., o forfotă de nedescris, vedeai fețe necunoscute, altele cunoscute, oameni îmbrăcați în militari, unii cu grade de general pe care toată lumea îi respecta, indivizi în haine de piele, oameni publici precum actorul Dorel

Vișan care apăruse ca din neant. Îmi amintesc că mă întrebam „oare ce caută aici toți acești indivizi și oare ce se va întâmpla acum"?

Îți spun, trăirile pe care le aveam atunci erau ieșite din comun. Era o adunare heteroclită, diversă. Unii care probabil era firesc să fie acolo, alții care au intrat la fel ca și mine. Era o atmosferă extraordinar de interesantă. O atmosferă scoasă dintr-un film de Godard sau Tarkovsky, pe care o trăiești o dată și nu îți dai seama că o trăiești.

Îți aduci aminte, din acele zile, de oameni pe care tu să-i fi văzut făcând fotografii, pentru că în epocă era o comunitate de fotografi mai restrânsă?

Din păcate, nu. Nu îmi amintesc să fi văzut pe cineva, în afară de Petrică Mercea pe care l-am întâlnit afară făcând poze ca și mine la ziarele și cărțile care zburau, la focurile care ardeau. Nu îmi amintesc absolut de loc de cineva care să fi făcut poze înăuntru. Sigur au fost, dar eu nu îmi amintesc.

Cum a început pasiunea pentru fotografie?

Nu știu să-ți zic. Îmi amintesc că eram pasionat de imagine și de fotografie. Când eram tânăr și aveam idei și făceam poze. Developam filmele în holul întunecat al apartamentului de la blocul părinților și le blocam holul o seară întreagă pentru a procesa pozele. Asta era pe la sfârșitul școlii generale și începutul liceului. În acele vremuri procesul tehnologic de realizare a fotografiilor necesita o cameră obscură unde se developa filmul negativ, după aceea de pe acesta urma procedeul de transpunere a imaginilor pe hârtia fotografică.

Ce aparate ai avut atunci?

Fed-ul lui tata, un Smena, dacă bine țin minte și cam atât.

Dacă revenim la decembrie 1989 – ce aparate și care erau echipamentele pe care le aveai în acea perioadă?

Reușisem să pun mâna pe un Minolta X700 și cu acela am făcut marea majoritatea a pozelor din vremea respectivă.

Era dificil să procuri aceste echipamente pe vremea comunismului. Cum ai reușit totuși să faci rost de ele?

Aveam o mătușă în Franța și de la ea am reușit să mi-l procur. Înainte făceam poze pe Zenit și Praktica, și de altfel să ai un Praktica cu ceva obiective era deja un privilegiu. Ai mei au avut șansa incredibilă să plece în vizită la mătușa. Când s-au reîntors mi-au adus acest Minolta X700. Când l-

am primit, m-am pus în genunchi, l-am pus pe noptieră și m-am rugat în fiecare seară la aparat, ca la o divinitate celestă...

Ce înseamnă fotografia pentru tine?

E o întrebare complicată. E greu să îți răspund în două cuvinte. Viața mea s-a împărțit în mai multe etape. Viața nr. 1 – pe care am părăsit-o în octombrie 1990, când am plecat din țară și în care pot să zic că eram fotograf-student. Viața nr. 2 – în care am fost 30 de ani inginer și șef de întreprindere. Iar Viața nr. 3, în care sper să fiu in curând, îmi place să o numesc așa, aventurier fotograf sau fotograf aventurier.

Deci fotografia pentru mine este o pasiune, încă o dată, care face parte din ADN-ul meu. Faptul că am părăsit-o timp de 30 de ani nu e neapărat un lucru negativ, căci nu am părăsit-o niciodată in mod definitiv, iar pasiunea infinită pentru ea a rămas intactă. Dar acum aș dori să înnod firul înapoi. Vom vedea dacă e posibil și în ce măsură!

Ce rol a avut pasiunea pentru fotografie în viața ta?

Greu de zis. Sigur mi-a mutat drumurile. În mod cert, drumurile mele au fost influențate de pasiunea pentru fotografie și sunt și vor fi în continuare influențate.

Ce s-a întâmplat cu fotografiile realizate în decembrie 1989?

Sunt stocate toate la mine acasă și sper să le găsesc pe toate fiindcă dacă nu m-am atins de ele până acum, hai să zic că e din motive personale. Acum, convins și de alți prieteni, găsesc că e absolut important să le scot la lumină, fiindcă reprezintă mărturii de la Revoluție, de la Revoluția noastră, grație căreia suntem ce suntem azi. Valoarea istorică, ca și a tuturor imaginilor făcute atunci, care poate să arunce o oarecare lumină peste ceea ce s-a întâmplat, e inestimabilă. Sunt totuși câteva imagini care au fost publicate atunci imediat după revoluție. Am cunoscut un tip, străin, nu mai știu ce nație era. Mi l-a prezentat cineva ca pe un ziarist, dar nu știu deloc dacă era ziarist, era cam bizar. I-am dat câteva poze alb negru pe care tocmai le developasem. Apoi, în iunie '90, se zicea că poți să treci în Berlinul de Vest pe la Check Point Charlie (n.a. – punct de frontieră între Berlinul de Est și Berlinul de Vest în timpul Războiului Rece, 1947–1991). Așa că, plecasem să văd ce se întâmplă cu Check Point Charlie și trecerea în Berlinul de Vest. Cunoscusem o ziaristă germană, aici, în România, înainte de revoluție. Ea era de la un ziar din Berlinul de Vest, și, cum reușisem să

trec pe la acel Checkpoint Charlie – trebuie spus că pe vremea acea, în iunie 1990, era o „chestie” să treci în vest – am căutat-o la ziarul respectiv. Ea mi-a luat între 5 și 10 poze, pentru arhiva ziarului și eventual să le publice. Îmi plătise 5 mărci pe fiecare, îți imaginezi...

De la cimitirul din Cluj, mai am o poză publicată în Minolta Mirror, revista de fotografie a firmei Minolta, de domnul Dick Bryant. Dick, un tip extraordinar, parcurgea lumea, pentru această revistă și pentru Minolta, ca să întâlnească fotografi. L-am întâlnit la Cluj, înainte de revoluție. Petrică Mercea îl invitase la noi la fotoclubul „U”. Apoi, imediat după revoluție, în 1990, si, mai târziu, la Paris.

La cimitirul din Cluj era o mulțime enormă pentru ceremonia victimelor clujene. Imaginea care m-a impresionat, chiar poza care i-a plăcut si lui Dick, era imaginea cu steagurile găurite care ieșeau deasupra din mulțime. Masa de oameni la același nivel și ieșea câte un steag găurit în stânga, în dreapta. E una din imaginile care mi-au rămas în memorie pentru totdeauna.

Fiindcă vorbeam de cimitir, o altă imagine puternică a fost în București. În peregrinările noastre, am dat peste un cimitir unde se înmormântau morții revoluției pe bandă rulantă. Era extrem de frig. Gropile, o mulțime, bănuiesc făcute cu un excavator, toate trase la sfoară își așteptau locuitorii. Slujba era și ea pe bandă rulantă. Sicriele soseau cu camioanele, erau puse pe o masă cu drapelul găurit al revoluției. Doi preoți țineau o slujbă succintă, iar apoi sicriul cobora în groapa destinată, următorul sicriu luându-i locul pe masă pentru slujba cea din urmă. E, de asemenea, o imagine care nu se poate uita.

Cum revezi aceste imagini după 30 de ani?

Cu multă emoție. Cu extrem de multă emoție. Te proiectează înapoi cu 30 de ani și te proiectează în viața de atunci, în speranțele de atunci, în entuziasmul pe care îl aveam atunci. Multă emoție.

Cum a fost drumul tău către București? Ce s-a întâmplat?

După evenimentele de la Cluj eram extraordinar de nerăbdător să văd ce se întâmplase la București. Așa că m-am dus la prietenul meu Nelu și i-am zis: „Nelu dragă, hai să mergem la București”. Nelu, pe aceeași minte cu mine din multe puncte de vedere, fericit posesor al unui autoturism Dacia 1300, n-a ezitat o clipă: „ok, păi când plecăm... ieri”. Călătoria respectivă – aș numi-o acum un *„road movie”*, fiindcă așa a și fost! Am plecat de la Cluj, dacă bine țin minte, în 4 ianuarie, deci nu mult după

revoluție, mai nimeni pe drumuri, doar check-point-uri, ...ne întrebau peste tot: „unde mergem și ce facem?”. Nelu obținuse de la Cluj un fel de patalama de presă care justifica oarecum deplasarea noastră prin țară, deci am reușit să trecem fără mari probleme peste tot. Mărturiile de pe drum, le-a luat Nelu, de la unul, de la altul, de la milițieni întâlniți, din care unii de la Sibiu erau tocmai din Cluj.

Sibiul a fost prima etapa interesantă din periplul nostru. Primele mărturii care le vedeam și pe care le fotografiam. Clădiri lovite de gloanțe, dar numai într-o parte, ca și cum ar fi fost numai un beligerant fără adversar. Bizara senzație am avut-o amândoi, aceeași de altfel cu cea de mai târziu, de la București. Părăsind Sibiul, aveam senzația că suntem într-un film de Tarantino, o iei și te duci, nu știi nici unde ajungi și nici ce se va întâmpla. Atmosfera era încă foarte tulburată. Sibiul ne confirmase oarecum ambianța ciudată și tensiunea care plutea încă în aer.

După Sibiu a început să ningă puternic, pe drum totul era alb imaculat. Mi-amintesc că, în ultima parte, pe Pitești-București, nivelul zăpezii era foarte mare, iar la București totul era atât de înghețat încât circulam pe un strat de gheață.

La București, chiar dacă am ajuns după Revoluție, atmosfera pe care am văzut-o era încă de revoluție, sau mai degrabă de post-revoluție. În Piața Romană scria „Ne-am luat dreptul la libertate”, pe străzi și pe ziduri vedeam scris „Ceaușescu (era egal cu) Hitler”, „Ceaușescu (era un) criminal”, „Jos Comunismul”, „Carnetele (de partid) trebuiau aruncate” și multe, multe altele. Am făcut o mulțime de fotografii la București. Printre cele mai interesante sunt cele pe care le-am făcut la televiziune. Ca la Sibiu, era o chestie extraordinar de ciudată. La Sibiu, cum spuneam, gloanțele erau doar într-o parte, ca și cum s-ar fi tras numai dintr-o parte. Nu era nimeni din partea cealaltă să răspundă. Aceeași senzație am avut-o și la București în mai multe puncte: la Televiziune, la Biblioteca Națională și la muzeu. La televiziune am câteva poze chiar faine cu toți soldații din jur care stăteau acolo și păzeau televiziunea, mai băteau câte o minge de fotbal, citeau ziarul și își făceau mici... Casele din jurul televiziunii erau găurite de gloanțe și unele incendiate.

După aceea, am ajuns la Biblioteca Națională și la Muzeul de Artă. Absolut impresionant, Biblioteca Națională bine distrusă, într-un hal fără de hal. Aveai impresia că nu au tras cu gloanțe, ci cu altceva, cu agheul

(n.a. – A.G., aruncător de grenade) sau ceva de genul ăsta. În București eram amândoi în „modul reporter”. Uiți frica în momente de genul ăsta și treci peste multe bariere. În plus, eram doi și ai mai mult curaj așa. Deci reușisem să intram în toate clădirile acestea. Am o mulțime de poze de acolo, care cred că sunt interesante ca și mărturii pentru istoria României în general. Extraordinar de impresionat am fost de distrugerea clădirilor și a operelor ce erau înăuntru, picturile găurite, cărți și manuscrise arse etc.

Ce a însemnat Revoluția pentru tine?

Revoluția, pentru noi cei care am trăit-o, a generat o stare de efervescență și entuziasm necunoscute până atunci. Rădăcinile profunde veneau din adâncimile perioadei comuniste și, ca să fim sinceri, fără nici o speranță de libertate numai cu o lună înainte, așa încât Revoluția a generat în noi o speranță și o dorință de libertate absolut incomensurabile! Revoluția, indiferent de ceea ce credem sau știm despre ea și indiferent de adevărul adevărat, ne-a schimbat total viața. Drumurile pe care le-am ales fiecare din noi au fost cu totul altele, rele sau bune, inspirate sau mai puțin inspirate – aveau în ele acel iz de libertate, acel orizont infinit „posibil” pe care numai libertatea poate să ni-l dea!

4 ianuarie 1990, București,
unul din cimitirele unde se înmormântau
morții Revoluției

Ianuarie 1990, București,
fostul sediu al Comitetului Central
al Partidului Comunist Român

Kántor László

„Cine nu-şi ia aparatul când simte că se întâmplă ceva nu e fotograf!”

Kántor László este producător de film în Ungaria, la Budapesta. A fost admis la Academia de Teatru și Film din Budapesta, în 1992. A absolvit în 1996 cu diplomă dublă, ca operator și regizor de film și televiziune. László s-a stabilit la Budapesta, în Ungaria. Lucrează în industria filmului de peste 30 de ani. Majoritatea documentarelor pe care le produce sunt coproducții cu țări din Est și Vest, un demers prin care încearcă să construiască o punte între Balcani și Occident. Filmele pe care le-a făcut au fost înscrise la concursuri la cele mai importante festivaluri din întreaga lume. El dorește să-și continue munca pentru a influența creșterea producției de film european. De peste 20 de ani este producător de film. Din 1999 până în 2010 a fost CEO și producător la Budapest Filmstudio, unul dintre studiourile cu cea mai mare tradiție din Ungaria. În 2001 și-a fondat propria companie de produție, Új Budapest Filmstudió, iar în 2004, Matrix Film.

În contextul depărtării geografice am avut doar câteva minute la dispoziție pentru realizarea interviului video și l-am filmat pe Kántor László în data de 27 noiembrie 2019, în sala cinematografului Victoria, după premiera filmului Valan – Valea îngerilor / Valan – Az angyalok völgye, The Valley of Angels.

Fotografiile realizate de Kántor László în 22 decembrie 1989 au fost publicate în prima ediție „în libertate” a celor două publicații din Cluj-Napoca, Făclia ș Szabadság, din data de 23 decembrie 1989.

Călin Nemeș l-a chemat și pe el în Piața Unirii (actuala Piața Libertății). „Când am ajuns acolo deja era lume multă. Cred că au trecut cam 5-10 minute după împușcături. Deci, eu deja am văzut oamenii căzuți pe stradă”.

Despre fuga lui Ceaușescu din data de 22 decembrie a aflat în momentul când făcea fotografii în fața Comitetului Județean de Partid (actualul sediu al Prefecturii). Şi acum își aduce aminte cu emoție că „a fost lume foarte multă, când

au pus steagul Revoluției și când au aruncat mobilierul afară de pe terasă și oamenii așa, ca musulmanii, s-au așezat pe stradă. Mii de oameni au îngenuncheat când s-a anunțat că Ceaușescu a fugit. Și acuma părul mi se ridică pe spate".

A documentat fotografic Revoluția timp de trei, patru zile, fiind alături de revoluționari în multe locuri, la aproape toate evenimentele. Pentru a fi pe teren la fotografiat și pentru a economisi timpul necesar procesării materialelor fotosensibile, i-a rugat pe doi prieteni să developeze filmele și să treacă pe hârtie fotografică pozele în laboratorul lui de pe strada Florilor (în prezent Inocențiu Micu Klein).

Singurul loc unde nu a avut curajul să fotografieze a fost clădirea Securității „Când m-am dus la Securitate, acolo puțin m-am temut. Au început să golească Securitatea. Au fost tancuri și mulți soldați, dar a fost așa de mare euforia că, de fapt, nu m-a interesat. Am intrat în clădirea Securității, dar acolo nu am avut curaj să fac fotografii. Am făcut numai afară. Am fost în clădire, dar acolo nu am avut curaj să scot aparatul să fac fotografii…"

Care era atmosfera zilei de 21 decembrie 1989?

Eu pe vremea aceea lucram la Teatrul Maghiar ca fotograf și secretar literar. Îmi amintesc că am ieșit să fumez și a venit la mine un băiat necunoscut și mi-a spus că actorul Călin Nemeș îmi transmite să mă duc în centru, în Piața Libertății. Eu l-am cunoscut pe Călin Nemeș, dar nu eram atât de apropiați. M-am mirat – de ce mă cheamă pe mine Călin Nemeș? Am mai avut un pic de treabă pe la Teatru, aproximativ o jumate de oră, și mi-am zis, bine, dacă mă cheamă, mă duc să văd ce se întâmplă acolo! Când am ajuns acolo, deja era lume multă. Cred că au trecut cam 5-10 minute după împușcături. Deci, eu deja am văzut oamenii căzuți pe stradă. Eu aveam atunci studioul de fotografie pe strada Florilor, unde developam filmele și făceam fotografiile. Era la o distanță de 3 minute de mers pe jos din Piața Libertății (actuala Piața Unirii). Am fugit acolo, mi-am luat aparatul, m-am întors și am început să fotografiez. Și după aceea m-am dus cu evenimentele și am fotografiat.

De ce ați luat aparatul foto cu dumneavoastră?

Fiindcă aceasta este datoria unui fotograf. Cine nu-și ia aparatul când simte că se întâmplă ceva sau vrea să realizeze ceva nu e fotograf! Așa de simplu e!

Era periculos să aveți aparatul de fotografiat în acele momente?

Era periculos! După aceea, când am fost la Prefectură, a fost lume foarte multă. Când au pus steagul Revoluției și când au aruncat mobilierul afară de pe terasă și oamenii așa, ca musulmanii, s-au așezat pe stradă… mii de oameni au îngenuncheat când s-a anunțat că Ceaușescu a fugit. Și acum părul mi se ridică pe spate. Îmi aduc aminte că în momentul în care am mers înspre Securitate, în drum m-am oprit acasă să iau filme la mine și atunci au anunțat că Ceaușescu a fugit. Tatăl meu stătea în fotoliu și a început să plângă isteric. Nu-l văzusem niciodată plângând până atunci. A fost șocant. Stresul celor treizeci de ani a ieșit din el.

Când m-am dus la Securitate, acolo puțin m-am temut. Au început să golească Securitatea. Au fost tancuri și mulți soldați, dar a fost așa de mare euforia că de fapt nu m-a interesat. Am intrat în clădirea Securității, dar acolo nu am avut curaj să fac fotografii. Am făcut numai afară. Am fost în clădire, dar acolo nu am avut curaj să scot aparatul să fac fotografii...

Câte filme ați fotografiat?

Nu știu, foarte multe, pentru că timp de trei, patru zile încontinuu m-am dus la fotografiat – am fost la Prefectură, am fost la Securitate etc. Eu m-am dus cu mulțimea și pentru ca să fiu mai eficient mi-am chemat doi prieteni să mă ajute să developez filmele. Mi-am dat seama că nu pot să fiu și la fotografiat pe teren și să procesez filmele în laborator. Cei doi colaboratori ai mei au fost Ádám Maksay și János Szántai. Pe ei i-am luat la mine în Atelier și le-am spus: „Eu mă duc să fotografiez, vă aduc filmele și voi le developați!” I-am încuiat în Atelierul foto să nu li se întâmple nimic și timp de 2 zile au developat și au făcut pozele, iar eu m-am dus și am fotografiat evenimetele.

Cum au ajuns fotografiile dumneavoastră la ziare?

Nu prea îmi amintesc cum, dar eram cunoscut ca și fotograf, am fotografiat pentru teatrele din Cluj. Nu numai pentru Teatrul Maghiar, ci și pentru Teatrul Național. Mi-au apărut pozele în ziarul Szabadság. Un singur lucru îmi amintesc – în prima zi m-au chemat de la ziarul maghiar Szabadság că au nevoie de poze și le-am dat și, de asemenea, am dat fotografiile și fostului ziar Făclia.

Îmi amintesc că a trebuit sa mă duc la tipografie să duc pozele pentru ca acestea să fie tipărite în ziare și tatăl meu, Kántor Lajos (n.a. – un scriitor

renumit și redactor șef al Revistei Korunk) mi-a spus că vine cu mine pentru că el știa mai bine unde este tipografia și îi cunoștea pe cei de acolo. A spus că mă însoțește să nu pățesc nimic și atunci ne-am dus la tipografie cu Lada 1200 de culoare roșie. Foarte nostim a fost că atunci când au apărut pozele au apărut sub numele altuia sau nu a fost scris deloc numele, dar acelea au fost pozele mele.

Ați mai întâlnit și alți fotografi la evenimente?

A fost atât de multă lume și atât de mare euforia că-ți spun sincer că nu-mi amintesc. Eu am fost singur cu aparatul meu și cu curiozitatea mea vizavi de ceea se întâmpla.

De când a început pasiunea pentru fotografie?

Când am împlinit șapte ani bunica mea mi-a cumpărat un aparat pe film lat Kmecog, fabricat din plastic. De la magazinul de jucării de pe strada 6 Martie (actuala stradă Iuliu Maniu nr. 5), de pe colț. Îmi amintesc și acum prețul – a fost 75 de lei. Era un aparat rusesc foarte robust, deci am început de la 7 ani să fotografiez. După aceea îmi developam singur filmele, am învățat de la diferiți prieteni mai mari rețete pentru developare și mi-am făcut laboratorul foto în baie, ceea ce a cauzat conflicte mari în familie.

Ce reprezintă fotografia pentru dumneavoastră?

Ochii mei sunt aparatul de fotografiat. Oriunde mă uit, văd fotografii!

Apelul preotului László Tőkés

Dragilor frați în Cristos, cetățeni liberi ai patriei! Mă pregătesc pentru slujba de după-amiază în ajunul Crăciunului în satul Mineu, comuna Sălățig, din județul Sălaj.

De cîteva luni mi-am îndeplinit serviciul preoțesc în Timișoara, plin de frică și spaimă, fiind hărțuit, persecutat și prigonit de către oficialitățile bisericești oportuniste și cele de stat. La urmă am fost răpit de către securitate din rîndul credincioșilor mei, din mijlocul timișorenilor — români, maghiari, germani —, care au înțeles bine glasul timpurilor noi. Astăzi a sosit ziua cînd putem să ne închinăm Domnului nostru, care ne unește fără seamă, cu inimile libere. Cu această ocazie istorică mă adresez tuturor fraților mei în Cristos din toată Țara Românească, asigurîndu-vă că credincioșii bisericii noastre și naționalitatea maghiară din țară este alături de poporul român făuritor al vieții noi în ROMÂNIA.

Alăturîndu-ne forurilor democratice din lume, pornind de la sentimentul unității mișcătoare a cetățenilor Timișoarei, în zilele grele ale începutului renașterii naționale să ținem un minut de reculegere în amintirea celor care și-au jertfit viața pentru libertate, egalitate și frăție. Vă comunic și pe această cale iubirea nemărginită a lui Dumnezeu, care iubire trebuie să ne pătrundă și pe noi, să avem un Crăciun într-adevăr fericit, petrecut în libertate și pace, care va marca începutul vieții noi pe acest pămînt.

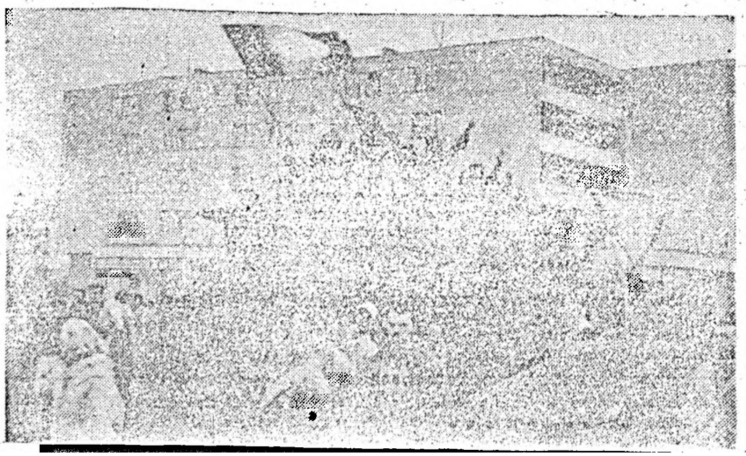
Dumnezeu să ne ajute în împlinirea speranțelor noastre. Amin.

László TOKÉS

„Armata e cu noi! Lozinca scandată de manifestanți cu atîta ardoare a devenit certitudine. Nimic nu a fost mai tragic decît lacrimile în ochii soldatului obligat să-și amenințe propriul popor. Ieri, fraternizarea armatei cu demonstranții a fost unul dintre cele mai emoționante momente. Imaginea amfibiilor încărcate cu tineri a devenit, acum, un simbol al izbînzii libertății, al identității de idealuri ale poporului și armatei. Așa arăta, ieri, Piața Mihai Viteazul, dar și alte străzi insîngerate ale Clujului

Fotografia:

Kántor LÁSZLO

Ziarul Adevărul de sâmbătă, 23 decembrie 1989, prima ediție tipărită după căderea regimului comunist din România

KOLOZS MEGYE LAKOSAI!

Örömünk nagy.
Ne árnyékolják be meggondolatlan cselekedetek.
Vandalizmusról, rablásról és huliganista megnyilvánulásokról érkeztek hírek.
Kerüljük az erőszakot.
Ne fogyasszunk szeszes italokat.
Ne engedjünk a provokációnak.
Szabadságunk értékes, bemocskolását kerüljük el.

A KEZDEMÉNYEZŐ BIZOTTSÁG

Éljen a szabadság!
Tartsunk össze, legyünk higgadtak!
Kellemes ünnepeket!

VÉRONTÁS NÉLKÜL

Tüntetők a megyei pártbizottság épülete előtt

Kántor László felvételei

Ziarul Szabadság de sâmbătă, 23 decembrie 1989, prima ediție tipărită după căderea regimului comunist din România

Vasile Luca
„Fotografia este cea care poate să prezinte adevărul”

Pe Vasile Luca l-am văzut prima dată în data de 22 decembrie, într-un camion cu revoluționari pe strada Traian nr. 27. În camion, alături de Doina Cornea, mai erau fiul acesteia, Leontin Horaţiu Iuhas, avocatul Gheorghe Vasilescu, Vasile Luca și alții. Veniseră să elibereze Clădirea Securității. Aici este locul unde am fotografiat și eu imaginile de la Revoluție. Am mărit pozele la o dimensiune de 30x40 cm și ani de zile, uitându-mă la ele, m-am întrebat cine este „personajul în cojoc” aflat alături de ceilalți care erau cunoscuți datorită disidenței lor anticomuniste. Desigur, până în decembrie 1989 nu-i văzusem pe aceşti disidenţi, numele lor îl auzisem la emisiunile postului de radio Europa Liberă şi mai apoi i-am văzut în ziare şi la televizor şi am învăţat să-i recunosc.

În decembrie 1989, Vasile Luca era ziarist la cotidianul Făclia care avea sediul în centrul orașului, pe strada Napoca (n.a. Era cel mai tânăr ziarist din cadrul redacției). În momentul în care a auzit focurile de armă din centrul orașului, din Piața Libertății (actuala Piața Unirii) a fugit în redacție de unde și-a luat aparatul de fotografiat – un Zenit – și a mers să documenteze evenimentele. Pentru a avea niște imagini de ansamblu, Vasile Luca a încercat să fotografieze de la etajele superioare ale unor clădiri. Prima încercare a făcut-o în zona Pieței Libertății și a nimerit într-un apartament unde erau aproximativ zece bărbați despre care el crede că erau securiști. Nu a mai intrat în acel imobil și a plecat spre Piața Mihai Viteazul. S-a oprit la numărul 44, a urcat la etajul întâi al clădirii, a intrat într-un apartament unde locuia o familie de oameni în vârstă. La început aceștia au fost de acord să facă fotografii, dar în momentul în care și-a scos aparatul cei doi s-au răzgândit. Luca a plecat spre podul Astoria de peste râul Someș. Aici el a auzit un schimb de replici dintre un trecător și ofițerul de pe TAB: „Ce faceţi, bă? Trageţi în oameni? Acum am venit din Piaţa Libertăţii şi am văzut sânge pe jos!” Ofițerul a răspuns: „Nu avem ce face! Am primit ordin, avem armament de război. Cea mai bună soluţie este să mergeţi acasă!”.

Fotografiile le-a realizat atât înainte, cât și după ce s-a deschis focul din fața fostului Hotel Astoria (n. a. – actualul sediu al Camerei de Comerț Cluj).

Cum a început pasiunea dumneavoastră pentru fotografie?

Eu cred că pasiunea e veche, cu mult înainte de 1989. Îmi amintesc că în perioda studenţiei am construit cu mâna mea două aparate de fotografiat – desigur, excepţie fac rulmenţii, respectiv obiectivul, pe care am fost obligat să-i cumpăr. Am construit două aparate foto de mari dimensiuni – unul cu burduf, inclusiv burduful l-am făcut tot eu. Puteau realiza plan filme de dimensiunea 20x30 cm. Atunci tehnologia nu evoluase la fel de mult ca şi astăzi, iar fotografia, aşa numită fotografie prin contact, era cea care dădea calitatea cea mai bună. Unul din aparate, cel mai mic, era folosit atât pentru fotografiere, cât şi pentru redare, deci puteam realiza, de exemplu, fotografii de mari dimensiuni – 6 pe 10 m – la o calitatea mult mai bună. Ştim că atunci erau două tipuri de aparate: cele 6x6 sau 6x9 cm, respectiv cele care foloseau film tip Leica. Cu aceste dimensiuni, cu aceste filme nu se puteau realiza fotografii foarte mari. Pe când cu aparatul pe care l-am realizat şi care-mi permitea să fac şi proiectare puteam să realizez aproape orice dimensiune. Deci, a fost o pasiune mai veche... Pe urmă, tehnologia a evoluat foarte mult, n-am mai ținut pasul cu tehnologia, iar acum sunt undeva în pod. Aș vrea să le donez dar nu știu pe nimeni interesat.

Ce a însemnat fotografia pentru dumneavoastră?

Intenţia mea era să fac artă fotografică. Îmi amintesc că am participat şi la acel festival care cred că se mai organizează şi acum, de la Sibiu, şi am văzut fotografiile expuse şi mă uitam şi-mi imaginam fotografii care să fie la acelaşi nivel calitativ, dar nu numai la nivel tehnic, ci mă refer şi la mesajul pe care ar trebui să-l transmită o fotografie. Într-o anumită perioadă ştiu că am făcut un drum la Azomureş Târgu Mureş, care avea o mică făbricuţă de filme şi de hârtie foto, tehnologie japoneză, şi de acolo mă aprovizionam cu hârtie foto alb negru, sul la lăţimea de vreo 70 de cm şi lungime mare şi cu filme alb negru şi color. Plan filmele, de exemplu, le cumpăram de la Azomureş şi atunci îmi puteam permite să fac orice tip de fotografie, orice tip de montaj. Dar, odată cu trecerea anilor, mai ales după 1990, au apărut alte priorităţi în viaţa mea şi am neglijat puţin acest domeniu.

Înainte de 1990 fotografia nu era atât de valoroasă. Îmi amintesc, atunci colegul meu de la redacţie primea trei, patru, cinci lei pentru fiecare fotografie. Fotografia nu era în România atât de importantă, ulterior, odată cu trecerea anilor, odată cu apariţia unor evenimente noi, opinia s-a schimbat şi am început să înţelegem că o fotografie poate să reprezinte foarte mult. Poate să aibă o valoare foarte mare şi nu mă refer doar la partea financiară. Poate să distrugă guverne, poate să declanşeze războaie, poate declanşa chiar şi un război mondial. Deci, fotografia este cea care poate să surprindă un anumit eveniment şi poate crea un curent de opinie care să ducă oriunde.

Să revenim la ziua de 21 decembrie. Care era atmosfera?

În acele zile, dacă nu toţi, majoritatea românilor ştiau ce s-a întâmplat la Timişoara. Tot în luna decembrie, în perioada 16 decembrie, şi, desigur, în grupuri de prieteni, la o bere, în familie, la locul de muncă, majoritatea comentau. Era o zi mohorâtă. Eram în apropiere de redacţia de pe strada Napoca, redacţia Făclia, unde lucram de patru, cinci luni, şi în momentul în care am auzit focuri de armă, în momentul în care lumea fugea şi striga „Se trage! Securiştii trag!”, am fugit în redacţie, am luat aparatul de fotografiat, dar nu m-am putut apropia de acea zonă, de Continental, de zona Librăria Universităţii, pentru că lumea fugea şi deja militarii făceau ordine în zonă şi atunci nimeni nu mai avea curajul să intre. În zonă se auzeau sirene şi au început să vină maşinile de la Salvare pentru a duce răniţii, respectiv morţii. Şi atunci, pe o străduţă lăturalnică, am ajuns pe strada Matei Corvin. Am urcat la etajul unu cu speranţa că voi găsi pe cineva amabil să-mi permită să ajung la fereastra dinspre Piaţa Libertăţii de atunci (Piaţa Unirii de astăzi) pentru a face câteva fotografii de la fereastră. Am bătut la uşă, am auzit o voce de bărbat, am intrat şi mi-am cerut scuze şi am plecat. De ce? Pentru că înăuntru erau vreo șapte, opt, zece bărbaţi. Am tras eu concluzia că erau securişti – nu am avut nici atunci, nici acum dovezi că erau securişti. Și am plecat. În momentul în care am revenit pe strada Matei Corvin, am auzit pe cineva spunând că vin muncitorii de pe platforma industrială, vin muncitorii de la CUG. Atunci am plecat spre Piaţa Mihai Viteazul.

În momentul în care am ajuns în Piaţa Mihai Viteazul, chiar în zona unde este făclia vie de astăzi, am urcat într-un gang, am ajuns la un apartament unde am găsit doi bătrânei care în prima fază au fost amabili,

mi-au deschis uşa, am intrat în cameră. În timp ce le spuneam ce vreau să fac m-am apropiat de geam şi am vrut să fac fotografii. Nu ştiu ce s-a întâmplat, ce gesturi au schiţat în spatele meu, dar la un moment dat au rotit-o şi m-au rugat „să ies repede afară că ei nu vor să aibă probleme dacă trage cineva înspre geamul lor". Și, într-adevăr, erau două persoane mai firave, doi oameni undeva la 70-80 de ani.

Am coborât în stradă şi în momentul în care am ajuns pe podul de peste Someş, din zona de pe strada Horea, respectiv podul de la Astoria cum îl ştim, au apărut deja TAB-urile. Mai circulau oameni. Și-mi amintesc un dialog între un cetăţean şi un ofiţer care era pe TAB. Respectivul cetăţean îi reproşa, îi spunea: „Ce faceţi, bă? Trageţi în oameni? Acum am venit din Piaţa Libertăţii şi am văzut sânge pe jos!" Ofiţerul a răspuns: „Nu avem ce face! Am primit ordin, avem armament de război. Cea mai bună soluţie este să mergeţi acasă!". Am continuat, am ajuns la cinematograful din apropiere şi, după câteva minute, a venit primul tramvai aglomerat, primul tramvai cu muncitori de pe platforma industrială. După câteva secunde s-a deschis focul. Trei muncitori au fost împuşcati mortal şi mai mulţi au fost răniţi. Chiar în zona Camerei de Comerţ de astăzi, pe atunci era hotelul Astoria. Majoritatea oamenilor s-au împrăştiat. Unii s-au dus spre casă, au ocolit podul de peste Someş, dar alţii au ocolit zona şi s-au dus în Piaţa Libertăţii. Eram pe strada Horea, eram în zona cinematografului şi am făcut acele fotografii pe care vi le-am arătat – fotografii în care se văd TAB-urile care deja au blocat intrarea pe pod şi, de asemenea, se vede şi primul tramvai care a ajuns şi care n-a mai putut să înainteze şi a rămas acolo. Din câte-mi spuneau alţi prieteni, toată noaptea a fost blocat accesul în zona centrală a oraşului. Ei au crezut că făcând acest gest (mă refer la militari) vor reuşi să restabilească ordinea pentru că aveau Kalaşnikov-ul la piept.

Cum aţi realizat fotografiile? Aţi vizat direct sau era ascuns aparatul de fotografiat?

Eu aveam în perioada respectivă, mă refer la perioada Revoluţiei, avem un cojoc şi atunci aparatul îl aveam la gât. Era un aparat Zenit. Era aparatul pe care-l foloseam şi pentru a realiza alte fotografii de presă pe care le realizam cu diverse ocazii, participând la diverse evenimente sau documentându-mă pe teren.

Câte filme și ce fel de filme aţi avut la dispoziţie? Când le-aţi developat?

Filmele le-am developat după aproximativ o săptămână. Știu că din zona respectivă am făcut șapte imagini. Nu sunt nişte imagini foarte reprezentative în care să se vadă oameni împuşcaţi, cadavre, pentru că, repet, în momentul în care s-a tras lumea a început să fugă, dar sunt imagini, să le spunem, mărturii, prin care se arată că Armata este aceea care a intervenit. Şi în cazul Librăriei Universităţii, fotografiile făcute de domnul Rotta demonstrează că Armata a tras, pentru că se vede foarte clar imaginea celor care au tras. Deşi, în perioada respectivă, majoritatea celor cu care discutam (pentru că fotografiile nu au apărut) au spus că au tras securiştii care erau îmbrăcaţi în haine militare, pentru că securiştii aveau şi haine militare.

Am realizat şapte imagini şi toate din zona cunoscută ca fiind Astoria. Astăzi nu mai vorbeşte nimeni de zona Astoria, pentru că nu mai avem nici hotelul Astoria, nici Cinematograful 23 August.

Aţi mai publicat aceste imagini?

Nu le-am publicat pentru că nu erau foarte reprezentative pentru ce s-a întâmplat. Intenţia mea este să scot o carte pentru că s-au adunat cam multe informaţii legate de Revoluţie şi desigur o parte din ele le voi publica.

De ce aţi luat aparatul de fotografiat cu dumneavoastră?

Anumite gesturi le faci, ca să zicem aşa, din reflex. Le faci pentru că în secunda respectivă ai gândit într-un anume sens, iar eu eram şi jurnalist, şi pasionat de fotografie. Nu am avut un motiv anume, dar fiind un eveniment important şi în ţară, şi în oraş, am crezut că e bine ca să existe imagini pentru că întotdeauna când apare un asemenea conflict există câştigători şi învinşi. Iar fotografia este cea care poate să prezinte adevărul. Deci, cred că principalul motiv a fost acela, să-i spunem, de a imortaliza adevărul. Nu am avut o ţintă precisă, nu m-am dus să fotografiez securişti sau oameni morţi sau să fotografiez bătăi, dar era un eveniment, lucrurile au cam scăpat de sub control mai ales după ce s-a întâmplat la Timişoara şi atunci orice era posibil în acele momente, în acele zile. Atunci am avut doar un aparat de fotografiat. Astăzi aparatele permit aproape instantaneu să faci transmisii pe Facebook, tehnologia a evoluat foarte mult. Atunci nu se putea face acest lucru, nu existau nici măcar aparate cu memorie electronică sau dacă au existat nu au existat în România.

Vă aduceţi aminte de alte persoane care au fotografiat evenimentele?

Nu. Știu doar că s-au făcut câteva fotografii în zona Librăriei Universității, acolo unde au fost mai mulţi morţi şi cam atât. De ce? Pentru că în acele momente, în acele zile, nimeni nu prea avea ocazia sau nu avea curajul să scoată aparatul de fotografiat. Poate dacă vă amintiţi, cei mai în vârstă cu siguranţă îşi amintesc, pentru a avea o maşină de scris trebuia să te duci la Miliție, să duci amprenta maşinii cu toate literele şi toate semnele de pe tastatură şi uneori ţi se aproba, alteori nu ţi se aproba. Deci, nu întotdeauna, sau nu toţi cei care au depus solicitări de tipul acesta primeau şi dreptul de a deţine o maşină de scris. Iată, că, în perioada respectivă, pentru regimul comunist maşina de scris era o armă care putea să fie folosită împotriva Partidului Comunist. Aproape la fel era, cred, şi cu aparatul de fotografiat. Probabil că undeva exista şi o evidenţă a celor care aveau aparate de fotografiat. Ştiu că era nevoie, tot aşa, de aprobare pentru cei care aveau aparate de filmat. Deci, dacă cineva intenţiona să facă filme la nunţi şi avea un asemenea aparat, trebuia să ceară permisiunea autorităţilor din câte-mi amintesc, dar nu sunt foarte sigur pentru că nu am avut în perioada respectivă aparate de filmat. Ne referim la camerele VHS care erau folosite pentru nunţi, botezuri şi alte evenimente. În Cluj existau câţiva oameni care aveau astfel de camere video. De exemplu, Dl. Radu Mureşan, care actualmente este patron la NeraMureşan, este unul dintre cei care a filmat foarte mult în perioada respectivă la acele evenimente. Eu îi spun Revoluţie pentru că în societatea românească au apărut schimbări, schimbări majore, iar Dex-ul şi politologii confirmă faptul că schimbările care au fost în România au fost de fapt o Revoluţie.

21 decembrie 1989,
Strada Horea din Cluj-Napoca

21 decembrie 1989,
Strada Horea din Cluj-Napoca

Peter Mercea
„Un eveniment care a rezultat dintr-o tensiune socială între ceea ce afirma propaganda și realitate"

Peter Mercea locuiește în Germania din 1992. Dr. Peter Mercea este cercetător științific principal la compania FABES GmbH din München, unde coordonează activitățile departamentului „Dezvoltarea de modele și software pentru estimarea transferurilor de materiale". Peter Mercea a absolvit Catedra de Fizică a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca în 1977, iar în anul 1986 a obținut doctoratul în domeniul fizicii la Universitatea din București. Între 1985 și 1989 a colaborat cu un colectiv de cercetare al Institutului de Fizică Generală din Moscova URSS condus de academicianul Prochorov, unul din descoperitorii efectelor maser-laser și laureat al premiului Nobel. Peter Mercea a fost invitat ca și cercetător să lucreze la Universitatea din Cincinnati, din Ohio, în Statele Unite ale Americii, în perioada 1990-1991. A revenit cu mari speranțe în România, dar, „după ce m-am reîntors și am văzut în ce direcție o ia noua politică și faptul că între timp majoritatea rudelor și prietenilor din comunitatea germană emigraseră, am ales această soluție și nu am regretat-o niciodată. Așa a fost să fie. Între anii 1993 și 1996 a lucrat tot ca și fizician la Institutul Fraunhofer din München, Germania, iar din 1997 lucrează la firma de cercetare FABES unde ceea ce face are mare căutare în multe domenii industriale, în protecția consumatorilor și a mediului. Peter Mercea și-a dus cu el în Gemania și arhiva de aproximativ 30.000 de diapozitive.

În 21 decembrie la ora prânzului a fost împreună cu soția în atelierul de pictură al domnului Gavril Gavrilaș, de vis-a vis de Magazinul Sora. De acolo au văzut camioanele cu militari care soseau din Someșeni și coteau spre dreapta, către Gară. Știind ce s-a intamplat la Timișoara în zilele precedente, cu cei „prinși" în „zonă", au decis să plece repede către casă în cartierul Grigorescu. Ajunși însă, după nici

150 metri, în Piața Libertății, i-a cuprins curiozitatea de a vedea ce se întâmpla în fața Hotelului Continental. Deci, au cotit spre stânga și au ajuns la puțini metri de demonstranți și de locul unde domnul Rotta a făcut fotografiile. Dar privind în jur, i-am spus soției: „Dorina, vezi că acolo sunt militari! În spatele nostru intră convoaie militare în Piața Libertății (Piața Bisericii) și, pe românește spus, am întins-o cât am putut de repede prin straduța unde erau afișate filmele săptămânii.. Aveam un copil care ne aștepta acasă. Am mers în pas vioi către sediul DSAPC-ului (acolo unde a fost după 1990 Banca Transilvania) și nu ajunsesem acolo ca au început împușcăturile." Erau la două străzi distanță de locul unde au murit oameni. „Împușcăturile au continuat până am ajuns în parc. După aceea ne-am pitit acasă. Ne-am refugiat pe Strada Rosetti, la unchiul și la mama mea care aveau acolo o locuință. Frica a fost în oasele tuturor, fiindcă una este să faci pe eroul și alta e să fii la eveniment, la fața locului".

Care era atmosfera în decembrie 1989?

Nu era o atmosferă optimistă. Era o atmosferă destul de încărcată, mai ales că în toamnă avusese loc celebrul Congres al Partidului (n.a. – Congresul al XIV-lea al Partidului Comunist Român), la care îl realeseseră pe cel mai iubit fiu al poporului (n.a. – Nicolae Ceaușescu) în funcția de Secretar General. Se prevedea o îndelungată domnie a dânsului mai departe asupra unei țări pe care o chinuia prin politica economică și prin politica pe care o făcea. Optimism prea mult nu era, nici în rândul nostru personal și nici în a multor altora, motiv pentru care au și început mișcările care au avut loc atunci la Timișoara înainte de 16 decembrie. Bineînțeles, despre acelea nu s-a aflat nimic în media din România, care era redusă la un program de televiziune cu două ore pe zi, din care jumătate erau dedicate celui mai iubit fiu al poporului și consoartei lui – marea academiciană (n.a. Elena Ceaușescu). Totuși, s-a aflat de la posturile străine pentru România care se puteau asculta – Vocea Americii și Europa Liberă – cam ce se întâmplă la Timișoara, ceea ce era o chestie destul de tensionată și de tristă.

Ce ați făcut în ziua de 21 decembrie?

În data de 21 decembrie, când au avut loc incidentele de la Hotel Continental, eu am plecat de acolo de unde domnul Rotta a făcut fotografiile, cu trei sau patru minute înainte de a începe împușcăturile. Eu am fost întâmplător acolo, dar știind de la radio ce s-a întâmplat la

Timișoara în zilele precedente i-am spus soției: „Dorina, vezi că acolo sunt militari, în spatele nostru intră convoaie militare în Piața Libertății (Piața Bisericii), să plecăm că aici se poate înrăutăți situația. Deci, pe românește spus, am întins-o cât am putut de repede și nu ajunsesem la sediul IREC-ului (vis-avis de unde a fost Banca Transilvania după 1990, n.a. – pe strada Memorandumului), că au și început împușcăturile care au continuat până am ajuns în parc. La ieșirea din parc, trecând peste podul de la Hotelul Napoca, am văzut trecând către Gară alte mașini militare venind din Florești, cu tineri militari înarmați. După aceea ne-am refugiat pe Strada Rosetti, la unchiul și la mama mea care aveau acolo o locuință. Frica a fost în oasele tuturor, fiindcă una este să faci pe eroul și alta e să fii la eveniment, la fața locului.

În seara zilei de 21decembrie, Ovidiu Guran a venit la mine pe Strada Rosetti și mi-a spus că va merge să vadă ce se mai întâmplă prin oraș. I-am spus „Ovidiule, tu poți să-ți permiți să te duci, tu încă nu ai familie și nu ai copii, dar eu cam știu din știrile care se vehiculau pe posturile străine ce s-a întâmplat la Timișoara, nu pot să risc să fiu împușcat din cauza participării la o asemenea manifestare". I-am oferit lui Ovidiu unul sau două filme diapozitive Fujichrome ca să poată face fotografii. Știu de la Ovidiu că s-a aventurat în centrul orașului și a cam trebuit să se arunce pe burtă în fața magazinului Sora, fiindcă gloanțele îi şuierau în jurul capului.

A fost un eveniment care a rezultat dintr-o tensiune socială și economică foarte adâncă și o dezamăgire în multe pături ale populației, între ceea ce afirma propaganda că suntem în perioada cea mai fantastică de dezvoltare a României sub conducerea celui mai iubit fiu al poporului și care era realitatea, de fapt. Realitatea era dură și mulți sufereau de frig, foame și lispa de orice perspectiva din cauza proiectelor grandomane inițiate la ordinul „iubitului conducător" și a măsurilor de austeritate aplicate tot de dânsul.

Ce ați făcut în data de 22 decembrie?

După ce în seara zilei de 21 decembrie și dimineața zilei următoare am auzit practic continuu zgomot de împușcături și chiar detonații mai serioase, către mijlocul zilei de 22 decembrie atmosfera se liniștise. Deci, Dorina și cu mine, ne-am luat „inima în dinți" și am luat-o către centrul orașului și am ajuns pe strada Karl-Marx, sau cum se numea pe vremea aceea, care ducea la sediul Miliției. Am asistat la un asalt al celor de pe stradă unde erau foarte mulți tineri, dar și două transportoare blindate,

așa-zise taburi, înarmate cu soldați care s-au postat în fața Miliției. Mai mult nu pot să vă spun. Sunt totuși 30 de ani. Am făcut atunci la repezeală câteva fotografii, una dintre ele chiar cățărându-mă pe unul dintre aceste tab-uri. Lumea a luat cu asalt Miliția, s-au aruncat hârtii pe geamuri. Era un mic haos organizat.

Aici ne-am întâlnit cu doamna Mariana Olt și cu F. Cherebețiu care era un asistent de-al nostru de la Facultatea de Fizică. De ei ne-am despărțit la scurtă vreme și ne-am îndreptat către Biserica Ortodoxă din Piața Teatrului și de acolo ne-am întors către strada principală care ducea la Hotelul Continental. La Prefectură era o adunare mare de cetățeni care aruncaseră și aprinseseră documente și hârtii din Prefectură, nu știu pentru ce. Eu țin minte că era multă lume. Se scandau diferite lozinci, dar nu mai pot să le citez în mod corect. În ziua aceea noi am fost puține ore pe drumuri și tot timpul în mișcare. Nu a fost nimic deosebit, violent și dramatic, care să se imprime în memorie. Era lume care protesta, lume care scanda, unii mai fluturau câte un steag cu stema sau fără stema Republicii Socialiste, dar mai mult nu țin minte. Cam același lucru s-a întâmplat la Primăria din centru. Cam acolo sunt locurile în care am făcut fotografii.

Ați fotografiat și o cutie poștală cu vechiul cod poștal al Clujului: 3400.

Da. Aceasta e cutia poștală care era pe peretele Librăriei Universității. Eu în mod intenționat am făcut fotografia deoarece știam, între timp, că în apropierea acelei cutii poștale a stat, în timpul evenimentelor din ziua precedentă, prietenul nostru de familie – Dl. Octavian Buracu cu fiica dânsului. Am făcut relația între codul poștal de atunci al Clujului și cele câteva lumânări și bucăți de pâine care au fost puse în locul în care cu o zi înainte și-au pierdut viața o serie de cetățeni.

Câte filme ați fotografiat?

Am avut doar un singur film în aparat și acesta s-a terminat când am ajuns pe la cutia poștală pe care am fotografiat-o. Cred că era un film Kodak Ektachrome.

Cu ce aparat ați fotografiat imaginile în data de 22 decembrie?

Fotografiile au fost făcute cu un aparat japonez Ricoh.

De ce ați luat aparatul de fotografiat la dumneavoastră în ziua respectivă?

Era firesc să îl iau, deși știam că ar putea reprezenta un risc dacă „cineva" va trece la „vânătoarea" celor care au imortalizat „anumite aspecte" pe peliculă Eu eram fotograf amator pasionat și era clar că trebuie să am aparatul pe care inițial l-am „pitit" sub jachetă. Pe vremea aceea nu existau telefoane mobile cu care să poți face mult mai ușor fotografii. Puteai să ai un aparat foarte simplu, o Smena sovietică din material plastic, sau puteai să ai un aparat mai pretențios.

Ce s-a întâmplat cu fotografiile realizate de dumneavostră atunci?

Din fotografiile pe care vi le-am trimis, una sau două au fost publicate în niște articole despre România pe care le-am scris aici, în Occident, și restul au stat în arhiva mea până le-ați „scuturat" dumneavostră și ați arătat interes pentru ele. Nu am avut dorința să le fac publice.

De ce nu le-ați făcut publice timp de 30 de ani?

În primul rând, noi am emigrat din România după evenimentele din decembrie 1989. Acesta este un motiv. Nu am reușit atunci, în 1992, să iau cu mine arhiva de diapozitive, dar am făcut-o la scurt timp după aceea, la una din reveniri în România, fiindcă totuși erau cam 30 de mii de diapozititve care trebuiau transportate. Al doilea aspect este faptul că nu am avut niciodată pornirea individuală de a mă produce cu ceea ce am creat. Este un anumit tip de rezervare. Iar acest subiect a fost un subiect mai deosebit, pentru că, din păcate, nu am putut să fac atâtea fotografii câte aș fi vrut să fac la momentul respectiv. Motivul principal pentru aceasta a fost teama ca în haosul ce-l bănuiam în oraș să nu fiu „luat hop" de cine știe ce „indivizi" care nu vor să se înregistreze mărturii a ceea ce se întampla în oraș. Știam de la Vocea Americii și Europa Liberă ce s-a întâmplat cu demonstranții și cei care au participat la Timișoara. Pe una din fotografiile pe care ați ales-o se vede o persoană cu un fulgarin pink, aceea este nevasta mea. Atunci am riscat acest lucru, dar cu inima foarte strânsă. Acesta este motivul pentru care aș fi putut realiza cu totul alte fotografii dacă aș fi acționat ca un fotograf profesionist sau cel puțin aș fi avut curajul, norocul (dar aș zice și nesăbuința) d-lui Rotta. Nu am considerat fotografiile ca fiind ceva deosebit. Pentru mine da, dar nu neapărat pentru a fi făcute publice.

Când a început pasiunea dumneavoastră pentru fotografie?

Chestia aceasta este foarte veche, pentru că tatăl meu a fost la rândul lui un pasionat fotograf amator. A fost și Președintele secției Transilvania a Asociației Artiștilor Fotografi din România mulți, mulți ani. Astfel, în familie era pasiunea pentru fotografie de la dânsul dar și mama mea a fost o talentată fotografă amatoare. Ca și copil la începutul anilor 60′ am primit deja un aparat foarte ieftin cu filme de 6x6 cu care am făcut imagini alb-negru ce le-am mărit în laboratorul pe care-l avea tata acasă. Dar între 1968 și 1972 la liceul Barițiu am făcut sport de semiperformanță, atletism. Din cauza antrenamentelor și a competițiilor nu am mai avut timp și de fotografie mai ales că tatăl meu se despărțise între timp de mine și de mama și și-a întemeiat o altă familie. Pasiunea fotografică am reluat-o în 1976, fiind invitat la „Fotoclubul Universitatea" de unii din colegii mei de la Facultatea de Fizică. Atmosfera și activitățile acestui Club, aflat sub conducerea domnului Mircea Albu, de pe atunci și până la desființarea clubului, cu puțini ani în urmă, m-a atras și impresionat deosebit. Deci am devenit un membru activ al acestui Club și așa sunt vreo 44 de ani de când pot să spun că am reluat și am fost și sunt activ în acest domeniu. Fotografia a fost și este în continuare o pasiune deosebită. Este o pasiune care are un puternic caracter creator dacă este făcută în sensul acesta.

Care erau provocările pasionaților de fotografie legate de procurarea materialelor fotosensibile și echipamentelor înainte de 1989?

Nu era simplu. Exista o bază bună de materiale mai ales alb-negru. Se producea și la AzoMureș un film românesc alb-negru pe baza unei licențe japoneze. Se zvonea că s-ar produce și o pelicula color dar eu nu am ajuns niciodată să „prind" una. Mai erau importuri de materiale argentice alb-negru din RDG, Ungaria, Cehoslovacia și chiar URSS. Iar cu puțin noroc eu personal mai primeam de la prietenii și rudele pe care le mai aveam în „străinătatea vestică" si filme Kodak sau Agfa. Dar asta foarte rar ce-i drept. Se găseau și chimicale pentru developarea filmelor Așa se putea face la nivel de fotografie argentică o relativ pretențioasă fotografie alb-negru. Mărirea negativelor alb-negru se putea face cu rezulatate bune pe hârtia foto de la Azo Mureș sau Foamapan din Cehoslovacia. „Specialiștii" în domeniu spuneau că rezulatate și mai bune se obțineau cu hârtiile alb-negru Forte din Ungaria (care erau foarte bine apreciate) sau cu hârtia ORWO din Republica Democrată Germană. Eu însă am fotografiat din 1976

aproape exclusiv pe material diapozitiv color. Aceasta pe de-o parte deoarece nu mai aveam laborator foto acasă, dar mai ales fiindcă mă fascina chestia cu culoarea. Aici, singura sursă erau filmele ORWOCHROM UT 18 din Republica Democrată Germană. Mai am și acuma în arhivă, după 40-45 de ani, multe diapozitive făcute pe acest material și sunt suprins de calitatea conservării imaginii și a cromaticii, în condițiile în care nu au fost arhivate în mod deosebit. Este remarcabil. Sunt totuși 45 de ani. Fiindcă „la oficial" developarea filmelor ORWOCHROM nu se făcea decât la București am învățat să developez singur aceste filme. Setul de chimicale DIACHROM necesar pentru aceasta se import din Ungaria și putea fi cumpărat din comerțul socialist de stat. Într-un asemenea set se puteau developa de la 6 până la 8 diafilme. Operația dura cam două ore și trebuia făcută foarte precis, pentru că la etapele de developări toleranța de temperatură era plus, minus 1 grad Celsius. Dacă treceai peste această toleranță se făceau deplasări de culori, se modifica cromatica filmului. Eu, lucrând într-un institut de cercetare, îmi amenajasem o mică platformă acolo. Aveam și toate termometrele și toate termostatele și după program, în timpul liber, developam și filme UT 18. Lucram în calitate de fizician cercetător la ceea ce pe atunci se numea Institutul de Tehnologie, Izotopică și Moleculară din cartierul Grigorescu, vizavi de Studioul Radio și de Televiziune, care și astăzi se numește Institutul Național de Cercetare si Dezvoltare de Tehnologie, Izotopică și Moleculară.

De-a lungul timpului, ce rol a avut pasiunea pentru fotografie în viața dumneavoastră?

A avut un rol foarte mare, foarte important, în special din punctul de vedere a stabilirii unui număr foarte mare de contacte umane care au rămas vii peste ani. După 1990, cu unii din prietenii făcuti prin activitatea mea de la Clubul „Universitatea", am avut șansa să vizitez ca și fotograf „meleaguri îndepărtate" (Madagascar, Africa de Sud, Chile, Patagonia, Insula Paștelui, Turcia, China, etc) la care nici nu visasem să ajung vreodată în „glorioasa" perioadă anterioară din istoria României. Ați fost și dumneavostră la întâlnirea noastră din octombrie (2019) de la Cluj si v-ați întâlnit cu acești prieteni ai mei. Prin fotografie și împărtășind această pasiune cu un număr de oameni pe care i-am cunoscut... viața mea s-a îmbogățit foarte mult.

Care este povestea glonţului din fotografia dumneavoastră?

Acel glonț e un glonț care a fost operat de unchiul meu, domnul profesor Bologa, în noaptea de 21 decembrie, din omoplatul unui rănit din fața Hotelului Continental. Unchiul nostru era consemnat la spital să opereze eventualii răniți, fiindcă era chirurgul șef al Spitalului CFR. A fost un glonț ricoșat care a penetrat cu relativ puțină energie în spatele rănitului smulgând din omoplat câteva așchii de os care se văd în interiorul glonțului (norocul rănitului!). D-l Bologa a venit a doua zi, în 22 decembrie, acasă și ne-a adus acest glonț pe care repede-repede eu l-am fotografiat. Ce noroc! În următoarea zi, în 23 decembrie, s-au prezentat la d-l Bologa doi ofițeri de la Armată care i-au cerut să predea glonțul fiindcă este „obiect doveditor”. Ce o fi facut cu el nu știm, dar așa glonțul nu a rămas în posesia unchiului meu. Din păcate, nu am numele tânărului rănit. Știu însă că a supraviețuit evenimentului.

22 decembrie 1989,
sediul Miliției de pe strada Karl Marx
(în prezent strada Decebal)

22 decembrie 1989,
fostul Bulevard Petru Groza
(în prezent Bulevardul Eroilor)

Eugen Moritz
„Societatea nu mai poate fi concepută fără imagine de tip fotografic”

Eugen Moritz este profesor universitar doctor la Universitatea de Artă şi Design din Cluj-Napoca. În decembrie 1989, era profesor stagiar la Călărași. Era acasă în vacanţa de iarnă şi atunci a fotografiat evenimentele din Cluj-Napoca. În anul 1991, alături alţi profesori, înfiinţează primul departament de învățământ universitar de fotografie, video, procesarea computerizată a imaginii din România în cadrul U.A.D. Cluj-Napoca. Este membru titular al Uniunii Artiștilor Plastici, România, Filiala Cluj-Napoca. În 1998, Eugen Moritz a fost premiat în America: First Prize, „Great 1998 Picture Contest" (Glamour Category), numărul din ianuarie al revistei Popular Photography, New York.

În comunism asculta Radio Europa Liberă, în special emisiunea de muzică rock, occidentală, „By Request". Despre comunism nu are doar păreri negative, dar nu este un nostalgic. Din blocul în care locuia, de la etajul opt, a fotografiat construcţia cartierului Mănăștur, cel mai mare cartier al Clujului. „A fost făcut în patru ani și e plin de blocuri". În anii optzeci a refuzat repartiţia a trei apartamente „atunci primeai o cheie de la un apartament dacă te angajai la o fabrică în două, trei luni. Eu personal am renunțat la trei apartamente fiindcă urma să merg în armată, iar după aceea am mers la facultate". „Nu sunt un nostalgic, însă nu pot să nu constat că, astăzi, acești tineri care vor să își întemeieze o familie nu au o casă în care să trăiască sau să-și crească copiii."

Despre evoluţia fotografiei în ultimii treizeci de ani spune că „era și o epocă în care fotografia avea o altă fascinație decât cea pe care o are pentru tineretul de astăzi. Mai ales că în vremurile de azi societatea nu mai poate fi concepută fără imagine de tip fotografic sau imagine înregistrată printr-un sistem electro-mecano-digital".

Împreună cu Eugen Moritz şi cu alţi fotografi am documentat vizual toate minorităţile din România, în cadrul proiectului AlterImage. Echipa condusă de Eugen Moritz a fotografiat zona Banatului, unde subiectele noastre au fost grupurile etnice formate din sârbi, romi, croaţi, slovaci şi cehi. A fost unul dintre cele mai mari şi de succes proiecte fotografice despre minorităţile naţionale din România. Despre noaptea de 21 decembrie îşi aduce aminte că „se trăsese". „Toată noaptea s-a tras cu arma. Pe caldarâm erau bucăți de calotă craniană și creier, urme ale gloanțelor. În pereții clădirilor din apropiere, chiar am și într-una din fotografii o imagine cu o gaură făcută de un glonț la fosta librărie Cartea Rusă „(n.a. în prezent librăria Universității).

A fost foarte impresionat de imaginea rugăciunii colective de pe treptele Catedralei Ortodoxe care s-a desfăşurat în comunism. Ceauşescu încă era la putere. „Încă nu ajunsese doamna Cornea, ieșise doar preotul Pintea de atunci. Dânsul era la Biserică și lumea care se adunase în față la Operă l-a văzut că a ieșit pe scări. A ridicat crucea. Impactul a fost fantastic! Eu nu am fost pe fază să fotografiez, nu era în zona de claritate. Dacă făceam acea fotografie era excepțional din punct de vedere al mesajului. A ridicat crucea. Lumea care l-a văzut de la Operă a venit și s-au adunat. Părintele Pintea a spus o rugăciune până a venit doamna Doina Cornea. Au scos difuzoarele și amplificatorul din Catedrală. Mitingul a continuat cu discursurile și cu ceea ce se spunea la microfon. Se auzea foarte bine în Piață chit că Ceaușescu nu fugise".

Care era atmosfera acelor zile din Decembrie 1989?

Eram ca toți adolescenții. Eu nu ascultam Europa Liberă din motivații de ordin politic sau de altă factură. E greu de crezut, însă oamenii de atunci aveau viitorul foarte bine trasat. Nu își închipuiau că la un moment dat se poate întâmpla ceva care să răstoarne un sistem social, nu neapărat comunist, ci o societate multilateral dezvoltată care tindea spre o formă ideală de comunism. Nouă ni se spunea că până o să ajungem în comunism lucrurile vor fi așezate un pic altfel. Nu m-a interesat partea politică. Într-adevăr, în casa noastră, aveam un Radio VEF ca majoritatea românilor sau a clujenilor sau a celor pe care îi știam eu (n.a. - Radio VEF era un radio cu tranzistori, portabil, fabricat în URSS, era cumpărat din Ungaria și adus în România). Radio-ul VEF era un radio rusesc care recepționa foarte bine undele scurte și puteai să asculți Europa Liberă și Vocea Americii destul de confortabil. Sincer să fiu, acolo unde am stat eu în cartierul Grigorescu,

unde am copilărit, pe malul Someșului, adeseori se auzea Europa Liberă printre oamenii care stăteau la plajă. Nu era chiar așa o teamă. Unii zic că erau doar provocatori aceia. Duminica, care era zi liberă pentru noi, mai luam radio-ul acela și cu prietenii mei de cartier și de bloc mergeam pe malul Someșului la pescuit și puneam Europa Liberă, dar nu pentru aspecte politice. Era o emisiune care ne fascina pe noi și care mi-a marcat toată adolescența. Se numea „By Request" (n.a emisiunea era difuzată duminica de la ora 13) și era o emisiune de muzică rock, occidentală. În timpul săptămânii, în fiecare zi, mai era şi emisiunea „Metronom". Erau emisiuni pe care le ascultam fiind fascinați de ritmurile muzicii, în general americane. Pe lângă aceste audiții muzicale, într-adevăr mai apăreau și niște știri din lumea occidentală sau cum îi spuneam noi: „lumea liberă". În ultimii ani am constatat că libertatea aceea pentru mine are alte conotații astăzi. Atunci nu o înțelegeam, dar nici nu mă interesa. La Radio Europa Liberă am ascultat toate trupele mari care au rămas în istoria muzicii și pe care le văd și acum pe Youtube. Chiar mă bucur adeseori și mă uit la concerte, clipuri vechi din anii aceia, ca să văd și cum arătau acei oameni pe care îi idolatrizam în acel moment. Eu oricum nu am scăpat de fascinația muzicii contemporane.

Din punct de vedere politic mai auzeam la Europa Liberă povești legate de Paul Goma și Doina Cornea, însă pentru mine atunci nu reprezentau mare lucru. Tot aici am ascultat „Ferma Animalelor", teatru radiofonic, s-a difuzat în mai multe episoade. Era un fel de scenariu, un teatru radiofonic pe care îl dădeau, nu mai știu dacă săptămânal sau zilnic, dar, oricum, au fost multe episoade și comentarii ulterioare care vorbeau despre anumite tipuri comportamentale din punct de vedere social și anumite strategii bazate pe un sistem în care societatea e stratificată, lucruri ce există și astăzi. Nu s-a schimbat nimic până la urmă. Eu personal nu aveam niciun altfel de gând. Nu eram un tip recalcitrant sau antisistem. Nu. Era sistemul în care ne-am născut și eram convinși și că vom muri în el. Suprinzător, față de cum crede lumea de astăzi despre ceea ce se întâmpla atunci, erau unele părți bune și, evident, și părți rele. Însă, astăzi, sunt alte părți bune și au rămas altele rele. Acum mi se pare o utopie societatea de azi. Atunci primeai o cheie de apartament dacă te angajai la o fabrică în două, trei luni. Eu personal am renunțat la trei apartamente fiindcă urma să merg în armată, iar după aceea am mers la facultate. De fiecare dată au venit să îmi

dea câte un apartament de două camere sau garsonieră. Ultimul apartament la care am renunțat, era în anii nouăzeci după Revoluție, e cel pe care l-am primit la locul de stagiatură în Călărași unde am stat aproape doi ani ca și cadru didactic la liceu în urma repartiției după terminarea facultății. Nu sunt un nostalgic, însă nu pot să nu constat că, astăzi, acești tineri care vor să își întemeieze o familie nu au o casă în care să trăiască sau să-și crească copiii. De exemplu, cartierul Mănăștur, care e cel mai mare cartier al Clujului (eu am locuit în cartierul Grigorescu și în blocul acela de la etajul opt am făcut fotografii, pas cu pas, la modul cum s-a transformat ceea ce se vedea peste Someș, respectiv Mănăștur), a fost făcut în patru ani și e plin de blocuri. Pentru mulți clujeni e singura lor avere (a avea un apartament). Nu intenționez să fac un elogiu al comunismului în niciun caz. Revolta populară a venit din interiorul fiecărui cetățean care voia ca sistemul să se schimbe. Ceea ce este, însă, dezamăgitor e că au trecut treizeci de ani și nu am înțeles democrația. Ce este democrația până la urmă? Pentru că funcționăm după niște legi care sunt de-a dreptul sălbatice astăzi. După anii nouăzeci am mers și eu Occident și vorbind cu oamenii de acolo i-am întrebat cum e cu democrația, iar ei mi-au răspuns: „care democrație?”. Mi se pare că orice sistem e utopic. Viața pe care o trăim astăzi are alte repere decât cele pe care ni le doream și speram. Am aflat de la televizor că în treizeci de ani de la Revoluție s-au făcut doar trei kilometri de cale ferată (n.a. calea ferată aeroportul Otopeni – Gara de Nord, din totalul de 18,9 km, doar 3 km sunt constructie nouă) sau că s-a făcut o stație, două de metrou. Astea sunt cele mai mari succese până la urmă. Nu vreau să par comunist, dar să ne închipuim cum ar fi arătat Bucureștiul dacă în anii optzeci nu se făcea metroul. Eu cred că ar fi fost un oraș mort, sufocat. Asta e realitatea cruntă de acum. Și începi să te gândești dacă oamenii aceia care au murit în stradă și care au sperat într-o poveste, cu siguranță nu și-au închipuit-o că va fi așa.

Nu cred că Ceaușescu era problema, ci pur și simplu sistemul. Acum suntem undeva în bătaia vântului, între americani și ruși. Dacă aș putea să suprapun cele două sisteme și să privesc doar aspectele bune, atunci ar fi o utopie, o societate corectă, echilibrată. Trebuie să ne adaptăm situației pentru că nu avem încotro.

Cum ați realizat fotografiile din decembrie 1989?

Pornisem noaptea din Mănăștur, atunci locuiam în Mănăștur. Venisem pe jos, ca norocul că nu am urmat același circuit ca și cei care porniseră din Mănăștur și s-au oprit la Fabrica de Bere unde s-a tras puternic. Eu o luasem prin cartierul Grigorescu crezând că aceia din grupul respectiv au făcut un circuit. Porniseră din Mănăștur, mă gândeam că se întorc prin Grigorescu, și am ajuns prin Grigorescu în centru. Era dimineață. Nu am putut să fac fotografii pentru că încă mai era întuneric. Fiindcă pe vremea aceea se lucra pe peliculă fotosensibilă, aveam câteva filme late la mine și un aparat Seagull, iar măsurarea luminii trebuia făcută cu un exponometru. Aveam un exponometru, am măsurat-o, dar lumina s-a schimbat de la o oră la alta și era și ceață, se lăsase un pic de ceață. Era lumea adunată în jurul statuii lui Matei Corvin, dar nu știau ce vor să facă. Adică se tot învârteau pe-acolo, în jurul Bisericii. Nu erau chiar așa de mulți oameni, însă erau urme ale, nu știu, crimelor făcute atunci.

Se trăsese, toată noaptea s-a tras cu arma. Pe caldarâm erau bucăți de calota craniană și creier, urme ale gloanțelor în pereții clădirilor din apropiere. Chiar am și într-una din fotografii o imagine cu o gaură făcută de un glonț la fosta librărie Cartea Rusă, cred că și acuma tot librăria Universității îi zice. La un moment dat au spart geamul, au scos cărțile cu Ceaușescu sau alte cărți omagiale, le-au dat foc. În vitrină era cartea aceea groasă, Omagiu, cred că așa îi și spunea, *Omagiul lui Ceaușescu*.

Am fotografit mulţimea din faţa Catedralei Ortodoxe. Ciudățenia era că făcând fotografiile de sus nu mi s-a părut că era așa de multă lume (n.a. – Imaginile au fost realizate de la etajul doi al clădirii Seminarului Teologic). Deci, ulterior, toți au deveni revoluționari. Dar atunci erau câteva persoane, nu am cum să estimez... poate erau în jur de o mie de oameni, dar nu mai mulți. Pentru un Cluj de dimensiunile acestea mi se părea puțin, dar e și normal că lumea era speriată, lumea se temea că încă nu se știa ce se va întâmpla.

Era un risc să ai aparatul de fotografiat asupra ta în acele zile?

Au fost situații în care unii m-au întrebat de ce fac fotografii crezând că eu sunt cel care e informator sau securist sau de ce îi fotografiez. Şi mie îmi era frică de ei pentru că nu știam care din ei sunt securiști. La un moment dat, unul a vrut să mă tragă mai de o parte ca să îmi spună ceva la ureche și nu am vrut să mă apropii de el și el la un moment dat zice „Domnule, nu

sunt ceea ce crezi tu! Vreau să îți dau numărul de telefon să îmi trimiți și mie fotografia pe care ai făcut-o acum”, el aparând în fotografie. Nu l-am mai întâlnit, nu i-am mai trimis fotografia, nu am luat nici numărul lui de telefon. Deci, mie îmi era frică de el și lui de mine.

Eu ţineam aparatul în geantă. Deci, mi-am lasat geanta întredeschisă și întorceam un pic geanta şi fotografiam ca să nu mă mai vadă lumea cu aparatul și să nu se mai lege de mine.

Fotografiile erau documente că ai ieșit în stradă, Ceaușescu încă nu fugise cu elicopterul, iar lucrurile puteau să ia o întorsătură nefavorabilă pentru cei fotografiați.

De ce ați luat aparatul de fotografiat în acele momente?

Pentru că sunt fotograf, mi-am luat unealta. O aveam la mine. Deci, sincer să fiu, nu era ceva premeditat, ci pur și simplu aveam la mine aparatul și am luat cele șase filme, singurele pe care le-am avut. Erau niște filme făcute de ceva firmă maghiară, ba nu, cehoslovacă, era cehoslovacă.

Cum ați fotografiat?

Aveam un aparat pe film lat Seagull. Pentru vizarea subiectului nu trebuia să duci aparatul la ochi. Mi-a convenit pentru că puteam să fotografiez din geantă. Țineam aparatul și încadram de la nivelul șoldului. Era interesant cum te uiți în jos și cum stânga este dreapta în vizor. Faptul că în imagine stânga devine dreapta, îți permite o detașare de realitate și ești mai critic din punct de vedere compozițional mai ales că poți să compari realitatea și imediat apar problemele de ordin compozițional. Pentru fotografia pe filmul lat este mare diferență între crop și full frame.

Ce ați fotografiat și unde ați fotografiat?

Primele fotografii pe care le-am făcut, când începuse să se lumineze suficient ca să pot să și fotografiez, au fost în Piața Libertății (n.a. – actuala Piața Unirii). Lumea se adunase acolo. Atunci nu erau așa de mulți oameni, se vede şi după numărul de lumânări care sunt foarte puţine. Au venit mai mulți oameni pe la ora opt, nouă, nu mai știu exact orele sau care este desfășurarea orară, fiindcă nu mă uitam la ceas. Însă pe aceste bucăți de hârtie dintr-una din fotografii sunt bucăți de craniu. Am găsit și fragmente de calotă craniană. Ceea ce se vede într-o fotografie este chiar craniu. Lumea aprinsese primele lumânări în memoria celor care au fost uciși în seara de dinainte. Nu știu cum au decurs evenimentele din noaptea de 21

decembrie, dar erau toți tăcuți, nu se scanda nimic. Parcă era așa, un fel de tunel. Parcă eram prin tunel. Nu se auzea nimic, lumea era tăcută. Stăteau. Se uitau. Nu știau ce să facă, încă nu era așa de multă lume. Dimineața, asta e undeva pe la ora şase, şapte, nu mai știu pentru că era iarnă și se lumina destul de târziu. Am revenit în acest loc pe la ora zece. Au tot venit oameni, au pus lumânări, crenguțe. În fine, a devenit așa, un fel de loc în care nu se mai vedeau bucățile de craniu, erau doar lumânări în memoria celor uciși acolo. Aici am fotografiat imagini cu un copil care este alăturat unor lozinci scrise cu cretă „Nu mai vrem comunism niciodată!". Din păcate sharful, claritatea imaginii, nu am pus-o și pe căciulă. Acesta este un copil care avea scris pe șapca lui *sky*, adică cerul.

Lângă Catedrala Ortodoxă am făcut fotografii cu muncitorii care veneau de pe platformele industriale ale Clujului. Într-o fotografie am surprins momentul în care au început să vină muncitorii de la fabrică. Fotografia este tot așa, din geantă, să nu mă vadă ei. De aceea nu e foarte clară, dar se vede stema. Încă exista pe drapel. Ce m-a amuzat e că acei oameni care veniseră de la uzine, după ce s-au întâlnit cele două schimburi, schimbul de noapte cu schimbul de dimineață, și au venit de la fabrici, am înțeles că de la cele din spatele Gării (Tehnofrig, Armătura şi 16 Februarie) au adus și lozinci cu Republica Socialistă Română. Deci, nu erau lozinci omagiale, gen, *Să ne trăiești Ceaușescu!* Erau cele cu *Trăiască Republica Socialistă România!* Deci, au adus lozincile pe care le-au găsit ei de la fondul de protocol sau de reclamă, cele de la 23 August. Iar unul își adusese un prapor. Ciudat! Pe drapele încă nu apăruse gaura aceea ca simbol al Revoluției. După aceea, undeva cred că după ce a fugit Ceaușescu, au început să decupeze stema Republicii Socialiste România din drapelul tricolor și rămăsese acea gaură care a devenit la un moment dat și simbolul revoluționar. A trecut ceva timp de atunci... treizeci de ani.

După ce am plecat din Piață, undeva în apropiere de locul unde atunci a fost monumentul lupoaica, Lupa Capitolină (n.a. – acum este Monumentul Memorandiștilor), am o fotografie în care un bărbat se întoarce să se uite către mine. Este cel care a venit să mă întrebe de ce îi fotografiez și cine sunt și de ce fac fotografii. M-a văzut că am fotografiat. Scosesem aparatul din geantă și îl ridicasem deasupra capului să iau un cadru în plonjeu. Nu știa că, de fapt, eram de aceeași parte.

Primăria (Fostul sediu al Consiliului Municipiului) își închisese porțile. Lumea stătea acolo, voia cumva să vadă ce se întâmplă... Acolo am realizat mai multe imagini. Una foarte interesantă este cea în care este atârnată o cămașă plină de sânge. Păcat că fotografiile sunt în alb-negru. Ultima fotografie am făcut-o din spatele Hotelului Victoria (n.a. – era numit şi Hotelul Partidului pentru că era în apropierea sediului Comitetului Judeţean de Partid), unde nu aveai acces în curtea din spate. Era un gard și era păzit de soldați, de Armata Română de atunci. După aceea au venit în față, dar mi s-au terminat filmele, nu mai am imagini de acolo. Au venit soldați cu tab-uri și le-au flancat în stânga și în dreapta Hotelului Victoria. Dar deja Ceaușescu fugise cu elicopterul.

Dacă ar fi să alegeți o singură imagine dintre toate cele realizate, care ar fi aceea?

Este imaginea realizată din clădirea Seminarului Teologic. Am urcat la etajul doi și de aici am fotografiat mulțimea din fața Catedralei Ortodoxe. Încă nu ajunsese doamna Cornea, ieșise doar preotul Pintea de atunci. Dânsul era la Biserică și lumea care se adunase în față la Operă l-a văzut că a ieșit pe scări. A ridicat crucea. Impactul a fost fantastic. Eu nu am fost pe fază să fotografiez, nu era în zona de claritate. Dacă făceam acea fotografie era excepțional din punct de vedere al mesajului. A ridicat crucea. Lumea care l-a văzut de la Operă a venit și s-au adunat. Părintele Pintea a spus o rugăciune până a venit doamna Doina Cornea. Au scos difuzoarele și amplificatorul din Catedrală. Mitingul a continuat cu discursurile și cu ceea ce se spunea la microfon. Se auzea foarte bine în Piață chit că Ceaușescu nu fugise. Deci, din punctul meu de vedere, Părintele Pintea a făcut un gest de mare curaj, a fost curajos să facă așa ceva – să iasă în față.

Cum și când a început pasiunea dumneavoastră pentru fotografie?

Atunci nu intenționam să fac fotografie de tip artistic, ci să fac pur și simplu fotografie. Poate se leagă mai mult de intrinsec, ce nu poate fi analizat în cuvinte. Pur și simplu mă fascina că puteai din lumea reală să înregistrezi pe o suprafață bidimensională, argentică, experiențele de peste zi din viața fiecăruia dintre noi. Era și o epocă în care fotografia avea o altă fascinație decât cea pe care o are pentru tineretul de astăzi. Mai ales că, în vremurile de azi, societatea nu mai poate fi concepută fără imagine de tip fotografic sau imagine înregistrată printr-un sistem electro-mecano-digital. După care am devenit student la Arte Plastice.

Misiunea sau intenția mea era de a deveni un pictor, însă viața uite că te aduce și pe alte teritorii. Foloseam aparatul de fotografiat ca modalitate de a schița sau de a pregăti materialele în vederea picturii, nu neapărat cu o finalitate de tip artistic. Între timp, am constatat că aparatul de fotografiat poate fi o alternativă artistică și la fel de profundă ca și pictura în care cred și acum. Pot să spun că tot ce fac în pictură are pe undeva, într-o formă sau alta, o legătură cu fotografia, chiar și la nivel de experiență, amintire și documentare prin metode fotografice.

Care a fost primul aparat de fotografiat?

Primul meu aparat a fost un Smena 8m luat din banii mei de buzunar pe care mi-i dădeau părinții. Eram în clasa a VIII-a atunci. Am lucrat cu acest Smena mult timp, până am terminat liceul. Și acum îmi aduc aminte prețul – a costat 375 de lei. Nu știam ce am de făcut și cum trebuie developat un film. Primul meu aparat de mărit a fost un dia proiector cu care proiectam diapozitivele și lumina fiind prea puternică, evident că totul era înnegrit. Apucam să văd în timpul developării câteva secunde imaginea și era suficient ca să mă fascineze acel moment. După aceea, am început să-mi cumpăr niște cărți de la Anticariat. Erau manuale de fotografie clasice, care erau de fapt traduceri din manuale sovietice. Am început să învăț și să citesc cu atenție ce am de făcut. Asta se întâmplase cu puțin timp înainte de a deveni student, în 1984, când până la urmă am ajuns să îmi cumpăr un Zenit E cu obiectiv Helios cu care am lucrat aproape toată studenția. După aceea mi-am luat un aparat Praktica.

Cum vedeți fotografiile pe care le-ați realizat la Revoluție după treizeci de ani?

Acele imagini le-am văzut după douăzeci de ani când le-am pus pe hârtie. Într-un alt interviu pe care l-am acordat, am fost întrebat de ce au stat douăzeci de ani în sertar. Au stat atât de mult timp în sertar fiindcă după ce le-am făcut am plecat la Călărași, fiind acolo stagiar și revenind înapoi în Cluj am constatat că lucrurile nu merg în direcția bună. Revoluționarii se certau între ei, apăruseră partide politice criptocomuniste sau care continuau trendul comunist, lumea se certa în stradă, avusese loc scandalul de la Târgu Mureș, unde au murit doi oameni și se reînființase Securitatea. Sincer să fiu, douăzeci de ani nu m-am uitat la ele. După douăzeci de ani m-am gândit să le pun pe hârtie și să le fac publice pentru că în sertarul meu nu își mai au rostul, lucru pe care l-am și declarat atunci

când le-am postat. Au fost preluate cu foarte multă rapiditate de entități de pe internet care le-au distribuit. Apăruseră în ziare, în publicații. În al doilea an de când le-am postat dispăruseră de pe internet. Le-am redistribuit și am cerut să fie distribuite de prietenii mei ca să rămână totuși în memoria internetului ca să nu dispară. Eu douăzeci de ani nu m-am uitat la ele, doar la nivel de negativ. Fiind filme late, pe un format de 6x6 cm, puteam să le văd sau să îmi închipui ce e acolo. Acum, după treizeci de ani, le văd ca un capitol din viață, o părticică, câteva ore trăite într-un moment de mare speranță care ulterior au dus la a mă retrage în cochilia mea și am lăsat lucrurile să treacă pe lângă mine după niște reguli pe care eu nu le înțelegeam atunci. M-am ocupat mai degrabă de viața mea personală, în sensul în care am devenit cadru didactic universitar și au început să mă preocupe părțile artistice.

Nu am avut veleități de mare revoluționar. Am fost mai degrabă un spectator. Acesta este unul dintre motivele pentru care nu am intrat în niciun partid, nicio mișcare.

Mă așteptam la un moment dat ca măcar acele asociații ale revoluționarilor sau victimelor comunismului să mă sune și să-mi spună că vor fotografiile să le folosească. Dar nu m-a sunat nimeni. Erau mărturii. Cele mai notabile cereri din acest punct de vedere au fost de la câteva reviste locale sau online sau Muzeul de Istorie. Au mai fost cereri și de la Timișoara pentru dreptul de a folosi fotografiile, dar asta mai recent, anul trecut. Mai ales de la asociațiile care au ca misiune un fel de reactualizare a conștiinței colective revoluționare de atunci, nici vorbă de vreo cerere. Puteam probabil cu aceste fotografii să îmi fac un carnet pentru statutul de participant la Revoluție și să am o îndemnizație. Puteam să dovesc că am fost în stradă, dar nu m-am dus fiindcă nici măcar nu le-am mărit, transpus pe hârtie. Transpuneai de pe negativ pe un format mai mare, pe hârtie fotosensibilă imaginea. Nu m-am dus să cer niciun beneficiu pentru că am participat la Revoluție, așa că am rămas un simplu om.

Ce înseamnă fotografia pentru dumneavoastră?

În cazul de față sunt doar mărturii și mărturisiri, cum zice un bun prieten de-al meu, dar, în general, fotografia pentru mine este o unealtă de creație, eu fiind acum în continuare artist plastician care se folosește de fotografie și în arta pe care o face. Pictură, grafică. Am făcut o perioadă și

fotografie publicitară. Deci, m-am mai folosit de fotografie fiindcă era una din marile mele pasiuni chiar de când eram încă student.

22 decembrie 1989,
Piața Victoriei
(în prezent Piață Avram Iancu)

22 decembrie 1989,
Piața Libertății
(în prezent Piața Unirii)

George Mureşan

„Oameni care erau în stare să îşi dea viaţa pentru ţară”

George Mureşan era student la Institutul de Arte Plastice Ion Andreescu, Secţia Design Industrial. După facultate, a muncit în cadrul unei fundaţii cu scop umanitar, în domeniul medical. Acum el are acasă un mic studio unde realizează fotografii de produs pentru mai multe firme. În data de 21 decembrie 1989, vindea felicitări de Crăciun în sensul giratoriu din cartierul Mărăşti. Era un mod prin care atunci studenţii, în special cei de la Arte, îşi făceau niște venituri. Pe strada Fabricii, cea care face legătura între fabricile din zona industrială şi cartierul Mărăşti au început să vină muncitori cu fețe îndârjite care se îndreptau spre zona centrală. Cam în acelaşi timp a început să vină dinspre Someșeni o coloană TAB-uri ale armatei (n. a. – Transportor Amfibiu Blindat). George Mureşan a văzut că se va întâmpla ceva „că-i lată” şi a strâns repede lucrurile și a plecat să-şi aducă de acasă aparatul de fotografiat – simţea că vor avea loc evenimente istorice, unice. Era în drum spre blocul unde locuia Între Lacuri – și atunci a auzit prima serie de împuşcături. Armata a deschis focul în Piaţa Libertăţii. Era aproximativ ora 15:40. După ce s-a despărțit de soția lui, care și-a dat acordul cu lacrimi în ochi, ca și cum ar fi fost poate ultima îmbrățișare, s-a grăbit să ajungă cât mai repede să documenteze fotografic ceea ce s-a întâmplat. A venit spre centrul oraşului cu troleul. La magazinul Sora circulaţia era blocată. Până acolo se întindea coada de troleibuze dinspre Mănăștur. Aparatul foto îl ascunsese sub haină. Ţara era în stare de război. Armata, Miliţia, Securitatea, toate forţele de represiune erau sub indicativul de luptă Radu cel Frumos. Şi-a reglat diafragma şi timpul de expunere în funcţie de lumina care era atunci. În câteva minute a ajuns în Piaţa Libertăţii înspre intersecția cu str. Matei Corvin. A văzut un chioşc de metal care se folosea pentru vânzarea ziarelor. Ca fotograf ştia că este vulnerabil în comparaţie cu ceilalţi din Piaţă pentru faptul că avea un aparat cu care fotografia evenimentul și oamenii. De asemenea, în momentul în care vizualiza subiectul, atenţia lui era concentrată asupra a ceea ce trebuie să încadreze, nu prea putea fi atent la ceea ce se întâmplă lângă el. Chioşcul de metal era locul protejat de unde George credea că

va avea şansa să fotografieze. La prima rafală de gloanţe de când am venit „m-am aplecat jos aici, dar nu am văzut exact ce se întâmpla. Nu mi-am dat seama că trag în aer decât atunci când am văzut că nu cade nimeni mort la pământ. Oamenii s-au aruncat pe jos, cei mai mulți au fugit după colț, așa ca un râu de oameni care s-au ascuns după colț, aici. A fost o emoție și o frică. Vă dați seama când au răpăit câteva zeci de pistoale mitraliere… A fost copleșitor! Se auzea foarte tare. Se întuneca deja. După aceea, s-a întâmplat că o persoană a fost împușcată în picior, un băiat un tânăr. Era liniște. Striga de durere". Pentru că avea aparatul foto în mână şi pentru că avea barbă era să fie linşat de mulţime de două ori. Prima dată mulţimea a crezut că este securist, a doua oară lumea l-a confundat cu un terorist pentru că avea barbă. La treizeci de ani de la Revoluţie George Mureşan crede că a fost un semn de Sus – „Mi s-a părut un semn de Sus faptul că în ziua în care s-a născut Mântuitorul a murit dictatorul. A fost ceva deosebit, ca un semn a fost pentru mine, nu ştiu câţi au realizat acest lucru!"

Care a fost atmosfera zilei de 21 decembrie?

O atmosferă grea, ce să spun... Eram în Piața Mărăști, în sensul giratoriu, vindeam felicitări. Eram student în anul patru, în ultimul an,[6] aveam nevoie de bani. Mi-am făcut felicitări, se apropia Sărbătoarea Crăciunului. Și la un moment dat au apărut TAB-urile, spre după-amiază, mai multe TAB-uri, armata. Am văzut bărbați venind din zona industrială, cu figuri întunecate, hotărâți, mergeau înspre centru în grupuri și mi-am zis că-i lată și am simțit dorința să fotografiez evenimentul acesta. Adică mi-am dat seama că e ceva unic, ceva istoric. M-am dus spre casă, am prins un troleibuz, și pe drum, de la stația de troleu până în cartierul Între Lacuri, jos, lângă lac, am auzit împușcăturile, prima tură de împușcături de la Librăria Universității.

Unde vă aflați în momentul în care ați auzit primele împuşcături?

Eram chiar unde-i fabrica aceasta nouă, Fujikura, atunci era un loc viran. Am fost acasă, mi-am luat aparatul și mi-am luat rămas bun și de la nevastă. Interesant că m-a înțeles, deci, nu m-a oprit să vin și abia ieri (decembrie 2019) mi-am dat seama că e patrioată! Că mi-a zis să-i cumpăr

[6] Înaintea implementării Procesului Bologna în sistemul universitar, studiile de licenţă erau organizate pe parcursul a patru ani. (n.a.)

un steag, steagul României, să-l pună pe balcon! Am venit cu troleul spre centru. S-a oprit la magazinul Sora. Era o coada de trolee, nu mai circulau, și am ascuns aparatul, l-am reglat așa ca să pot fotografia pe lumina care era și mi l-am ascuns sub haină și am venit pe jos până în faţă la fostul Anticariat (în actuala Piața Unirii). Aici, am văzut că s-au adunat oameni să vadă ce se întâmplă, ce să facă. Armata baricada drumul. Era o tarabă, un chioșc de metal la care se vindeau mai demult ziare și mi s-a părut bună ca să mă ascund dupa ea pentru fotografiat. Atunci când fotografiezi nu vezi ce se întâmplă și ești expus; Și atunci când s-a tras m-am aplecat jos aici, dar nu am văzut exact ce se întâmpla. Nu mi-am dat seama că trag în aer decât atunci când am văzut că nu cade nimeni mort la pământ. Oamenii s-au aruncat pe jos, cei mai mulți au fugit după colț așa ca un râu de oameni care s-au ascuns după colț aici. A fost o emoție și o frică. Vă dați seama când au răpăit câteva zeci de pistoale mitralieră... A fost copleșitor! Se auzea tare. Era seară. După aceea s-a întâmplat că o persoană a fost împușcată în picior, un băiat, un tânăr. Era liniște. Striga de durere. Nu-mi dau seama cum, unii ziceau că s-a tras de undeva de sus, din Biserică (Sf. Mihail), de ceva securist. Altul zicea că s-a tras de la geamuri. Poate a fost un glonț rătăcit Nici astăzi nu am aflat. Era îngrozitor. Aici au stat la poză băieții, s-au conformat, le mulțumesc pe calea aceasta. Au dat dovadă de curaj și de omenie.

Toată lumea era frustrată de ce se întâmpla. Băieți serioși, băieți frumoși, curajoși care au venit să vadă ce se poate face ca să schimbe ceva, să se întâmple ceva. Am profitat de moment şi m-am deplasat spre intersecția cu strada 30 Decembrie (actuala strada Memorandumului) și am făcut câteva poze și la salvare când i-a dus pe răniți.

După aceea, băieţii au luat taraba metalică și au dus-o în mijlocul străzii. Unul sau doi s-au suit pe ea și au grăit ceva mai curajos. Eu am scos aparatul să fac poze cu blițul că era deja ceva mai întuneric, dar, ce să vezi?! Au sărit mai mulți pe mine ca să mă prindă că eu sunt de la Securitate, ca am barbă și că de ce-i pozez. În acel moment, a venit cineva în civil pe care noi, studenţii de la Arte, chiar îl bănuiam că-i de la Securitate. Practic în fiecare pauză când ieșeam de la Casa Matei, de la cursuri, îl vedeam pe afară și împreună cu colegii ne gândeam că nu-i ceva în regulă cu el că tot timpul stă pe la colțuri și filează. El m-a

salvat. El a venit și a zis: bă, ăsta nu-i de la Securitate! Ăsta-i student! Și uite, așa, am scăpat să nu mă linșeze mulțimea!

Aveți imagini cu troleuri oprite în fața cinematografului Timpuri Noi (actuala zonă a Consulatului Ungariei). Ați văzut ce s-a întâmplat atunci?

Da. Se adunase la un moment dat multă lume aici. Cred că s-au tras captatorii, iar după aceea m-am deplasat pe strada Doja cu direcția spre Astoria. Și aici mai erau trolee grămadă. Unii s-au ascuns în troleu, stăteau acolo tupilați.

Militarii nu v-au reproșat că le faceţi poze?

Nu mi-au spus. Mi-a fost frică, vă daţi seama... Dar m-am ascuns repede după troleu şi am dispărut în jos pe strada Gheorghe Doja (actualul Bulevard Regele Ferdinand) şi m-am dus spre Astoria (actuala Cameră de Comerţ şi Industrie, strada Horea nr. 3). Am o poză cu băieţii care împingeau troleul care doreau să îl apropie de armată care stătea acolo la podul Astoria. Am făcut și acolo una, două poze cu direcția spre Gară, ca să rămână mărturie.

Era periculos să aveţi aparatul de fotografiat, atunci, pe strada?

Păi, nu știu ce să zic... Mi-a fost groază, mi-a fost frică... Cumva am pozat și cu blițul militarii și nu a zis nimeni nimic, dar cred că nu le-a convenit. N-am stat să aflu dacă le-a convenit sau nu, pentru că am plecat de acolo repede.

Câte filme aţi avut la dispoziţie?

Cred că două filme. Le primisem de la un prieten.

Când ați developat filmele?

Destul de repede. Am fost curios să văd cum a ieșit. Nu cred că în acea seară. Un prieten a trecut pe aici și m-a luat în Grigorescu la cineva acasă, am fost în familie. De acolo am auzit și cum s-a tras la Fabrica de Bere și după miezul nopții ne-am întors pe jos până în Mărăști acasă, dar soldații erau la post la toate punctele cheie de trecere: la poduri, la zona centrală.

Când ați făcut publice fotografiile pe care le-ați realizat?

Nu imediat. Nu mai țin minte. Cred că cineva de la un ziar m-a contactat, ori l-am contact eu și am trimis la Ziarul de Cluj. Atunci au apărut prima dată pozele. Au venit de la Armată ca să-mi ceară filmul, dar

nu l-am dat. Le-am zis că le voi da doar pozele. Făcusem poze mari, de 30x40 centimetri, și au fost mulțumiți.

Sunt persoane care s-au recunoscut în fotografiile dumneavoastră?

M-am întâlnit cu cel care a fost rănit și am povestit. O doamnă m-a sunat după un alt interviu scris ca să-mi spună că s-a recunoscut în fotografii.

Acum, după 30 de ani, cum revedeți aceste fotografii?

Nu ştiu ce să zic... S-a şters destul de mult din emoţia de atunci. Oamenii erau super, erau dispuşi la sacrificiu mulţi dintre ei. Oameni frumoşi, oameni care erau în stare să îşi dea viaţa pentru ţară.

În data de 22 decembrie aţi mai realizat fotografii?

În data de 22 decembrie am venit aici în Piaţa Unirii, m-am urcat pe statuie şi am fotografiat zona unde era mai multă lume. După aceea m-am dus înspre Piaţa Mihai Viteazul. Și acolo era mult popor. Plin-plin era. Și cumva aşa, a fost un moment emoţionant că i-am rugat să spunem un Tatăl Nostru şi ne-am pus în genunchi şi a fost toată Piaţa în genunchi... Și ne-am rugat atunci Tatăl Nostru şi a fost un moment emoţionant. Se şi vede în fotografie că sunt mai mulţi aplecaţi jos.

A doua zi aţi văzut mai multe aparate de fotografiat sau camere de filmat?

Da, au fost în toate Pieţele.

Vă aduceţi aminte numele fotografilor?

Nu, nu i-am cunoscut.

Când a apărut pasiunea pentru fotografie?

Demult. Tata era pictor amator și cumva am vrut să continui moștenirea asta, ca să zic așa. M-am apucat de fotografie în adolescență.

Care a fost primul aparat?

Cred că a fost un Zenit. Asta după ce am fost în Rusia și mi l-am adus de acolo. Și, după aceea, la școală am cumpărat de la profesorul de design un aparat Praktica cu care am și făcut pozele din 21 decembrie 1989.

Aveți și o poveste cu un terorist.

Eram acasă, în a treia sau a patra zi după 21 decembrie. La un moment dat, s-au auzit împuşcături, aproape, pe strada Jiului din Mărăști. Eu locuiesc pe strada Tulcea. Majoritatea din bloc eram tineri, proaspăt mutaţi şi având copii mici. Au ieşit mulţi bărbaţi afară, tineri, curajoşi,

care să vadă ce se întâmplă. Eram supărați că se trage în cartier unde erau o mulțime de copii mici. Ne-am îndreptat înspre zona unde se auzeau împuşcăturile şi mi se pare că veneau dintr-un bloc de pe strada Jiului. Se spunea că e un terorist acolo. Eu mi-am luat şi praştia cu mine, altceva nu aveam, şi cu nişte piuliţe de 10 mm, periculoase altfel. Praştia era cu gume duble şi la un moment dat am şi tras la etajul patru din blocul de lângă actualul liceu si parcul nou. Am și spart geamul de acolo. Se vedea un cap de om unde se zicea că este un terorist. Apoi s-a zis că era un alt terorist tot la etajul patru în blocul de vis-à-vis. M-am urcat sus după el. L-am prins în balcon şi l-am legat cu mâinile la spate. Norocul a fost că nu era înarmat și nu a opus rezistență. Nu ştiu dacă a fost terorist sau nu, dar l-am pus acolo în balcon jos. Când m-am ridicat, o mare de fețe de bărbaţi care erau între cele două blocuri, se uitau la mine și unii au zis: „Uite, asta-i teroristul, că are barbă!". „Nu sunt eu teroristul!", le-am spus eu, „Ăla e aici, legat jos!" Când am coborât din bloc, urca un subofiţer care cred că era de la tanchişti că era îmbrăcat în negru şi s-a uitat la mine – a văzut că am praştie în mână dar mi-a dat pace şi s-a dus şi l-a adus pe omul acela jos, la TAB. Afară, de la ieşirea din bloc şi până l-au băgat în TAB, bărbaţii de acolo i-au aplicat mai multe lovituri, l-au lovit. L-au băgat în TAB şi s-au dus cu el. Cam asta a fost.

Lângă blocul și spre etajul la care am spart geamul am văzut că a venit Armata şi a tras din TAB. S-a deschis focul cu mitraliera, cu puşca mitralieră spre etajul 4. Se zicea apoi că s-a băgat teroristul prin canal şi a ieşit prin altă parte. Poveşti! Nu se ştie. Când a tras Armata nu s-a făcut niciun perimetru de izolare. Când a tras, toată lumea a fugit, s-a ascuns după blocuri. Nu ştiu de ce a tras, pentru că puteau să se ducă pe scări şi să intre peste ei, dacă chiar era cineva.

21 decembrie 1989,
Piața Libertății
(în prezent Piața Unirii)

21 decembrie 1989, Podul Horea, zona fostului
Hotel Astoria (în prezent, sediul Camerei
de Comerț și Industrie Cluj)

Radu Mureşan

„Ne-am ascuns și i-am văzut pe caldarâm pe cei pe care i-au împușcat...”

Radu Mureşan este singurul fotograf profesionist care a imortalizat evenimentele de la Cluj-Napoca. Era angajat ca şi fotograf la Cooperativa Electromecanica şi era şef la unitatea din cartierul Zorilor, una dintre cele mai noi unităţi de profil foto din acele vremuri. Un gen de fotografie foarte rar întâlnit în comunism a fost fotografia de modă. Radu Mureşan a fotografiat numeroase parade de mode la Casa de Modă, de pe strada George Bariţiu. Tot în acest context de „fashion", el fotografia concursurile de coafură şi de cosmetică. Fotografierea acestor manechine i-a dat şansa să fie prezent cu aparatul foto la competiţiile de profil din Polonia şi Cehoslovacia.

Este printre cei patru fotografi din acest volum care a fotografiat în data de 21 decembrie 1989. El i-a surprins în imagini pe militarii care au ajuns cu camioanele în Piaţa Libertăţii (actuala Piaţa Unirii). „Am fost în Piață în momentul în care au venit acolo taburile cu Armata. Chiar am fost acolo, chiar l-am văzut pe ofițerul care conducea unitatea militară, pentru că soldații nu s-au dat jos din mașină până când nu a mers ofiţerul și a deschis obloanele de la camion și a zis „Jos, adunarea!". Se vedea că soldaţii erau foarte stresați. Pe urmă i-au încolonat pe șosea și au mers către Hotelul Continental". Are doar cinci imagini de acolo pentru că în momentul în care s-a deschis focul s-a retras în Atelierul foto unde se afla un coleg de-al său, a lăsat aparatul foto, a ieșit afară și a fugit ca toţi ceilalți. Pe când a revenit să-şi ia aparatul foto, uşa Atelierului era închisă, iar colegul plecase.

Întotdeauna i-a plăcut să realizeze reportaje foto şi în anii comunismului era trimis să realizeze imagini cu muncitorii din fabricile din Cluj-Napoca sau cu produsele realizate de aceste întreprinderi. Poate acesta este motivul pentru care imaginile lui Radu Mureşan sunt realizate în majoritatea locurilor unde au avut

loc evenimente în 22 decembrie 1989. El i-a însoţit pe manifestanţi în toate zonele din oraș unde s-au deplasat aceştia, începând cu dimineaţa de 22 decembrie şi până a doua zi dimineaţa. A realizat peste 140 de imagini, aproape o treime din totalul fotografiilor realizate de către cei intervievaţi în acest volum. Sunt imagini cu zeci de mii de oameni pe străzile Clujului, fotografii cu primul miting în care dizidenta Doina Cornea se adresează mulţimii în Piaţa Mihai Viteazul. La sediul Miliţiei de pe strada Karl-Marx (actuala strada Decebal) sunt fotografiaţi lunetiştii de pe acoperiş. Aproape un film întreg a fost realizat în fostul sediu al Comitetului Judeţean de Partid în noaptea de 22 spre 23 decembrie 1989. Aceea fiind noaptea în care s-a decis cine va conduce România. Pentru participarea la evenimentele de atunci a primit titlul de participant la Revoluţie. Despre seara de 21 decembrie 1989 îşi aduce aminte că „era târziu, pe strada Napoca, acolo, ne-am ascuns și i-am văzut pe caldarâm pe cei pe care i-au împușcat..."

Care era atmosfera în decembrie 1989?

Ne săturaserăm cu toţii de restricţiile care erau şi deja aveam informaţii că la Timişoara au fost împuşcaţi oameni. Nu-mi venea să cred faptul că armata a împuşcat oamenii la Timişoara, am crezut că sunt zvonuri, dar după aceea s-au confirmat, mai ales când am văzut că i-au împuşcat şi pe cei din Cluj-Napoca.

În 21 decembrie ați fost în Piaţa Libertății (actuala Piaţa Unirii). Atunci când s-a tras, ați mai văzut alți fotografi?

În jurul orelor 11 mă aflam în piața Unirii, având la mine aparatul de fotografiat, foarte doritor să fac câteva fotografii. În acel moment, în Piață a apărut un grup de 20 de tineri care scandau: Solidarizați-vă cu Timișoara! Libertate! Și alte lozinci împotriva puterii totalitariste. Câțiva dintre ei m-au vazut cu aparatul foto la gât, m-au flancat și m-au luat de brațe adoptându-mă în grupul lor. Nu le-am făcut nicio poză, nu doar pentru că mâinile mele erau ținute strâns de brațe dar nici nu am considerat în momentele acelea că ar fi necesar și poza aceea ar fi putut devein peste ani o mărturie.

După aproximativ 15-20 de minute a apărut în piață o mașină a armatei care a oprit în dreptul studioului foto care atunci se afla la coloane. Fiind curios m-am dus să văd ce e cu mașina plină de soldați și am intrat în studioul foto de unde am făcut prin geam câteva poze, apoi am constatat ca mi se terminase filmul din aparat și ar trebui să îl înlocuiesc. Nu am înlocuit filmul, fiind grăbit să merg la mașina cu

soldați unde primul observat a fost ofițerul care purta un ghiul greu de aur și avea o mustață aprigă, neagră ca pana corbului. Ciudat cum astfel de imagini îmi stăruie în minte. Ofițerul a coborât din mașină, a ocolit-o, a mers în partea din spate coborând oblonul ordonând soldaților: JOS ADUNAREA! Iar aceștia având cei mai mulți o mină speriată și grimase pe față s-au încolonat și s-au deplasat spre Librăria Universității pe șosea. Eu fiind pe trotuar m-am deplasat în paralel cu ei până la Regionala de Bilete CFR unde soldații s-au oprit față în fațăt cu grupul de tineri revoluționari conduși de Călin Nemeș (am aflat asta ulterior). Probabil pentru că educația împământenită era că armata aparține poporului și că ei sunt cei care ne apară, nici unul din tinerii revoluționari nu s-a speriat, dimpotrivă s-au apropiat de soldații care aveau cam aceeași vârstă și au început să îi întrebe ce caută acolo prinzându-le puștile de baionete, de țevi cu un curaj pe care nu mi-l pot explica nici acum. Atunci, probabil din panica create, de vârtejul evenimentelor, aceștia au început să tragă fără ținta și o ploaie de gloanțe s-a revărsat peste mulțime, eu însumi simțindu-le șuieratul și nevenindu-mi să cred că sunt gloanțe adevărate. În acel moment când am văzut oamenii căzând, m-am îndreptat cu repeziciune spre studioul foto grăbit să îmi recuperez aparatul, dar ghinion, studioul era închis. Colegul meu plecase. Așa că până târziu în noapte am rătăcit pe străzi, rămânând în apropierea trupurilor căzute, în gangurile de pe strada Napoca și Ioan Bob, acestea se vedeau sinistru la lumina palidă a becurilor supravegheate de soldații care patrulau.

Atmosfera aceea grea și apăsătoare era întreruptă din când în când de câte un strigăt în noapte venit de nicăieri, dar nimeni nu a mai avut atunci curajul să îi înfrunte pe soldați cu mâinile goale.

În 22 Decembrie la lumina zilei m-am întors în Piață la studioul foto să îmi recuperez aparatul. Armata plecase, fusese retrasă și încet piața a început să se umple de oameni. Mulți dintre ei aprindeau lumânări în geamul Librăriei. Deoarece pe trotuare se vedeau urmele măcelului, cu mult sânge, urme de creier, cineva a înfipt și tricolorul exact acolo creeînd o imagine de neuitat, cel puțin pentru mine: lumânări, sânge, creier, tricolorul fluturând.

Dintr-o dată mulțimea adunată a observat că s-a ocupat Primăria, iar la balconul ce dădea înspre Piața Unirii o seamă de revoluționari mai îndrazneți au început să țină discursuri înflăcărate îndemnând la unitate, la

înlăturarea dictaturii și la libertate. În acel moment un grup de oameni a luat hotărârea să meargă să o aducă pe Doina Cornea care disidentă fiind, ar fi fost vocea cea mai puternică menită să îndemne la libertate. Aceștia au condus-o pe Doina Cornea în Piața Mihai Viteazu, un alt punct fierbinte, unde aceasta a ținut un discurs emoționant nevenindu-i nici ei probabil să creadă că traiește aceste momente. Grupul care o adusese pe Doina Cornea era condus de tânărul Nicu Vălean. În discursul ei Doina Cornea amintea că oamenii nu s-au putut refugia în biserici, așa că au pornit spre catedrală, unde urmau să le ceară mai marilor bisericii deschiderea ușilor lăcașelor de cult. În acel moment eu am decis însă să mă deplasez spre sediul Miliției din acea vreme, unde am vrut să fac fotografii celor care stăteau cu lunetele deasupra clădirii, urmărind mișcările tuturor celor care se apropiau de aceasta. Am tras câteva cadre foto, alergând mai apoi spre Județeana de Partid, actuala clădire ce adăpostește acum Prefectura, care era înconjurată de tancuri ale armatei. În acel moment au apărut acolo și grupul din Piața Mihai Viteazu conduși de Nicu Valean care curajos s-a îndreptat spre tancuri, îndemnând la fraternizare cu armata.

Mulți din oameni atunci au bătut în turelele tancurilor de unde soldații au ieșit și au început să strângă mâna oamenilor din preajmă cu frenezia că poate printre ei se afla un frate, un tată, o mamă sau poate chiar copilul lor. Și acesta a fost poate cel mai emoționant moment al spiritului Revoluției din acele zile. Așa că strigătele de recunoaștere că armata fraternizase: „Armata e cu noi!” i-au îndemnat pe o parte din tinerii aflați acolo să deschidă cu curaj ușile Prefecturii, iar de la geamurile și balconul central o ploaie de cărți și maculatură propagandistă a aterizat pe caldarâm și a fost aprinsă mai apoi cu frenezie de cei rămași în stradă.

La un moment dat, la balconul Prefecturii a apărut și Dorel Vișan, adus cu siguranță de cineva, care s-a gândit că vocea lui puternică, hotărârea lui să fie un standard al libertății care trebuia câștigată cu orice preț. Acesta a ieșit la balcon alături de toți ceilalți tineri revoluționari, îndemnând mulțimea la unitate, la calm, dar și să nu renunțe la ceea ce câștigase până atunci.

Imediat la Prefectură s-a cristalizat un grup de revoluționari care să preia conducere, având în vedere că Ioachim Moga, reprezentantul puterii din acele vremuri, își luase tălpășița pe ușa din spate, probabil beneficiind și de alte informații legate de ce se întâmpla nu doar la Cluj, București sau

Timișoara, ci în toată țara. A fost momentul când grupului i s-a alăturat și generalul Topliceanu întărind faptul că armata era alături de oameni în tot ce urma să se întâmple mai departe. Am stat astfel până târziu în noapte, discutând cu toți cei rămași acolo, surprinzând în fotografii câteva momente pe care eu am crezut că trebuie să le imortalizez ca fiind unice în acele vremuri.

Sunteți singurul fotograf de la care am primit fotografii din sediul fostei Județene de Partid. Sunt din noaptea din 22 decembrie?

După ce a fugit Ceaușescu și după ce Armata a fraternizat cu revoluționarii. Aici sunt primele încercări de a se forma un comitet de conducere. A venit Dorel Vișan – actorul a fost cel mai popular și cel mai credibil. Și toată lumea asculta de el. Era omul care nu a fost pătat de nicio culoare, el discuta și cu generalii, și cu toți care au fost în clădire. Ceilalți nu știau ce să facă. Când ajungi într-o situație de genul acesta, nu știi ce să faci! Oricine altcineva nu avea ce să facă. Dorel Vișan era singurul care era credibil în orașul nostru, el a fost singurul care a putut să coordoneze cumva activitatea. El a încercat să organizeze lucrurile ca să poată funcționa, cum s-ar spune, Prefectura. Și la Cluj-Napoca a fost un vid de putere. Până atunci totul fusese condus de comuniști, toate deciziile, inclusiv cele economice, veneau de la Județeana de Partid. Acum, toți directorii de fabrici așteptau indicații de la Prefectură. Circulau numeroase zvonuri – chiar s-a zis „s-a otrăvit Tarnița!”, dar erau doar informații care nu erau corecte.

Sunt fotografii cu telefonul operativ cu care se ținea legătura cu Bucureștiul. Se dădeau telefoane în toate părțile, nu erau telefoane mobile, ca și acum. Telefonia era numai fixă. La insistențele lui Dorel Vișan, a rămas una dintre vechile secretare – aceasta știa numerele de telefon, știa cu cine să ia legătura, putea să spună ce legături telefonice trebuiau făcute cu Bucureștiul. Tot pe telefon s-au trimis unități militare să păzească barajele din zona Clujului.

A doua zi dis de dimineața m-am îndreptat din nou spre Prefectură unde începuse să se formeze noua conducere liberă. Pentru că informațiile care veneau erau contradictorii, zvonurile își făceau și ele locul lor, iar unul din cele mai puternice a fost acela că un grup de teroriști vroiau printr-o lovitura să recâștige puterea pierdută. Așa că primele măsuri care s-au luat au fost ca asociațiile de locatari să se organizeze în gărzi patriotice și de

voluntari care să verifice orice mașină orice suspect care ar putea fi o amenințare și prin urmare să facă rău.

În acele momente, împreună cu Eugen Cojocaru am creat prima Foaie Liberă, primul manifest cu mărturii ale revoluției din Cluj.

Însă cel mai tensionant moment din acele zile a fost cel din 23 spre 24 Decembrie când zvonul că teroriștii vor invada pe nesimțite a dus la formarea de filter la toate intrarile în oraș, la paza aeroportului și a Uzinei de apă, a Barajului de la Tarnița care erau amenințate și constituiau reale pericole. Așa că adevarate patrule formate din soldați și gărzi civile au păzit și patrulat pe străzile Clujului până când lucrurile s-au liniștit și au intrat pe un făgaș așa zis normal. Pentru că în zilele acelea de maximă tensiune, nimic nu mai era normal. Lumea se întorsese și în fața noastră o noua viață se prefigura, fiecare trăind-o cu o frenezie și cu o imaginație ieșită din comun.

Așa îmi amintesc eu acum, după 31 de ani zilele acelea petrecute pe strazi, alergând infrigurat cu aparatul meu de fotografiat la gât, dornic să surprind momente, să trăiesc emoția fiecărui loc, cu o frenezie ieșită din comun. Aceea a libertății care se prefigura tot mai clar.

Nu pot să îl uit pe Dorel Vișan – care și-a pus mâinile în cap și a zis *„Cine dracu' m-o pus?!”.* Era foarte tensionat că vin teroriștii. Veneau teroriștii dinspre Oradea, dinspre Dej. Nu știau cum să facă și sunau la Armată – vorbeau cu căpitanii cu care se mai putea discuta, să fie pe fază, să blocheze șoseaua, să facă barieră... să nu cumva să îi lase pe teroriști să ajungă în oraș. Se zicea că vin teroriștii și erau puncte de control la intrările din oraș. În Prefectură, toți soldații erau pregătiți, erau pe acoperiș. După care, a doua dimineața, s-a constatat că a fost doar un zvon. Și cei de la Aeroport au deschis focul. Dar fiind ceață, au deschis focul aiurea. Numai atât că a fost panică. A fost o panică grozavă, eram în Prefectură și nu mai știam ce să facem. În zilele următoare se ţinea legătura cu toate fabricile, toată lumea aștepta dispoziții... de la Prefectură. Fabricile funcționau pe baza indicațiior date de la Prefectură. Sunau directorii de la fabrici care întrebau *„Ce să facem, lucrăm mai departe?”.* Nu putea nimeni să zică *„Plecați acasă”.* Cursul vieții mergea înainte... Așa a fost.

Tot din Prefectură mai am fotografii cu soldații care au asigurat paza și cu alimentele care se aflau în depozitul de la Comitetul Județean de Partid. Cu ceea ce aveau ei în frigidere, iar populația nu avea nimic ...

atunci ni s-a părut semnificativ, pe când acum e o banalitate. Acestea sunt pozele din Prefectură.

De asemenea, am fost și pe la celelalte puncte din Cluj-Napoca unde am făcut fotografii – pe strada Moților unde au fost împușcați oameni.

Câte filme ați fotografiat atunci?

Am avut 5 filme negativ color. Eu făceam doar poze color, cred că eram printre puținii din oraș care făceau poze color. Era filme ORWO.

Când ați developat fotografiile?

Zilele următoare, așa cum v-am spus, am făcut primul ziar liber din Cluj unde am publicat imaginile realizate la Revoluție.

Când și cum a început pasiunea dumneavoastră pentru fotografie?

Era de la, cred că, în jur de 18 de ani. Mi-a plăcut fotografia foarte mult. Am participat la multe concursuri de coafură-cosmetică care se țineau și-n țară, și-n afară, am fost și am făcut reportaje cu uzine, fabrici... care erau necesare, pe care le solicitau. Eu am filme multe legate de așa ceva. Am o filmotecă cu negativele cele mai semnificative din toată perioada respectivă.

În decembrie 1989 aveați și o cameră video. De ce nu ați filmat cu ea?

Știți cum este – ori filmezi, ori fotografiezi. Am filmat și câteva casete. Totuşi, după mine, pozele erau mai importante şi, în plus, filmele foto sunt micuțe, le poți ascunde, le poți pune bine.

Ce înseamnă fotografia pentru dumneavoastră?

După mine, fotografia este o imagine pe care oricând poți să ți-o amintești dacă o vezi și de aceea trebuie realizată. Dacă nu ai o fotografie de când erai copil, tu ca și om, nu prea ai acea memorie de a-ți aduce aminte cum ai fost când erai mic. În schimb, o fotografie îți împrospătează memoria. Fotografia a fost un lucru excepțional pentru toată lumea, și în viața omului de rând. Dacă ai niște fotografii de la nuntă și ai ajuns la 50 de ani, le vezi și te bucuri. Altfel, în memorie, nu-ți rămâne doar dacă ai ceva palpabil.

Ce rol a avut în viața dumneavoastră pasiunea pentru fotografie, pentru filmat, pentru imagine?

A avut un rol foarte mare. Pe vremurile acelea trebuia să o descoperi. Trebuia să ai un aparat bun de fotografiat. Trebuia să muncești mult ca să

ți-l permiți. Primul meu aparat era un aparat cu care fotografiai doar un cadru, nu puteai face transfocare. Era un aparat rusesc, Smena, dacă nu mă înșel. Primele fotografii le-am făcut pentru casă și pentru evenimente. Mergeam în laborator – nu e ca și acum când mergi la imprimantă și scoți pozele, atunci trebuia să știi să developezi un film, să știi de care chimicale ai nevoie, să le amesteci, la ce temperatură. La fel și pentru pozele color. Aceste lucruri atunci aveau valoare. Acum e foarte simplu.

Ați mai întâlnit alți fotografi în acele zile?

Pe lângă mine n-am văzut niciunul. Poate amatori, dar ca și mine (n.a. – profesioniști) nu am văzut. Eu fugeam și încercam să cuprind toate zonele fierbinți din Cluj-Napoca. Mie nu mi-a fost frică. Tata era chiabur. Noi ca familie eram persecutați de comuniști. Dacă stau să mă gândesc bine, pe mine foarte greu m-a numit șef de unitate în Zorilor la acel studio, fiindcă aveam probleme cu Dosarul (n.a. - selecția celor care ajungeau în funcții de conducere se făcea cu aprobarea Partidului Comunist). Echipamentele cu care fotografiam mi le procuram eu.

Vă aduceți aminte în mod special de vreo întâmplare anume, ca fotograf al evenimentelor din decembrie 1989?

Sunt în Asociația Luptătorilor de la Revoluție. Cei din asociație mai spuneau: *„Cum și-a permis omul ăsta să facă poze așa liber, precis a fost securist*!”. Eu le-am spus să mă caute în toate dosarele pentru că familia mea a fost, din contră, persecutată. Tatăl meu a făcut pușcărie de două ori din cauză că a fost chiabur.

Mașinilor de scris li se făcea acea amprentare de către Miliție, pentru a identifica proprietarul fiecăreia. Pe partea de video sau de foto cunoașteți să fi existat vreo astfel de evidență?

Eu nu știu lucrul acesta. Aparatele erau ale mele, iar tehnologia nu era așa performantă. Propaganda era mai mare decât tehnologia. Eu aveam și cameră foto și cameră video pentru că mergeam la multe evenimente unde eram plătit. Din banii aceia mi-am luat eu aparatura. Era foarte greu să faci rost de un aparat foto. Trebuia să ți-l aducă cineva, niște cunoștințe, de exemplu. Găseam filme color și se găseau și în magazin. Mergeam și la Târgu Mureș. Cel mai delicat lucru era modul în care le prelucrai. Developarea filmelor color necesita un proces tehnologic foarte important. Dacă aveai temperatura prea mare, ți se înnegreau filmele și

trebuia să le arunci. Trebuia să știi să developezi filmele respective. Eu am făcut poze color 30x40. În frizeriile din oraș erau pozele mele color făcute la concursul de coafură-cosmetică. La nivel de oraș cred că eram unul dintre cei mai buni care făceau reportaje. Ceilalți erau majoritatea în studiouri. Eu mergeam pe teren. V-am spus că am o fototecă destul de bogată în care pot să vă arăt poze de la CUG şi de la alte fabrici. De multe ori primeam tematică de a merge la diferite fabrici şi de a realiza fotografii despre oameni sau produse din acea întreprindere.

Ca fotograf, participam la concursurile de coafură şi cosmetică care erau foarte interesante și foarte frumoase şi eu mă duceam de la Cluj-Napoca la Braşov, la Bucureşti sau în alte oraşe din România. De asemenea, am fost şi în Polonia şi Cehoslovacia. Toate modelele veneau la mine, pentru că ştiau că eu le fac poze şi le mai şi dădeam din ele. Ca fotograf de modă, am făcut poze la fosta Casă de Modă, Cooperativa Drumul Nou. Cred că eram singurul din oraş care făceam reportaje, dacă stau să mă analizem acum... după cum vedeţi, şi la revoluţie în câte locuri m-am deplasat să fac poze.

V-a fost frică să faceți fotografiile de la Revoluție?

În acea perioadă cred că aveam 30 de ani și e o perioadă în care nu ți-e frică de nimic. Pur și simplu. Știam că armata este cu poporul, dar nu mă așteptam să împuște. După mine, poate nu se ajungea la acele împușcături dacă nu se luau de soldați.

Cum revedeți aceste imagini după 30 de ani de la evenimente?

Important e că le puteți vedea și dumneavostră și le pot vedea și alții și își pot da seama cum a fost în perioada respectivă. Dacă arăți imaginile respective tineretului de astăzi, unii s-ar putea să le aprecieze, alții nu. Ca și fotograf, nu te poți implica numai așa, să vezi din afară și să te implici în sensul să duci mai departe istoria. Imaginile care sunt rămân în istoria Clujului, în opinia mea. Și probabil că vor fi apreciate tot mai mult, odată cu trecerea timpului.

22 decembrie 1989, mitingul din Piața Mihai
Viteazul la care a participat Doina Cornea

21 decembrie 1989,
Piața Libertății
(în prezent Piața Unirii)
Copyright © Radu Mureşan

Răzvan Rotta

„Trebuie să înțelegi care erau condițiile istorice și de ce s-a ajuns la așa ceva”.

Pe „fotograful Revoluției” l-am cunoscut înainte de Revoluția din 1989. Eram în ultima clasă de liceu și fotografiile pentru albumul de absolvire au fost realizate de către domnul Răzvan Rotta. Din punct de vedere organizatoric eu am ținut legătura cu domnul Rotta, având numeroase convorbiri telefonice pentru a stabili ora și locul unde trebuia să ne întâlnim pentru realizarea fotografiilor. Opțiunile nu erau multe atunci – studioul fotografului și Grădina Botanică. În cazul nostru, deplasările în Grădina Botanică pentru realizarea imaginlor necesare albumului se transformau din „ședințe foto” în adevărate „ședințe de râs” datorită umorului fotografului care trebuie să-i facă pe cei treizeci și șase de subiecți să fie cu zâmbetul pe buze în fotografii. Toți cei din clasa XII B așteptam cu mare interes întâlnirea cu fotograful!

Ca un pasionat de fotografie, am remarcat echipamentele foarte performante pe care le avea acesta în primăvara anului 1989. În mod special aparatul pe film lat Pentacon six TL. Pe parcursul întâlnirilor și al ședințelor foto din acel an am avut câteva discuții legate de tehnici de fotografiere și de rețete de revelator. Răzvan Rotta era atunci fotograf ambulant. Își păstrează cu mândrie și acum autorizația pentru care plătea un impozit paușal de 10.000 de lei pe an.

La începutul anilor nouăzeci a început afacerile. Cu banii încasați de la Revista Paris Match pentru fotografiile publicate și-a cumpărat o mașină de transport marfă Mercedes, achiziție importantă pentru desfășurarea ulterioară a afacerilor. A pus bazele firmei Compexit. La început a importat din Germania produse electronice – „piața era goală atunci”, afirmă acesta. „Aduceam marfă din străinătate. Nu aveam unde să schimbăm valută. Banca nu ne vindea, așa ne-a venit ideea să ne facem o casă de schimb valutar. De la acea casă de schimb valutar s-a dezvoltat ideea de a înființa o bancă”. A fost printre membrii

fondatori ai Băncii Transilvania. „Foarte fondatori", cum îi place să spună. La pornirea Băncii Transilvania, asociații de la Compexit dețineau 40% din capitalul băncii. De asemenea, a fost membru fondator al Societății de Asigurare a Băncii Transilvania (SAR Transilvania). Ulterior, lucrând ca fotojurnalist, l-am întâlnit la mai multe evenimente unde domnul Răzvan Rotta participa în calitate de om de afaceri de succes. Răzvan Rotta a surprins în fotografiile sale momentul în care armata a deschis focul în Cluj-Napoca. În câteva secunde, cei care erau în picioare și scandau erau întinși pe caldarâm, morți sau răniți. Era 21 decembrie 1989, ora 15.40.

În acest context merită să-l comparăm pe Răzvan Rotta cu Robert Capa, fotojurnalist și fotograf de război, și cu celebra sa fotografie „Loyalist Militiaman at the Moment of Death", Cerro Muriano, 1936, realizată în timpul Războiului Civil din Spania, când un luptător este fotografiat în momentul în care este împușcat mortal. Fotografiile lui Răzvan Rotta sunt cele mai mediatizate dintre toate imaginile Revoluției de la Cluj-Napoca. Au fost printre primile imagini din Cluj-Napoca publicate în presa internațională, distribuite prin IMA Press. Au fost publicate în Sunday Times şi Paris Match. De asemenea, au mai apărut în publicații din Olanda, Italia, Statele Unite ale Americii, Brazilia și Japonia. În România, Răzvan Rotta a publicat imaginile în martie 1990 sub forma unei broșuri care a avut un real succes de piață.

Răzvan Rotta a developat negativele și le-a transpus pe hârtie chiar în seara zilei de 21 decembrie. Trei seturi de fotografii pe care le-a ascuns în locuri diferite. Dorea să fie sigur că acestea vor rămâne peste ani și dacă el ar fi fost arestat. De-a lungul anilor, în special în luna decembrie, el a avut numeroase întâlniri unde a relatat cum au decurs evenimentele, de multe ori fiind întrebat dacă nu i-a fost frică. „Am spus întotdeauna că înainte de asta (n.a. – de prima fotografie) am încercat să fotografiez, dar mi-a fost teamă şi atunci am băgat aparatul înapoi în geantă!. Era firesc, te întrebai: „De ce mă fotografiază ăsta pe mine?". Securitatea era în mintea, în capul și în spaima fiecăruia".

Care era situația în România în decembrie 1989?

Situația în România în 1989 nu poți să o iei ca atare, să o scoți din contextul mondial, nu doar european, deși în Europa urmau să se întâmple toate aceste mișcări cu știința marilor puteri. Comunismul ajunsese într-o fază în care era absolut firesc să se prăbușească. Era o societate care era împotriva naturii, proprietății statului, mijloacelor de producție, libertății și

așa mai departe. În celelalte state din lagărul socialist, chiar și în URSS, au început să apară mișcări. Faptul că Gorbaciov (n.a – Mihail Gorbaciov, Secretar General al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice) a dat niște înlesniri prin acea Perestroika, prin Glasnost, a făcut să prindă și alții curaj. La noi în țară parcă atunci „s-a strâns șurubul” cel mai mult. Ceaușescu începuse să aibă un drum mult mai îndepărtat decât drumurile care erau ale celorlalte țări socialiste. În Cehoslovacia avea loc Revoluția de Catifea. În Republica Democrată Germană erau mișcări ample de stradă. În Polonia de doi ani exista acel Sindicat al Muncitorilor Portuari (n.a. – Solidaritatea). Era firesc să se întâmple și la noi. La noi în țară totul a început de la o scânteie, de la Timișoara, un pastor, Tőkés, și de acolo lucrurile au decurs, aș zice, aproape normal. Lumea s-a revoltat. A ieșit în stradă. A prins curaj. Marea greșeală, cred eu, a regimului lui Ceaușescu a fost că a intervenit cu brutalitate și așa au apărut primii morți la Timișoara. La Cluj, după câteva zile, a pornit și aici revoluția, care de fapt a trecut prin București. În ziua de 21 decembrie Ceaușescu – vrând să repare sau să țină frâiele mai departe – a convocat o mare adunare populară, câteva sute de mii de oameni. El a ieșit în balconul de la Comitetul Central. A ținut o cuvântare care nu a avut deloc succes. Oamenii au început să se miște. Bănuiesc, chiar dacă nu am fost acolo, deoarece s-a difuzat la televizor în toată țara pe singurul post existent, a început cu niște mici huiduieli, mici strigăte foarte modeste la început, dar care s-au amplificat ca un bulgăre de zăpadă în așa fel încât Ceaușescu la un moment dat, ceea ce nu s-a întâmplat niciodată și nici nu visam că se poate întâmpla, a închis repede discursul, a intrat înăuntru speriat. Se vedea pe el că este speriat. A fost momentul în care multă lume din toată țara a înțeles că este începutul sfârșitului. Ca dovadă, aici în Piața Libertății pe vremea aceea, unul dintre scriitori (n.a. – Valentin Tașcu) ar fi ieșit la geam (n.a. – acesta se afla la etajul unu, deasupra Librăriei Universității, la sediul Uniunii Scriitorilor) și-ar fi strigat „Victorie!” sau ar fi strigat ceva, orice. Ceea ce nu se făcea, era ceva nou. Eu eram acasă la televizor și am ieșit și eu în balcon să strig, dar nu am avut la cine. Nu trăgea nimeni pe stradă în momentul acela. Am bătut și eu în sticla de la geam. Acesta a fost contextul.

Scânteia de la Cluj-Napoca a fost în Piața Unirii. Dumneavoastră ați imortalizat-o.

Da. A fost o întâmplare toată povestea. Fiica mea, Sorana, după ce a văzut discursul acesta, a plecat cu încă două fete, cu vecinele noastre, să facă revoluție. O citez acum: ,,Mamă, mă duc să fac revoluție". Și mama ei i-a spus ,,Să îți iei buletinul cu tine și să nu începi tu prima!".

Eu și cu soția mea, Alice, am plecat când am auzit că au intrat în oraș tancurile. Mi-a dat telefon un cumnat, Cornel, care lucra pe lângă Sf. Petru (n.a. – Biserica Sfântul Petru din cartierul Mărăști). Am venit în Piață ca să ne recuperăm copilul care avea 22 de ani. Când am ajuns aici am găsit lumea adunată, lume care murmura, cânta „Deșteaptă-te, române". Dar mai mult așa, în surdină, până în momentul în care au venit soldații.

Deși aveam aparatul de fotografiat la mine, nu îl purtam toată ziua așa cum poartă oricine astăzi telefonul dacă nu și-l uită acasă. Am scos aparatul, am vrut să fac niște poze, după care m-am oprit. Era firesc, te întrebai: „De ce mă fotografiază ăsta pe mine?". Securitatea era în mintea, în capul și în spaima fiecăruia. Și n-am fotografiat. Am strigat și eu cu ceilalți – „Libertate!".

Pe urmă au sosit soldații. Acesta a fost începutul scânteii de aici, din Piață. Soldații au venit, s-au dat jos din camioane, au mărșăluit spre centrul intersecției de la Librăria Universității. Acolo unde erau adunați oameni. Oamenii s-au retras spre trotuare, iar toată atenția a fost concentrată asupra soldaților. Toată lumea se uita spre ei. În momentul acela am scos aparatul și am început să fotografiez. Mă gândeam atunci că nimeni nu mă mai băga în seamă. Atenția principală erau soldații. Atunci eu mi-am permis, am avut curajul ca să scot camera şi să fac prima fotografie. Apare şi soția mea, Alice, care striga la soldați, câți o fi auzit... „Să nu trageți că ați putea fi copii mei!".

Sigur erau așa de tineri, că eu cred că soldații erau mai speriați ca noi care stăteam pe margine. Nu știau ce o să urmeze, știau că au niște puști. Mașinile circulau în continuare prin intersecții. Nimic nu prevestea nenorocirea care s-a întâmplat peste câteva zeci de secunde. Nu credeam că se va ajunge până la împușcături, doar că erau niște soldați acolo, în mijlocul Pieței, la care lumea se agita, striga, își arăta piepturile goale să arate că sunt neînarmați.

Ofiţerul este deja cu pistolul în mână. Soldaţii îndreaptă puştile spre pictorul Ladiu, care încerca să se dezbrace, să arate că este neînarmat. Totuşi, oamenii au început să sesizeze că s-ar putea să fie un pericol. Într-una din fotografii apare o femeie care a îngenuncheat şi se ruga. Ceva, un lucru cu totul şi cu totul nefiresc în vremurile acelea – să te aşezi pe stradă şi să te rogi. Soldații sunt în mijlocul intersecției, au poziție de tragere. Într-altă fotografie apare așa o învălmășeală – este o bătaie între Călin Nemeș și ofițer. Cred că, nu știu, Călin s-a răstit la ofițer, ofițerul l-ar fi îmbrâncit. Oricum ar fi, a ieșit cu rănirea ofițerului. Ofițerul s-a împușcat cu pistolul lui în picior și s-a rănit. Într-o altă fotografie pe jos sunt morți, răniți și intersecția s-a golit. Nu mai este nimeni, cu toții au fugit.

S-au tras mai multe focuri, nu știu câte s-au tras, dar s-au tras mai multe. Sunt deja morți pe caldarăm, iar cei care au apucat să mai fugă, au fugit. Unii se ascund după o mașină, iar alții, printre care și soția mea, Alice, și fiica mea, Sorana, și prietenele ei s-au aruncat după gardul viu, ziceau că sunt protejați acolo. Vă dați seama ce protecție putea să fie... Eram și eu după gardul viu, în picioare, mai fotografiam.

Vă aduceți aminte de anumite sunete speciale de atunci?

Nu îmi aduc aminte de nimic. Absolut de nimic. Nu îmi aduc aminte pentru că eram așa de concentrat. Trebuie să o spun, deși, mi-e rușine de fiecare dată când o spun. Uram comunismul și aveam acum o dovadă: „uite ce se întâmplă!”. Că cineva a putut să dea un ordin ca armata să iasă în stradă. În nici o țară din lumea aceasta și niciodată nu a fost voie ca armata să tragă în proprii cetățeni. Ne aducem aminte, în 1907, în Răscoala aceea din Moldova, atunci s-a tras și cât s-a judecat acest lucru. Deci, nu putea să fie un al doilea 1907. Nu puteam să cred așa ceva. Era imposibil. Și atunci am fotografiat în continuare.

A fost o surpriză că s-a tras?

O surpriză cred că a fost pentru toată lumea. Când am văzut puștile, mi-am spus: „Bine, sunt niște puști acolo...”. Dar când au și început să tragă atunci „a fost groasă”. Ca dovadă, lumea nu a fugit când a văzut puștile. Stăteau la doi trei metri distanță de soldații aceia. Nu puteam să credem așa ceva.

Câte rafale au fost?

Nu știu. Habar nu am. Chiar nu mi-aduc aminte. M-a întrebat cineva „Ce-ai simțit sau ce-ai văzut în momentul acela?" și i-am spus că „nu am simțit nimic". Era adrenalina care funcționa și toți neuronii mei erau concentrați asupra obiectivului.

Erați încă în Piața Unirii când au venit mașinile de salvare?

Nu. Terminasem filmul. Am fotografiat douăzeci și patru de clișee din cele treizeci și șase. Alt film nu îmi mai permiteam să pun pentru că îmi tremuram mâinile probabil sau aveam emoții, sau poate de frică. Atunci mi-am luat aparatul, soția și copilul. Deja se trăsese. Erau mulți pe jos și am fugit din Piață. Am plecat. Am plecat cu grija filmului dinăuntrul aparatului. Acela era important ca să rămână.

În 22 decembrie ați mai ieșit cu aparatul la fotografiat?

A doua zi am ieșit în oraș, am fost și în sediul Comitetului Județean de Partid. Am fost în balcon. Acolo m-am întâlnit cu Dorel Vișan. Am intrat acolo în momentul în care zburau cărțile, zburau tablourile, dar când a zburat o mașină de scris atunci m-am înfuriat. Mă gândeam: „ăștia ce au cu mașina de scris, că ăsta-i bunul poporului?". Totuși aveam o educație comunistă... Atunci mă gândeam că este bunul întregului popor.

După ce ați fotografiat evenimentele din Cluj din 1989, care a fost drumul acestor imagini și cum au apărut în presă?

Drumul nu a fost deloc drept. Am încercat să le trimit în Germania pentru că fratele meu, Radu, trăia acolo. I-am trimis filmul. Filmul cred că a ajuns la el înainte de Anul Nou trimis prin cineva de pe stradă. La vremea aceea toți care veneau de afară și cei de aici eram prieteni și fericiți. Credeam că s-a deschis cerul. Fratele meu Radu s-a dus cu negativele la Stern și la Bild. Bild-ul i-a dat 50 de mărci că s-a obosit să se deplaseze până acolo. Stern-ul i-a făcut un rând de poze pe suport de hârtie, mari și frumoase, nu așa cum le-am făcut eu. Asta a fost tot. Pe urmă filmul a revenit în țară. Fotografiile făcute de mine le-am developat în aceeași seară în 21 decembrie. Am făcut trei rânduri de fotografii. Le-am ascuns în trei locuri diferite pentru că mi-era frică să nu se întâmple ceva pentru că încă nu căzuse regimul Ceaușescu. Așa gândeam atunci. O parte dintre ele, șapte, au fost luate de către fiica mea, Sorana, și duse, arătate cuiva la Casa de Cultură a Studenților. Era perioada când veneau foarte multe ajutoare,

iar ea făcea acolo, alături de alți prieteni, o muncă de voluntariat. Acolo l-a cunoscut pe Narcis Fekete, iar el i-a povestit că știe pe cineva, care are pe cineva, care cunoaște pe altcineva la Paris și că le publică. Așa au ajuns pozele să fie duse la această agenție, IMA Press, care pe urmă le-a tipărit în Sunday Times, Paris Match, și-au mai apărut și alte ziare din Olanda, din State, Brazilia, Japonia și Italia. În Germania nu au apărut.

Cum ați reușit să valorificați aceste fotografii?

Am primit cred că 7000 de mărci. În jurul sumei acesteia. Mi-am și cumpărat o mașină. Povestea este veche. Când m-am dus la Paris și am făcut contractul, cei doi, Narcis Fekete și Vasile Luca au deschis drumul la IMA Press. Am întrebat un avocat când m-am întors dacă trebuie să le dau ceva dacă m-au ajutat. Acesta mi-a răspuns că da. Trebuia să le dau lor parcă 30%. Și din primul contract și-au luat ei banii și la mine nu prea au mai ajuns. Nici nu era așa de important atunci. Aveam alte preocupări. Eu am semnat un contract unde din ceea ce primește agenția 50% mi se cuvine mie. Asta s-a uitat. Corespondența era greoaie atunci. Au mai venit o dată 200 de franci francezi. Deci, o nimica toată. Erau vreo 30 de mărci. Cred că dacă mă uit acasă mai am corespondența, dar e neimportantă.

Când au fost preluate fotografiile de presa din România?

În România au apărut doar sub formă de broșură pe care am tipărit-o eu în regie proprie și pe care am distribuit-o în martie 1990. Cam atât. Restul, tot ce s-a publicat prin ziare, au fost pur și simplu fotografii luate și puse acolo. Mulți m-au întrebat dacă le dau aprobare sau dacă nu le dau aprobare. Am spus că da. Nu am avut nicio pretenție de la nimeni. Și astăzi mai apar poze. Îmi face plăcere când scriu cine a făcut pozele, dar mulți nu mai scriu, deși legea spune că trebuie să respecți drepturile de autor.

Știți cumva care a fost reacția publicului când a văzut pentru prima dată aceste fotografii?

Nu cunosc. Atunci când le-am scos la vânzare și le-am vândut prin agenți volanți am plătit totuși impozit. Am mers la Fisc, am declarat cât am tipărit, am făcut prețul. Soția mea, Alice, era contabil șef la Poligrafie la vremea aceea și era omul legii și nu m-a lăsat să nu plătesc impozit. Eu nu aș fi plătit. Am dat o grămadă de bani, foarte, foarte mulți bani. S-au vândut așa de bine și stătea lumea la coadă. Prețul era de 20 de lei. Vânzarea bună, după părerea mea, a avut un impact pozitiv.

Clujenii vă numesc „fotograful Revoluției".

Da. Sigur că da. Cine mă cunoaște îmi spune *fotograful Revoluției*. Nu sunt eu cel mai mândru de acest titlu, deși am fotografiat atunci. A fost o întâmplare. Putea să fie altcineva. Nu a fost o chestie studiată să mă duc cu aparatul. Era un aparat de fotografiat pe care îl purtam tot timpul la mine. Eram cadru didactic universitar, dar aveam și o autorizație de fotograf ambulant pe care plăteam 10.000 de lei pe an impozit. Făceam fotografii pe bani.

Cum vedeți aceste imagini acum, după 30 de ani de la Revoluție?

Sigur, cu mult mai multă detașare. Eu le consider, și nu numai eu, niște fotografii istorice. Sunt considerate niște fotografii martor după care au putut să fie judecați cei care au tras. E greu să spun că sunt vinovați. Consider acum că acei soldați care au apăsat pe trăgaci sunt foarte, foarte puțin vinovați. Erau niște amărâți luați în armată cu o lună, două, înainte și nici nu știau exact pe unde se încarcă pușca și erau puși în fața unor oameni revoltați și a unui căpitan care de frică a strigat „Trageți!" și ei au tras... Aceste fotografii au ajutat în primul și în primul rând să demonstreze că a tras Armata, și nu Miliția sau Securitatea. Diferența este că Armata nu avea voie să tragă împotriva propriilor ei cetățeni. Atunci s-a vehiculat că Armata a încercat să dea vina pe cei din Miliție și Securitate. Chiar și noi am crezut. În fotografiile care apar în acea broșură comentariile noastre sunt „în turnul Bisericii Sf. Mihai stăteau lunetiști și-au tras". Povești. Au tras cei de acolo din față. Pe baza acestor poze în cartea „Împușcați-i, că nu-s oameni" a lui Victor Lungu și a procurorului Tit-Liviu Domşa sunt analizate fotografiile bucată cu bucată, și morții, și vinovații, implicit.

Într-un interviu acordat presei, spuneați că ofițerii și subofițerii din Securitate și din Miliție au avut noroc cu aceste imagini.

Aceștia s-au „bucurat" că aceste poze există pentru că ei ar fi fost acuzați că ar fi tras. Au fost și arestați capii Miliției, capii Securității. Nu cunosc ce s-a întâmplat, dar sunt convins că nu le-a fost ușor... Le-a trecut glonțul pe la ureche. Mi-au mărturisit unii dintre ei că pozele i-au ajutat foarte mult. Poze pe care eu nu am vrut să le arăt, dar am fost acolo, am fost acuzat din neștiință, în presa locală, că m-am dat cu Securitatea. Adevărul e că am fost chemat acolo și că le-am arătat pozele și nu am vrut să le dau. Nu știu de ce țineam neapărat la ele. O spun astăzi cu un zâmbet larg că au fost așa de

dibaci încât au palmat vreo trei poze, le-au dus în laboratorul lor și le-au reprodus. Ceea ce nu era un lucru foarte simplu în 1989. Nu existau aparate de Xerox și copiatoare. Le-au reprodus și de acelea s-au folosit. Mi le-au dat înapoi, le-am numărat, dar au lucrat atât de repede încât nu i-am putut urmări cu ochii. Au lucrat așa de repede ca și la alba neagra.

Când a apărut pasiunea dumneavoastră pentru fotografie?

Eram în clasa a șasea, elev la Sighișoara, și stăteam în gazdă la o familie de sași al cărui fiu făcea fotografii. Avea și aparat făcut dintr-un burduf pus într-o cutie de pantofi, cred, și toate lucrurile erau improvizate bineînțeles. Mai mult copiam fotografii, nu le și măream. Aveam aparate 6x6. Atunci am început să fotografiez și am ținut-o întruna.

În timpul regimului comunist era dificilă achiziționarea unui echipament de fotografiat?

Nu era greu, dar nu se găseau lucruri competitive. Erau niște aparate rusești, nu mai știu cum se chemau, cred că Kiev sau ceva de felul acesta care, sigur, erau bune pentru acel nivel, dar nu se importau cele de vârf.

În decembrie 1989, care au fost echipamentele cu care ați fotografiat?

În 21 decembrie am fotografiat cu un Pentax Asahi 1000. Era un aparat mecanic cu film înăuntru, și nici acela complet. Așa ceva este o raritate astăzi. Normal. Nici eu nu aș mai fotografia cu așa ceva. Trebuia să bagi filmul să-l tragi, închideai aparatul, începeai să fotografiezi. Dădeai unul două cadre pentru că era filmul voalat, iar pe urmă la fiecare cadru fotografiai, fixai distanța. Cam ăsta era aparatul. Aveam un frate care trăia în Germania și el mi-a trimis un Pentax Asahi 1000 și un zoom de 55 la 200 sau poate mai mic la 90. Nu îmi mai aduc bine aminte. Mi-a trimis și un blitz foarte puternic. Eram foarte mândru de aparatura pe care o aveam.

În calitate de autor al acestor fotografii celebre, cele mai cunoscute de la Revoluția din Cluj-Napoca, care credeți că este impactul rețelelor sociale media în raport cu acestea? Au devenit fotografiile cunoscute și unui segment de public mai tânăr?

Sunt convins că au fost cunoscute și de publicul tânăr, deși scoase din context aceste fotografii nu înseamnă mare lucru. Trebuie să înțelegi cu ce ocazie au fost făcute, de ce sunt așa, care erau condițiile istorice și de ce s-a ajuns la așa ceva. Am fost întrebat de niște studente care se uitau la poze: „Dacă aceștia sunt morți, pe jos de ce nu se vede sângele?”. Întrebare pe care

nu mi-am pus-o niciodată. Le-am dat următorul răspuns: „V-ați uitat la prea multe filme”. Impactul este, dar trebuie să-l prezinți într-un anumit context.

21 decembrie 1989, Piața Libertății
(în prezent Piața Unirii), în jurul orei 15:45

21 decembrie 1989, Piața Libertății
(în prezent Piața Unirii), în jurul orei 15:55

Remus Rusu

Fotograful care a expus fotografiile Revoluţiei înainte de fuga lui Ceaușescu

Remus Rusu şi-a descoperit pasiunea pentru fotografie la 16 ani, iar la 19 ani a reuşit să-și cumpere primul aparat de fotografiat, unul la mâna a doua, aşa cum erau vremurile atunci. Majoritatea imaginilor pe care le realiza erau cele din excursii cu prietenii. Şansa de a-l cunoaşte pe Remus Rusu a venit prin intermediul celor două fiice ale lui – Mara, absolventă a Departamentului de Jurnalism și Media Digitală, şi Camelia. Povestind la o cafea cu fiica lui cea mare, Camelia, despre munca pe care o făceam pentru realizarea filmului documentar „Mărturii fotografice de la Revoluție. Cluj-Napoca, Decembrie 1989", ea mi-a spus: „Și tata are poze de la Revoluţie, dar nu cred că vrea să vorbească despre ele". Remus Rusu a venit în studio pentru interviul filmat şi, astfel, am reuşit să recuperez pentru memoria vizuală 12 fotografii din 21 decembrie, 9 fotografii din 22 decembrie şi o poveste despre curajul unui om de a expune fotografiile în mod public în data de 22 decembrie, când Ceauşescu era încă la sediul CC al PCR.

În decembrie 1989, aflând că muncitorii de la Combinatul de Utilaj Greu au ieşit la proteste, Remus Rusu s-a întors acasă şi-a luat aparatul de fotografiat şi bicicleta, ca să fie mai rapid, şi a plecat să fotografieze evenimentele. Era 21 decembrie, puţin după ora 14. Primele blindate ale armatei au început să se poziţioneze pe cel mai important bulevard din Cluj-Napoca. Atunci, pe Bulevardul Lenin, actualul Bulevardul 21 Decembrie, circulaţia era în ambele sensuri. Militarii începuseră să blocheze accesul spre centrul oraşului. „Când am ajuns dincolo de Spitalul Stanca era un baraj format din două-trei transportoare și în mijlocul drumului era amplasată o pușcă mitralieră pe afet în jurul căreia stăteau trei-patru militari".

Trecând prin Piaţa Mihai Viteazul unde erau blindate uşoare şi gărzi patriotice, Remus Rusu ajunge pe strada Horea, unde au fost împuşcaţi alți revoluţionari.

„Când am ajuns pe podul de pe Strada Horea, la Hotel Astoria (actualul sediu al Camerei de Comerţ şi Industrie), lângă cofetăria Urania era un grup de trei-patru transportoare blindate, un pluton de soldați și un ofițer care agita un pistolet. Am înțeles că acolo au fost împușcați doi oameni mortal și câțiva răniți. În față la cofetăria Urania, în fața la Cinematograful 23 August de atunci, se oprise coloana de manifestanți care venea de la Combinatul de Utilaj Greu.

După ce a terminat de fotografiat, s-a grăbit acasă, a developat filmul şi la ora 22 pozele erau gata. Când a văzut fotografiile soţia sa a avut o reacţie pe măsură pentru riscul pe care şi l-a asumat „Nu te-ai gândit că ai copii mici acasă și că ți se putea întâmpla ceva? Cum ai putut?".

Dar cel mai mare risc pe care şi l-a asumat Remus Rusu a fost când a expus fotografiile realizate cu o zi înainte pe panoul de onoare de la fabrica Clujana în data de 22 decembrie, la prima oră a dimineții. A venit secretarul de partid pe secție, pe organizația de partid. M-a amenințat că aduce securistul fabricii, să dau repede jos pozele. Nu le-am dat jos. Le-am lăsat acolo și i-am spus: ,,Bagă de seamă, că fotografiile astea trebuie să rămână aici pentru că se schimbă regimul și dacă se schimbă regimul tu o să ai de suferit dacă faci ceva cu fotografiile mele!"

Care era atmosfera zilei de 21 decembrie 1989?

În 21 decembrie, încă din zilele anterioare, cam toată lumea era agitată. Se aștepta să urmeze ceva. Era evident că în toată lumea comunistă se producea o mare schimbare și toți oamenii așteptau să aibă loc și la noi ceva. Începuse în Timișoara și era destul de evident că va continua și în restul țării. În 21 decembrie, atunci lucram la Clujana, când am ieșit de la muncă, pe la ora 14, am pornit și eu, ca tot românu', ca tot proletaru', să cumpăr și eu, să fac aprovizionarea. Se apropia Crăciunul și frigiderul era gol. Am luat-o pe jos către Piața Agroalimentară Mărăști și am auzit vorbindu-se pe acolo că au ieșit în stradă, la proteste, muncitorii de la utilaj greu (n.a. – Combinatul de Utilaj Greu din Cluj-Napoca). Am auzit mai multe grupuri vorbind și mi-am spus că ,,ar fi bine să plec acasă să-mi iau aparatul de fotografiat și să o iau în direcția în care s-ar putea să înainteze grupul de protestatari". Mi-am luat un aparat de fotografiat Kiev, am încălecat bicicleta (o semicursă Sputnik de fabricaţie sovietică) și am mers pe Bulevardul Lenin (n. a. – actualul Bulevard 21 Decembrie). Când am ajuns în dreptul actualei clădiri a BRD-ului, atunci, acolo era garajul Întreprinderii de Transport Urban Cluj (n. a. – în prezent Compania de

Transport Public Cluj-Napoca), am văzut că veneau dinspre centru niște transportoare blindate. Șașe-opt transportoare blindate. Au întors în jurul Bisericii (n.a. – Biserica Sfântul Petru) și au luat-o către centru. Am încălecat bicicleta și am mers și eu către centru. Când am ajuns dincolo de Spitalul Stanca era un baraj format din două-trei transportoare și în mijlocul drumului era amplasată o pușcă mitralieră pe afet, în jurul căreia stăteau trei-patru militari. Nemaiavând acces către centru am luat-o la dreapta, pe Strada Constanței și m-am îndreptat către actuala Piață Agroalimentară Mihai Viteazul. Acolo am mai văzut câteva grupuri de transportoare blindate, iar pe câteva le-am fotografiat. Chiar în fața statuii lui Mihai Viteazul, la vreo 50 de metri, era amplasată o pușcă mitralieră cu un pluton și cu un grup de la Gărzile Patriotice. Erau cinci-șașe oameni. Erau și acolo blindate ușoare. Am făcut câteva fotografii și acolo și am continuat să înaintez din Piața Mihai Viteazul în direcția Străzii Horea. Când am ajuns pe podul de pe Strada Horea, la Hotel Astoria (actualul sediu al Camerei de Comerţ şi Industrie), lângă cofetăria Urania, era un grup de tre-patru transportoare blindate, un pluton de soldați și un ofițer care agita un pistolet. Am înțeles că acolo au fost împușcați doi oameni mortal și câțiva răniți. În față la cofetăria Urania, în față la Cinematograful 23 August de atunci, se oprise coloana de manifestanți care venea de la Combinatul de Utilaj Greu. Am făcut și acolo câteva fotografii. Când s-a înserat, protestatarii au început să se împrăștie, să se retragă, și s-a reluat circulația mijloacelor de transport în comun pe Strada Horea.

Care este povestea fotografiilor realizate de dumneavoastră?

E o poveste interesantă pentru că nu puteam fotografia, să scot aparatul, să-l pun la ochi, să-l reglez, deoarece era riscant. Era posibil să vină vreun militar să-mi confiște aparatul, s-ar fi putut să iau bătaie de la cetățenii de pe stradă pentru că îi fotografiam, ei crezând că s-ar putea să fiu de la Securitate. Așa că, după ce am terminat de fotografiat, am încălecat pe bicicletă, am plecat repede acasă, am prelucrat filmul și l-am pus pe hârtie. Pe la ora 22 aveam fotografiile. A venit soția de la lucru și i le-am arătat. „Nu te-ai gândit că ai copii mici acasă și că ți se putea întâmpla ceva? Cum ai putut?”, m-a certat soția. Eu i-am răspuns că „Ei, am putut!”. A doua zi m-am dus la lucru, la Clujana. Lucram la etajul 3 atunci, iar la nivelul palierului era un panou de onoare. Am dat jos fotografiile care erau pe panoul de onoare și am pus fotografiile mele de

la Revoluție. Asta se întâmpla în 22 decembrie dimineața. A venit secretarul de partid pe secție, pe organizația de partid. M-a amenințat că aduce securistul fabricii, să dau repede jos pozele. Nu le-am dat jos. Le-am lăsat acolo și i-am spus: „Bagă de seamă, că fotografiile astea trebuie să rămână aici pentru că se schimbă regimul și dacă se schimbă regimul tu o să ai de suferit dacă faci ceva cu fotografiile mele!”. Informația s-a răspândit în toată clădirea nouă a Clujanei și au început să facă muncitorii pelerinaj la panoul de onoare. După vreo două ore, toată lumea a început să plece acasă, nu se mai lucra. Mi-am luat fotografiile de pe panoul de onoare și m-am dus acasă, mi-am luat aparatul de fotografiat și m-am dus din nou în centru, în fața la actuala Prefectură, la fosta județeană de partid. Era adunată o mulțime de oameni. Toți voiau libertate. Erau două blindate cu echipajul pe ele. Pe la ora 11 apare știrea că generalul Milea s-a sinucis și au început să strige oamenii către militari: „Vi s-a sinucis comandantul, voi ce mai căutați aici?”. După vreo jumătate de oră, blindatele au plecat, iar oamenii au rămas în continuare să protesteze, să-și ceară drepturile. Oamenii nu voiau foarte mult. Voiau liberate și să aibă ce să facă cu banii, deoarece asta era principală problemă atunci. Nu se putea cumpăra nimic, nu se găsea nimic.

De ce aveați aparatul de fotografiat la dumneavoastră în ziua respectivă?

Nu purtam tot timpul aparatul de fotografiat cu mine, dar atunci am văzut că au loc evenimente importante și am fugit acasă să iau aparatul, să fotografiez. Trebuiau să rămână ceva dovezi. Asta a fost ideea.

Era un pericol să aveți atunci aparatul foto la dumneavoastră?

În acele momente era un pericol pentru că riscam să mi-l confiște Miliția sau Securitatea, să spună că sunt împotriva orânduirii socialiste, ceea ce era o infracțiune gravă.

Țineați ascuns aparatul când ați făcut fotografiile?

Da, aparatul îl țineam atârnat de gât. Mă întorceam și-l armam cât mai discret. Reglam distanța cu aproximație. Descheiam un fermoar, cât să iasă obiectivul, și puneam pe desclanșator automat. După ce declanșa mă uitam să mai găsesc ceva poziție bună din care să pot fotografia și armam din nou.

Câte filme ați fotografiat?

12-14 clișee în 21 decembrie și vreo cinci-șașe în 22 decembrie.

Ați văzut alți fotografi sau camere de filmat a doua zi, în data de 22 decembrie?

Nu-mi amintesc să fi văzut și pe altcineva făcând fotografii. Eu nu am fost în Piața Victoriei. Am înțeles că acolo au fost mai mulți fotografi. A doua zi, în data de 22, oamenii începuseră să prindă curaj. Am mai văzut încă pe cineva la Prefectură, dar nu îl cunosc.

Cum a început pasiunea dumneavoastră pentru fotografie?

Pasiunea pentru fotografie a început pe când aveam 15-16 ani, dar atunci nu-mi puteam permite să-mi cumpăr un aparat foto. Abia pe la 19 ani mi-am cumpărat un aparat foto la mâna a doua. După mai mulți ani am cumpărat aparate mai moderne, mai noi. Îmi plăceau excursiile, așa că făceam fotografii preponderent în excursii cu prietenii.

Care a fost primul aparat? Ce filme ați folosit la început? Care era tehnica utilizată?

Foloseam filme ORWO 20. Acelea se găseau în comerț. Erau filme est-germane, de bună calitate. Le developam și le puneam pe hârtie singur. Primul meu aparat a fost un aparat cehoslovac, nu-mi mai amintesc marca. După vreo doi ani l-am schimbat cu un Zenit E.

Ce înseamnă fotografia pentru dumneavoastră și ce rol a avut pentru dumneavoastră?

E un fel de exprimare artistică și o modalitate de a păstra istoria. Pentru că eram pasionat de fotografie am reușit să cunosc mai mulți oameni.

21 decembrie,
zona Podul Horea

21 decembrie 1989,
Piata Mihai Viteazul

Vas Géza

„Pe vremea aceea erau prea multe zvonuri”

Vas Géza a învățat să fotografieze în armată. A făcut foarte multe fotografii pentru fabricile Unirea și Metalul Roșu (aici a și condus Clubul de Foto și Video Metro). Astăzi, acele fotografii ale diferitelor produse industriale cu siguranţă le-am numi fotografii publicitare. El se mândreşte că a fotografiat şi cu un Linhof Technika, de mari dimensiuni. considerându-l „aparatul de cel mai înalt nivel tehnic". Este membru al mai multor cluburi foto, a colaborat cu mai multe redacţii de presă, a participat la numeroase expoziţii de fotografie. Din această activitate am selectat câteva repere. Din 1972, a fost membru al fotoclubului Napoca al Casei de Cultură din Cluj-Napoca şi în paralel a fost membru și secretar al fotoclubului Poligrafia – afiliat industriei tipografice. Pasiunea pentru fotografie l-a determinat să absolve Universitatea Serală (în cadrul Casei de Cultură), specializarea Artă Fotografică. Este membru al AAFR (Asociația Artiștilor Fotografi din România) din 1979 şi în anul 2007 a fost legitimat la MUOSZ – Magyar Újságírók Országos Szövetsége (Asociația Națională a Jurnaliștilor Maghiari). A organizat foarte multe concursuri de fotografie workshop-uuri, excursii fotografice şi expoziţii foto. Imagini realizate de Vas Géza se regăsesc la Muzeul Etnografic Maghiar, la Institutul Științelor Naturii din Ungaria, la Asociaţia Maghiară de Artă din Stockholm, pe zidurile restaurantului Agape din Cluj (la etaj), cât și pe zidurile sediului Casei Kalandos-Hóstáti. A primit Diploma de excelenţă pentru activitatea fotografică a Casei Municipale de Cultură (în 2004).

Vas Géza consideră că cea mai reușită expoziție a lui este „Hoștatul meu (Az Én Hóstátom)", realizată la galeria „Apáczai", în anul 2015. Directorul școlii Apáczai, dl. Veress Alpár, a deschis vernisajul constatând că, în cei 15 ani de funcționare a galeriei „Apáczai", niciodată nu a fost un public atât de numeros ca la expoziția d-lui Vas Géza.

Géza a fost şi ghid oficial în cadrul ONT-ului (Oficiul Naţional de Turism) din trecut, după aceea la OJT (Oficiul Judeţean de Turism). Pe parcursul a doisprezece

ani, a reușit să realizeze fotografii în multe țări foste socialiste, dar și în multe regiuni din România. El s-a adaptat şi noilor tehnologii, cele mai reuşite fotografii publicându-le pe contul de Facebook. Vas Géza a auzit o întâmplare despre o persoană care a fost împuşcată în ziua de 21 decembrie în Piaţa Libertăţii: „Fiica cumnatei vecinului a fost împușcată – a fost rănită cu două sau trei gloanțe. A fost repede scoasă de pe stradă, dusă la spital – nu știu la care spital – dar ei aveau relații la medici. Și un medic le-a spus să vină repede după fata lor și medicul le zicea că dacă nu vin repede, o vor putea duce acasă numai moartă, pentru că circula o informaţie, că Securitatea încă funcționa și aduna răniții, și-i împușca, ca să nu poată da mărturii. Acest lucru a fost foarte memorabil pentru mine. Dar pe vremea aceea încă nu se știau multe – erau prea multe zvonuri".

De ce ați avut la dumneavoastră aparatul în 21 decembrie?

După ce m-am întors de la muncă mi-am luat aparatul şi am pornit să fotografiez. Deci am luat aparatul la mine mai târziu, nu dimineață, când am fost la fabrică. Am pornit la fotografiat de acasă și îmi amintesc că am văzut desene, însemnări cu Ceaușescu, desenate pe trotuar, pe ziduri – le-am fotografiat și pe acestea. La Podul Calvaria din cartierul Mănăştur cei care se întorceau deja din oraș nu m-au oprit, dar m-au atenționat că la fabrica de bere se aud împușcături, și s-a zvonit și despre posibili morți. Ne-au sfătuit să nu ne ducem acum acolo. Eu nu m-am dus și împreună cu alți oameni, necunoscuți, ne-am întors înapoi. Dar m-am dus a doua, a treia, a patra,... a șasea zi, și atunci am fotografiat ce am văzut pe străzi.

În ce zone aţi realizat fotografiile?

La Judeţeana de Partid. Da, aici apar iar soldații, numai că noi vorbeam acolo cu ei despre faptul că ne bucurăm că au venit, dar de ce au venit? De ce țin armele în mână? Vor să ne împuște pe noi? Sau se tem că vom intra? Dar toate ușile erau închise... În fața Județenei de Partid am o poză cu cei care stăteau de gardă. Nu știu care a fost scopul celor care stăteau de gardă – să împiedice ieșirea lor, sau să împiedice intrarea străinilor... În orice caz, ușa a fost păzită bine. A fost acolo, în față, tancul, și l-am fotografiat. Stema comunistă era tăiată din mijloc și acesta a fost un lucru interesant. Tot acolo am fotografiat o lozincă pe care scria „Stalin a murit Ceauşescu s-a sfârşit". Speram să fie democrație... No, acum avem democrație...

Am lucrat la uzina Metalul Roşu. Acolo am avut o colaborare strânsă cu cei din atelierul de unelte. Eu lucram la secția de proiectare, proiectând

unelte, și întotdeauna a trebuit să mă duc în atelier. Am făcut o fotografie probabil în ziua a patra, când deja se ardeau lucrurile legate de Partid. Colegii mei ardeau tot-tot. Același lucru l-am văzut și în fața sediului Comitetului Județean al Partidului, în fața fostei Securități, se poate să am fotografii și de acolo, dar acum nu-mi aduc aminte. Dar se ardea totul...

În faţă la Opera Română, erau trei sau patru tancuri, dacă-mi amintesc bine. Am făcut mai multe imagini, una dintre ele este un pic comică pentru că toți aveau arma în mână. Tot aici am fotografiat un tanc unde soldatul era foarte binevoitor, ne explica și funcționarea tancului. Îmi spunea și la ce servește acest far. Mie mi-a plăcut farul pentru că totul se oglindea bine, dar, din păcate, fotografia nu a ieșit cum trebuia.

Am făcut o fotografie la balconul de la vechea primărie, care și acuma ține de aceeași instituție. Acolo, pe vremurile respective se tot schimbau inscripțiile lozincilor, când numai în românește, când numai în maghiară, când amestecat – și în română și în maghiară.

Lângă fabrica de bere, în drumul meu la întoarcere din centru spre cartierul Mănăştur, am avut ocazia să fotografiez ceea ce cred că era o grupă de cântăreți credincioși – ei au creat în acea atmosferă sumbră o stare de spirit un pic mai pozitivă prin faptul că au venit la comemorarea unei persoane moarte. Acolo a fost pusă o cutie, în care se adunau banii. Nu știu pentru cine.

Tot la Fabrica de Bere (n. a. – pe Calea Mănăştur), am fotografiat un camion ciuruit de gloanţe. Nu știu ce s-a întâmplat cu șoferul mașinii respective... Am o imagine cu ușa mașinii, am fotografiat-o separat, ca să se vadă mai bine urmele. Când am pus pe Facebook această imagine, o persoană, care nici nu-mi este cunoștință apropiată, mi-a și scris îndată: „Géza, această întâmplare s-a desfășurat în fața casei noastre. Ce bine că ai pus această fotografie, măcar am o amintire palpabilă”...

Cred că a treia sau a patra zi am fost la Astoria, când încă se puneau lumânări și flori în memoria celor căzuți, căci și acolo au fost omorâți oameni – acum nu-mi aduc aminte câți.

Am realizat imagini şi la înmormântare (n. a. – 26 decembrie 1989), era foarte multă lume, eu eram undeva în spate.

Ce fel de aparat foto ați avut?

Când am realizat fotografiile din ’89, cred că am folosit un Praktica, dacă-mi amintesc bine.

Câte filme ați fotografiat în decembrie 1989?

Am realizat 5 sau 6 filme în total despre toate evenimentele, dar este normal că nu toate fotografiile sunt corespunzătoare din punct de vedere a clarității. Acestea pe care le-am făcut publice sunt probabil cele mai reuşite, dar trebuie să spun că timp de 30 de ani nu le-am publicat. Dar nu numai eu, am constat că și alții au făcut la fel. Cred cumva că această comemorare a întâmplărilor, după 30 de ani, a funcționat ca un catalizator, să rememoreze evenimentele de atunci. Și tinerii de azi au numai aceste documente primare din care pot să afle multe despre lucrurile ce s-au întâmplat atunci. Noi am fost într-o măsură părtași la aceste evenimente.

Ce s-a întâmplat cu fotografiile dumneavoastră în următorii 30 de ani?

M-am obişnuit să-mi arhivez filmele şi fotografiile după data la care fotografiam. Lângă film ataşez o hârtie pe care consemnez locul și data fotografiilor. Filmele sunt puse într-o cutie alături de un caiet în care mi-am notat detalii despre fiecare film. Fotografiile din decembrie 1989 le-am revăzut foarte rar, în general când le-am arătat altor persoane. Le-am selectat de mai multe ori și au fost expuse pentru prima dată în decembrie 2019, după treizeci de ani, în cadrul expoziției Fotografi clujeni – martori oculari ai evenimentelor din 1989 Decembrie, coordonată de Essig József, la galeria Studio Art Reményik Sándor.

Ce înseamnă fotografiatul pentru dumneavoastră?

Fotografiatul este o modalitate de recreere. Recreere, reîmprospătare a sufletului, că eu mă duc foarte mult în excursii. Cine știe ce a fost pe vremuri ONT-ul, Oficiul Național de Turism – deci, eu am fost acolo ghid oficial, timp de zece ani, deci am călătorit în țările așa numite socialiste, am fost pe meleagurile din România și am fotografiat în toate locurile în care am ajuns. Am enorm de multe de fotografii, care nu sunt digitalizate, dar pe care mi-aş dori să le digitalizez ca să fie folosibile acum.

Cum a început pasiunea pentru fotografiat? Și ce rol a avut în viața dumneavoastră?

Eram în armată, cu un aparat de fotografiat marca Certina, la care până și obiectivul trebuia desfăcut. Dar acolo nu eu am developat fotografiile, ci le duceam în oraș la un atelier foto. Eram în Oltenia, la Siliștea-Gumești, și cel mai apropiat oraș era Roșiorii de Vede, acolo le-am dus întotdeauna la un fotograf, el le-a developat, și așa le-am dat prietenilor pentru o sumă

simbolică. Aici aș dori să menționez că în satul unde eram noi, la vremea respectivă, în anii 1954-1955, portul popular era extraordinar de frumos, pentru că fetele aveau coliere frumoase, din monede – ele spuneau că sunt din aur... – și care avea mai multe, era mai bogată și privită mai frumos. În fiecare duminică eram invitați la horă. Noi (n.a. – cei din Ardeal) nu știam ce-i aia horă, până când nu ne-am dus acolo și acolo am descoperit dansul, cu ceterașul, a fost excepţional. Acolo am fotografiat aproape 500 de poze, dar din păcate nu le mai am. După ce am terminat stagiul militar, m-am întâlnit cu fata căreia îi făceam curte, și acolo, în curte la ea, locuia un pantofar, care mi s-a plâns că nu are acetonă, și că ar trebui să-i dau eu filmele mele. Eu aveam foarte multe filme. Acetona îi trebuia pantofarului la fabricarea lipiciului pe care îl folosea la peticit. Eu i-am dat lui toate filmele mele. Abia mi-au rămas două-trei fotografii cu aceste teme. Celelalte s-au pierdut, și îmi pare foarte rău de această pierdere. Dar pentru calitatea imaginilor a contat foarte mult ambianța corespunzătoare fotografiatului. Deci, iubirea mea față de fotografie a început acolo.

După cum spuneam, fotografiatul este o modalitate de recreere. Când ne duceam într-o excursie, mergeam nu doar ca să ne cățărăm pe munte sau să ne plimbăm un pic, ci trebuia să imortalizăm ceva. Selecţii din fotografiile realizate de mine le public pe pagina de Facebook. Și am parte de reacții foarte plăcute, atât la imaginile cu porturile populare, cât la fotografiile legate de natură.

Unde și când obișnuiați să fotografiați?

Trebuie să zic că a doua mea meserie este fotografiatul – depinde foarte mult de împrejurări, de ceea ce se vede. Mie îmi place să fotografiez totul, dar cel mai mult porturile populare, independent de naționalitate. O dată am fost în Oltenia și din întâmplare am observat o nuntă oltenească. Am rămas cu gura căscată, i-am și fotografiat, dar de atunci nu am mai reușit să mă întorc acolo... Era o ambianță plăcută, potrivită pentru a fotografia. Noi am fost acolo în excursie.

Aici, acasă, în zona Călata (Kalotaszeg), Râmetea (Torockó), Gheorghieni (Györgyfalva) sau aproape de Mărișel. Când eu știu că este ceva sărbătoare, dacă am posibilitatea, mă duc, pentru că îmi place foarte mult să fotografiez portul popular. Dar nu oricum! Eu de fapt vreau să arăt celor care privesc fotografiile mele cum arată porturile populare din zona noastră. De obicei fotografiez și părți ale portului, dar și portul întreg. Și

aici trebuie să existe o atmosferă pozitivă – dacă nu este atmosferă, dacă nu sunt circumstanțe corespunzătoare, nu poți să fotografiezi. Când bate soarele, fotografiile ies mai frumos, dar când cade ploaie sau grindină, nu poți să fotografiezi.

Cum ați prelucrat aceste fotografii?

Eu mi-am developat fotografiile mele, le-am mărit, le-am corectat, dacă nu-mi reușeau din prima, dacă discutăm despre metodele vechi cu laboratorul propriul de acasă. Am avut şansa să am un laborator foarte performant, pentru că apartamentul meu de patru camere avea două băi şi una am amenajat-o într-un laborator fotografic. Deci acolo am prelucrat aceste fotografii. Acum, cu metoda digitală, folosesc calculatorul. Când trebuie să măresc o fotografie, atunci le duc la Szász Lajos, acolo, lângă poliție, acolo obișnuiesc să le duc. El lucrează cel mai bine. Nu este ieftin, pentru că o fotografie de 30x40 costă și șapte lei și ceva, dar merită.

Decembrie 1989,
Teatrul Național, Cluj-Napoca

Decembrie 1989,
zona Podul Horea

Rareș Beuran

„Pasiunea pentru fotografie a învins frica”

La Revoluția din 1989, aveam 18 ani. Absolvisem cursul de fotografie de la Școala Populară de Artă, Secția Arta Fotografică, 1988-1989 (cu profesor Maria Lukáts). Aveam un aparat de fotografiat Zenit E și o mare pasiune – fotografia. Făceam fotografii în excursii și, ca mulți dintre cei intervievați în acest volum, aveam un laborator foto în baia apartamentului. Tot înainte de 1989, timp de câțiva ani, pe parcursul școlii generale, am frecventat cursuri la Cineclubul Casei Pionierilor, coordonat de profesor Kolozsi István, unde am învățat tehnica filmărilor cinematografice și a proiecției pe peliculă.

Locuiam la intersecția străzilor Karl Marx (actuala stradă Decebal) cu strada Traian, fiind în proximitatea sediului Miliției și al Securității. În data de 21 decembrie 1989, întorcându-mă spre casă, în jurul orei 14, am văzut că în dispozitivul de forță din Piața Mihai Viteazul erau și două ABI-uri (Autovehicul Blindat pentru Intervenție) utilizate în luptele de stradă. Aparțineau trupelor de Securitate și erau parcate pe latura sudică a pieței, aproximativ în fața Agenției de bilete TAROM. Nu mai văzusem astfel de mașini de intervenție până în acel moment. Atunci am înțeles că situația era deosebit de gravă.

Despre ceea ce se întâmplase la Timișoara aflasem de la Radio Europa Liberă. Auzisem deja rafalele de mitralieră pe undele radio. În data de 22 decembrie, după ce a fugit Ceaușescu, în jurul orei 13, angajații Întreprinderii de Rețele Electrice Cluj, IREC, au aruncat portretul fostului conducător de la etajul clădirii de pe strada Dacia. Soseau coloanele de manifestanți însoțite de TAB-uri (Transportor Amfibiu Blindat) care se deplasau spre Miliție și Securitate. Am fugit în casă, mi-am luat aparatul de fotografiat și am plecat pe strada Traian, către sediul Securității. Aveam un singur capăt de film alb-negru. Am fotografiat camionul militar pe care a venit Doamna Doina Cornea. Auzisem de dânsa la Radio Europa Liberă, dar nu-i cunoșteam chipul. Mă aflam la doi-trei metri de aceasta și am fotografiat-o în timp ce împărțea pâine caldă manifestanților – gestul avea o

puternică încărcătură simbolică, deoarece pâinea se putea cumpăra doar pe baza unei cartele, iar raţia alocată fiecărui român era de 300 de grame pe zi. În același camion se mai aflau fiul ei, Leontin Iuhas, avocatul Gheorghe Vasilescu, și acesta dizident al regimului comunist, și alți revoluționari printre care și Vasile Luca (intervievat în acest volum).

Am publicat prima fotografie realizată la Revoluția din decembrie 1989 în anul 1998 în publicația clujeană Ziarul de Cluj.

22 decembrie 1989, strada Traian, în fața fostului sediul al Securității. Doinea Cornea împarte pâine manifestanților.

22 decembrie 1989, Strada Traian,
Cluj-Napoca, în fața fostului sediul al Securității
Copyright © Rareș Beuran

Resurse bibliografice

Arhiva cotidianului Făclia de Cluj, din perioada 1989-1990
Arhiva cotidianului Szabadság, din perioada 1989-1990
Arhiva de fotografie de presă a Minervei clujene, Editura Asociației Culturale Minerva, Cluj-Napoca, 2016
Abrudan, Elena, *Comunicare vizuală*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2008
Barthes, Roland, *Camera luminoasă – însemnări despre fotografie*, Editura Idea Design & Print, Cluj Napoca, 2009
Bourdieu, Pierre, *The social definition of photography*, în Jessica Evans & Stuart Hall (eds.), *Visual Culture: The Reader*, Sage Publications in Association with the Open University, 1999
Brennen, Bonnie; Hardt, Hanno, *Picturing the Past: Media, History, and Photography,* University of Illinois Press, 1999
Fărcaș, Tiberiu, *Călin Nemeș. Povestea unui revoluționar*, Editura Ecou Transilvan, 2020
Hall, Richard Andrew, *Theories of Collective Action and Revolution: Evidence from the Romanian Transition of December 1989,* Europe-Asia Studies 52, nr. 6 (2000), 1069-093
Hirsch, Marianne, *An Interview with Marianne Hirsch*, Columbia University Press, https://cup.columbia.edu/author-interviews/hirsch-generation-postmemory
Hirsch, Marianne, *The Generation of Postmemory: Writing and Visual Culture After the Holocaust,* Columbia University Press, New York, 2012, doi:10.7312/hirs15652
Luca, Vasile, *Eu și Revoluția din '89*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2019
Lungu, Victor Eugen Mihai; Domșa, Tit-Liviu, *Împușcați-i că nu-s oameni!,* ediția a II-a, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016

Modrak, Rebekah and Anthes, Bill, *Reframing Photography: Theory and Practice*, Taylor & Francis, 2011
Rad, Ilie, *Cum se scrie un text stiintific. Disciplinele umaniste*, Ediția a II-a, Polirom, 2017
Rotta, Răzvan, *Martor ocular. 21 Decembrie 1989, Piața Libertății, Cluj. Fotografii: Prof. Răzvan Rotta. Comentarii „la cald" Alice și Sorana Rotta*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2018
Siani-Davies, Peter, *The Romanian Revolution of December 1989,* Cornell University Press, 2005
Sweetman, P., R*evealing Habitus, Illuminating Practice: Bourdieu, Photography and Visual Methods*, The Sociological Review, 57(3), pp. 491–511, 2009. doi: 10.1111/j.1467-954X.2009.01851.x.
Wells, Lizz, *Photography: A Critical Introduction*, Psychology Press, 2004
Young, C. and Light, D. *Multiple and contested geographies of memory: Remembering the 1989 Romanian 'revolution'* în D. Drozdzewski, S. de Nardi și E. Waterton (editori) *Memories, Place and Identity: Commemoration and Remembrance of War and Conflict,* 56-73, Routledge, Londra, 2016

Proiectul REFLECȚII FOTOGRAFICE a început în Decembrie 1989.

Atunci, Adorjáni László, Septimiu Bizo, Dan Bodea, Mircea Căucean, Victor Cutcan, Csomofai Ferencz, Essig József, Feleki Károly, Feleki István, Kovács András, Ovidiu Guran, Kántor Laszlo, Vasile Luca, Peter Mercea, Eugen Moritz, George Mureșan, Radu Mureșan, Ion Petcu, Nicolae Petcu, Rohonyi D. Iván, Răzvan Rotta, Remus Rusu, Mircea Săsăran, Vas Géza, Rareș Beuran şi alţi pasionaţi de fotografie, dintr-un reflex născut din pasiune, şi-au luat aparatul de fotografiat şi au ieşit, curajoşi, în stradă pentru a imortaliza istoria oraşului. Imaginile scrise de aceştia, cu lumină pe filmele fotografice, au rămas singurele mărturisiri vizuale ale unui nou început...

ISBN: 978-606-37-0983-8